

Raport diagnostyczny

Portret Partnerstwa Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego

miasto
Radom

gmina
Gózd

miasto i gmina
Iłża

gmina
Jastrzębia

gmina
Jedlińsk

miasto i gmina
Jedlnia-
Letnisko

gmina
Kowala

miasto
Pionki

gmina
Pionki

gmina
Przytyk

miasto i gmina
Skaryszew

gmina
Wierzbica

gmina
Wolanów

gmina
Zakrzew

powiat
radomski

Raport diagnostyczny

**Portret Partnerstwa
Radomskiego Obszaru
Funkcjonalnego**

Raport diagnostyczny

Portret Partnerstwa Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego

Opracowanie

Związek Miast Polskich

Zespół autorski

Rada Partnerstwa pod przewodnictwem Radosława Witkowskiego Przewodniczącego RP,

Grupa Robocza pod przewodnictwem Karola Michalca Koordynatora GR,

Anna Krzyżanowska-Orlik (Doradca Partnerstw ZMP),

Artur Stelmach (Doradca Partnerstw ZMP),

Krzysztof Markiel (Koordynator Zespołu ZMP),

Łukasz Dąbrówka (Doradca Strategiczny ZMP),

Zespół opracowujący materiały diagnostyczne z wymiaru przestrzennego (ZMP): Marta Gurgul, Bartłomiej Idzikowski, Marek Karzyński, Jeremi Pudliszak, Grzegorz Roman, Marcin Turzyński oraz Łukasz Zaborowski.

Kierownik projektu CWD

Jarosław Komża

Projekt „Centrum Wsparcia Doradczego Plus” jest drugą edycją programu Centrum Wsparcia Doradczego, zainicjowanego przez Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej. Obecna edycja CWD wdrażana jest przez Fundację Fundusz Współpracy oraz Związek Miast Polskich. Bezpośrednim wsparciem doradczym ekspertów FFW i ZMP objęto 77 partnerstw samorządowych. Program ma na celu popularyzowanie idei partnerstwa międzysamorządowego oraz budowanie kompetencji samorządów lokalnych do strategicznego planowania rozwoju we współpracy z innymi JST i planowania kompleksowych przedsięwzięć, rozwiązujących problemy rozwojowe i odpowiadających zidentyfikowanemu potencjałowi obszaru partnerstwa.

Dzięki współpracy Związku Miast Polskich, Fundacji Fundusz Współpracy, samorządów lokalnych i regionalnych oraz Ministerstwa Funduszy i Polityki Regionalnej, dla partnerstw

samorządowych, w tym z obszarów borykających się z problemami rozwojowymi, przygotowywane są diagnozy sytuacji społeczno-gospodarczo-przestrzennej, a następnie różnego typu strategie rozwoju oraz pakiety przedsięwzięć podnoszących jakość życia mieszkańców, a także dokumentacja konieczna do pozyskania dofinansowania.

Projekt „Centrum Wsparcia Doradczego Plus” realizowany jest w okresie od kwietnia 2022 do czerwca 2023 roku w ramach Programu Operacyjnego Pomoc Techniczna 2014-2020.

2022 © Związek Miast Polskich

Skład Partnerstwa

- Gmina Miasta Radomia
- Miasto Pionki
- Gminy miejsko – wiejskie:
  - Iłża
  - Jedlnia-Letnisko
  - Przytyk
  - Skaryszew
- Gminy wiejskie:
  - Gózd
  - Jastrzębia
  - Jedlińsk
  - Kowala
  - Pionki
  - Wierzbica
  - Wolanów
  - Zakrzew

Skład Rady Partnerstwa

- Pan Radosław Witkowski
- Pan Przemysław Burek
- Pan Piotr Leśnowolski
- Pan Wojciech Ćwierz

Skład Grupy Roboczej

- Gmina Miasta Radomia:
  - Pani Katarzyna Bernat
  - Pani Anna Biesiadecka
  - Pani Sylwia Zielińska
- Miasto Pionki:
  - Pani Ewa Iwańska
  - Pani Monika Glińska
- Miasto i Gmina Iłża:
  - Pan Paweł Chmielewski
  - Pani Magdalena Grzywacz
- Miasto i Gmina Jedlnia-Letnisko:
  - Pan Artur Drózdź
  - Pani Ewelina Mosionek
- Miasto i Gmina Przytyk:
  - Pani Magdalena Kowalczyk
  - Pani Karolina Suwalska

- Miasto i Gmina Skaryszew:
  - Pan Marian Ruszkowski
  - Pan Grzegorz Kalita
- Gmina Gózd:
  - Pan Jacek Krzemiński
  - Pani Anna Kowalska
- Gmina Jastrzębia:
  - Pani Edyta Górską
  - Pan Paweł Głuchowski
- Gmina Jedlińsk:
  - Pan Andrzej Pawluczyk
  - Pan Grzegorz Walczak
- Gmina Kowala:
  - Pan Piotr Markiewicz
  - Pani Dorota Wąsik
- Gmina Pionki:
  - Pan Edyta Dobrowolska
  - Pan Dariusz Kustra
- Gmina Wierzbica:
  - Pan Maciej Kotowski
  - Pani Joanna Sowa
- Gmina Wolanów:
  - Pani Anna Wieteska
  - Pani Anna Okrój
- Gmina Zakrzew:
  - Pani Karolinę Korcz
  - Pani Katarzyna Wojcieszak

Spis treści

1. Wstęp	11
1.1. Kontekst prac nad raportem	11
1.2. Metodologia prac	11
2. Charakterystyka Partnerstwa	13
2.1. Podstawowe informacje o Partnerstwie	13
2.2. Delimitacja obszaru funkcjonalnego w strukturze przestrzennej województwa	19
3. Portret obszaru Partnerstwa – diagnoza elementarna na podstawie danych statystycznych, badań ilościowych i jakościowych	21
3.1. Diagnoza sytuacji społecznej	21
3.1.1. Rozwój demograficzny	24
3.1.2. Dostęp do usług publicznych	41
3.1.3. Wnioski	66
3.2. Diagnoza sytuacji gospodarczej	70
3.2.1. Sytuacja materialna gospodarstw domowych	72
3.2.2. Potencjał i konkurencyjność lokalnych przedsiębiorstw	76
3.2.3. Rynek pracy	84
3.2.4. Rolnictwo	90
3.2.5. Turystyka	93
3.2.6. Potencjał finansowy jednostek samorządu terytorialnego	95
3.2.7. Wnioski	104
3.3. Diagnoza sytuacji przestrzennej i środowiskowej	108
3.3.1. Uwarunkowania rozwoju wynikające z położenia Partnerstwa w regionie/kraju	110
3.3.2. Środowisko przyrodnicze – zasoby i przyrodnicze uwarunkowania rozwoju ...	122
3.3.3. Infrastruktura techniczna i OZE	129
3.3.4. Komunikacja i transport (w tym aspekty zrównoważonej mobilności)	138
3.3.5. Zagospodarowanie przestrzenne	144
3.3.6. Zabytki i krajobraz kulturowy	145
3.3.7. Gospodarka	150
3.3.8. Wnioski	150

3.4.	Wyniki badań mieszkańców i młodzieży	152
3.5.	Analiza powiązań funkcjonalnych na obszarze Partnerstwa oraz określenie wiodących funkcji na obszarze	153
3.5.1.	Popyt na usługi (publiczne i rynkowe) oraz infrastrukturę techniczną i społeczną w kontekście zmian demograficznych	153
4.	Analiza potencjałów, barier i potrzeb rozwojowych obszaru Partnerstwa	157
4.1.	Potencjał obszaru Partnerstwa	158
4.2.	Bariery, problemy, deficyty obszaru Partnerstwa	164
4.3.	Determinanty potrzeb rozwojowych obszaru Partnerstwa	174
4.4.	Kluczowe wyzwania, kierunki strategicznej interwencji i współpracy	179
5.	Wykazy i spisy	184
6.	Załączniki	190

Źródło: Opracowanie własne ZMP

1. Wstęp

1.1. Kontekst prac nad raportem

Diagnoza sytuacji społeczno-gospodarczej Partnerstwa Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego obrazuje potencjał społeczno-ekonomiczny obszaru, z uwzględnieniem przestrzennych uwarunkowań środowiskowo-infrastrukturalnych oraz identyfikuje wstępnie główne kierunki rozwojowe, będące podstawą jego konkurencyjności.

Dokument został opracowany w ramach projektu Centrum Wsparcia Doradczego, realizowanego na zlecenie Ministerstwa Funduszy Rozwoju Regionalnego. Materiał został opracowany przez Związek Miast Polskich oraz członków Partnerstwa.

Celem dokumentu jest ukazanie problemów Partnerstwa ograniczających jego rozwój oraz zidentyfikowanie potencjałów wewnętrznych będących podstawą dla ukierunkowania rozwoju. Diagnoza jest jednocześnie otwarciem procesu kształtowania dokumentu strategicznego, który określi możliwe kierunki rozwojowe w perspektywie 2022-2030, sprzyjające poprawie jakości życia mieszkańców, a także wzrostowi konkurencyjności partnerów.

Diagnoza ma charakter obszarowy i każdorazowo kończy się wnioskami. W opracowaniu uwzględniono dostępne dane źródłowe (dane statystyczne, dokumenty strategiczne partnerów, opracowania tematyczne) oraz informacje wygenerowane w trakcie procesu (badania, ankiety, warsztaty).

1.2. Metodologia prac

Diagnoza sporządzona została w oparciu o podstawowe dane statystyczne i porusza najważniejsze zagadnienia dla rozwoju obszaru Partnerstwa.

Zakres czasowy opracowania obejmuje - co do zasady lata 2010-2020, a tam gdzie było to możliwe wykorzystano najbardziej aktualne na dzień sporządzenia opracowania informacje, w niektórych przypadkach nie było możliwe uzyskanie danych z ww. przedziału czasowego, z powodu braków w statystyce lub nieporównywalności danych.

Dane wykorzystane do analizy pochodzą przede wszystkim z krajowej statystyki publicznej (m.in.: Główny Urząd Statystyczny, Ministerstwo Finansów, właściwych miejscowo Urzędów Skarbowych), zasobów informacyjnych jednostek samorządu terytorialnego wchodzących w skład Partnerstwa oraz Związku Miast Polskich m.in. w ramach Monitora Rozwoju Lokalnego (zasoby internetowe wg. dostępu aktualnego na 30.11.2022 r.).

Ważnym punktem odniesienia w procesie analitycznym, w tym formułowania wniosków, były dane oraz informacje zawarte w *Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030+ Innowacyjne Mazowsze* oraz dane dotyczące całego kraju.

Analiza danych statystycznych została uzupełniona ankietowymi badaniami mieszkańców i młodzieży, jak również informacjami uzyskanymi na spotkaniu z przedsiębiorcami oraz wnioskami i informacjami uzyskanymi podczas prac Grupy Roboczej.

Raport diagnostyczny poza wstępem, zawierającym wprowadzenie do dokumentu, składa się z trzech zasadniczych części:

1. Charakterystyki Partnerstwa zawierającej podstawowe informacje (Rozdział 2),
2. Charakterystyki Partnerstwa, dokonanej w wymiarze społecznym, gospodarczym, środowiskowo-przestrzennym oraz funkcjonalnym (Rozdział 3),
3. Analizy potencjałów, barier i potrzeb rozwojowych obszaru Partnerstwa wraz z identyfikacją głównych wyzwań i strategicznych kierunków współpracy (Rozdział 4).

Przyjęty układ i metodologia diagnozy umożliwiają przeprowadzenie analizy sytuacji, posiadanych potencjałów rozwojowych i zasobów oraz występujących problemów i zjawisk niepożądanych na terenie Partnerstwa, a następnie przeprowadzenie procesu wnioskowania wraz z rozpoznaniem wspólnych kierunków rozwojowych i interwencji.

W momencie rozpoczynania projektu CWD Plus, biorąc pod uwagę terytorialny zasięg Stowarzyszenia i teren Radomskiego Obszaru Strategicznej Interwencji (ROSI), zdefiniowany w *Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030+ Innowacyjne Mazowsze*, do Stowarzyszenia nie należała tylko jedna gmina z ROSI - Gmina wiejska Pionki. Gmina Pionki przystąpiła do Stowarzyszenia w dniu 28.11.2022 r., powodując tożsamość obszaru terytorialnego Partnerstwa z obszarem ROSI, zdelimitowanym w strategii wojewódzkiej.

2. Charakterystyka Partnerstwa

2.1. Podstawowe informacje o Partnerstwie

Partnerstwo Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego to wspólna inicjatywa miasta Radom i większości gmin¹ z terenu powiatu radomskiego. Obszar powiatu został wskazany w „Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030+. Innowacyjne Mazowsze”² jako regionalny obszar strategicznej interwencji – Radomski Obszar Strategicznej Interwencji (ROSI). Dodatkowo, trzy jednostki z terenu ROSI zostały zaliczone w Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego do dwóch typów krajowych obszarów strategicznej interwencji:

- miasta średnie tracące funkcje społeczno-gospodarcze: miasto Radom,
- obszary zagrożone trwałą marginalizacją: Gmina Iłża i Gmina Pionki.

Podstawą działania Partnerstwa w aspekcie formalno-prawnym i instytucjonalnym jest powołane 05 lipca 2016 r. Stowarzyszenie Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego.

Partnerstwo obejmuje swym zasięgiem terytorium 2 gmin miejskich, 4 miejsko-wiejskich oraz 8 wiejskich. Obszar Partnerstwa zajmuje powierzchnię 1 412 km² (4% powierzchni województwa mazowieckiego), a na koniec 2021 r. zamieszkiwało go 348,8 tys. mieszkańców (6,6% ludności Mazowsza).

---

¹ Wg stanu na dzień rozpoczęcia projektu CWD Plus 01.04.2022r. członkiem Stowarzyszenia ROF nie była gmina wiejska Pionki, należąca do Radomskiego Obszaru Strategicznej Interwencji (ROSI), wskazanego w Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030+ Innowacyjne Mazowsze. Gmina Pionki przystąpiła do Stowarzyszenia w dniu 28.11.2022 r

² Dokument przyjęty Uchwałą nr 72/22 Sejmiku Województwa Mazowieckiego z dnia 24 maja 2022 r. w sprawie Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030+ Innowacyjne Mazowsze

Tabela 1. Partnerstwo Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego

Nazwa JST	Typ gminy	Liczba ludności w 2021r.[os.]	Udział	Powierzchnia [km ²]	Udział
Gózd	wiejska	9 104	2,55%	78	4,75%
Iłża	miejsko-wiejska	14 357	4,01%	256	15,59%
Jastrzębia	wiejska	6 989	1,95%	90	5,48%
Jedlińsk	wiejska	14 627	4,08%	139	8,47%
Jedlnia-Letnisko	miejsko-wiejska*	12 948	3,62%	66	4,02%
Kowala	wiejska	12 318	3,44%	75	4,57%
Pionki m.	miejska	17 581	4,91%	18	1,10%
Przytyk	miejsko-wiejska*	7 250	2,03%	134	8,16%
Radom	miasto na prawach powiatu	206 946	57,85%	112	6,82%
Skaryszew	miejsko-wiejska	14 906	4,17%	171	10,41%
Wierzbica	wiejska	9 466	2,65%	94	5,72%
Wolanów	wiejska	8 891	2,49%	83	5,05%
Zakrzew	wiejska	13 482	3,77%	96	5,85%
Pionki**	wiejska	8 854	2,48%	230	14,01%
Ogółem Partnerstwo		357 719	100 %	1 642	100 %

* zmiana typu gminy z wiejskiej na miejsko-wiejską: Jedlnia - Letnisko z dniem 01.01.2022 r., Przytyk z dniem 01.01.2024 r.

** na dzień rozpoczęcia projektu CWD Plus 01.04.2022r. członkiem Stowarzyszenia ROF nie była gmina wiejska Pionki, należąca do Radomskiego Obszaru Strategicznej Interwencji (ROSI). Gmina Pionki przystąpiła do Stowarzyszenia w dniu 28.11.2022 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Misja Stowarzyszenia Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego oparta jest na czterech elementach³:

- Konkurencyjność w skali interregionalnej;
- Wzrastający poziom życia mieszkańców;
- Współpraca Radomia z gminami ROF oraz powiatem radomskim;
- Zasady zrównoważonego rozwoju.

Celami Stowarzyszenia są⁴:

- 1) wspieranie zrównoważonego rozwoju i zwiększenia konkurencyjności ROF w skali interregionalnej, w tym: wzmocnienia zdolności instytucjonalnych, przyspieszenia rozwoju społeczno – gospodarczego, poprawy funkcjonalności oraz stanu środowiska przyrodniczego ROF;
- 2) upowszechnianie idei samorządności lokalnej i regionalnej oraz wspieranie jej rozwoju;
- 3) reprezentowanie i ochrona wspólnych interesów członków Stowarzyszenia;
- 4) wspomaganie członków w realizacji zadań własnych i zleconych;
- 5) pozyskiwanie środków zewnętrznych, tj. funduszy krajowych i zagranicznych w tym funduszy Unii Europejskiej, na realizację wspólnych zadań;
- 6) opracowanie i realizacja ponadlokalnej strategii rozwoju Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego;
- 7) inicjowanie i wspomaganie współpracy między członkami Stowarzyszenia w zakresie przygotowania oraz realizacji projektów i przedsięwzięć finansowanych w ramach środków krajowych zagranicznych w tym funduszy Unii Europejskiej;
- 8) współpraca z regionalnymi, krajowymi i międzynarodowymi organizacjami mającymi na celu wspieranie rozwój i promocję turystyki;
- 9) promocja Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego;
- 10) aktywizacja samorządów i ludności w procesie rozwoju Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego;
- 11) działalność wspomagająca rozwój wspólnot i społeczności lokalnych;
- 12) działalność wspomagająca rozwój gospodarczy na terenie Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego;
- 13) działania na rzecz ekologii i ochrony zwierząt oraz dziedzictwa przyrodniczego skutków zmian klimatu poprzez BZI;

---

³ Strategia Rozwoju Miejskiego Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego

⁴ Statut Stowarzyszenia Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego

- 14) działania na rzecz integracji europejskiej oraz rozwój kontaktów społecznych;
- 15) wspieranie rozwoju kultury i sztuki oraz ochrona dziedzictwa kulturowego;
- 16) wspieranie prawidłowego rozwoju dzieci i młodzieży;
- 17) edukacja ekologiczna;
- 18) wspieranie środowisk zagrożonych wykluczeniem społecznym oraz osób chorych i niepełnosprawnych;
- 19) wspieranie działalności oświatowej, naukowej i naukowo-technicznej;
- 20) promocja i wspieranie działań związanych z kulturą fizyczną, sportem, rekreacją i turystyką;
- 21) wspieranie inicjatyw samorządowych i społecznych na rzecz budowy dróg, ścieżek rowerowych, sieci wodociągowych i kanalizacyjnych;
- 22) działalność na rzecz ochrony zdrowia i pomocy społecznej;
- 23) realizacja projektów finansowanych lub współfinansowanych ze źródeł zewnętrznych;
- 24) realizacja badań dotyczących Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego objętego ponadlokalną strategią rozwoju, monitorowanie wdrażanie ponadlokalnej strategii rozwoju i operacji będących przedmiotem wsparcia, oraz przeprowadzenie innych działań ewaluacyjnych związanych z ponadlokalną strategią rozwoju;
- 25) transport publiczny współpraca pomiędzy ośrodkami, opracowywanie planów transportowych i ich realizacja.

Organem decyzyjnym Partnerstwa jest **Rada Partnerstwa**, którą stanowi Zarząd Stowarzyszenia ROF.

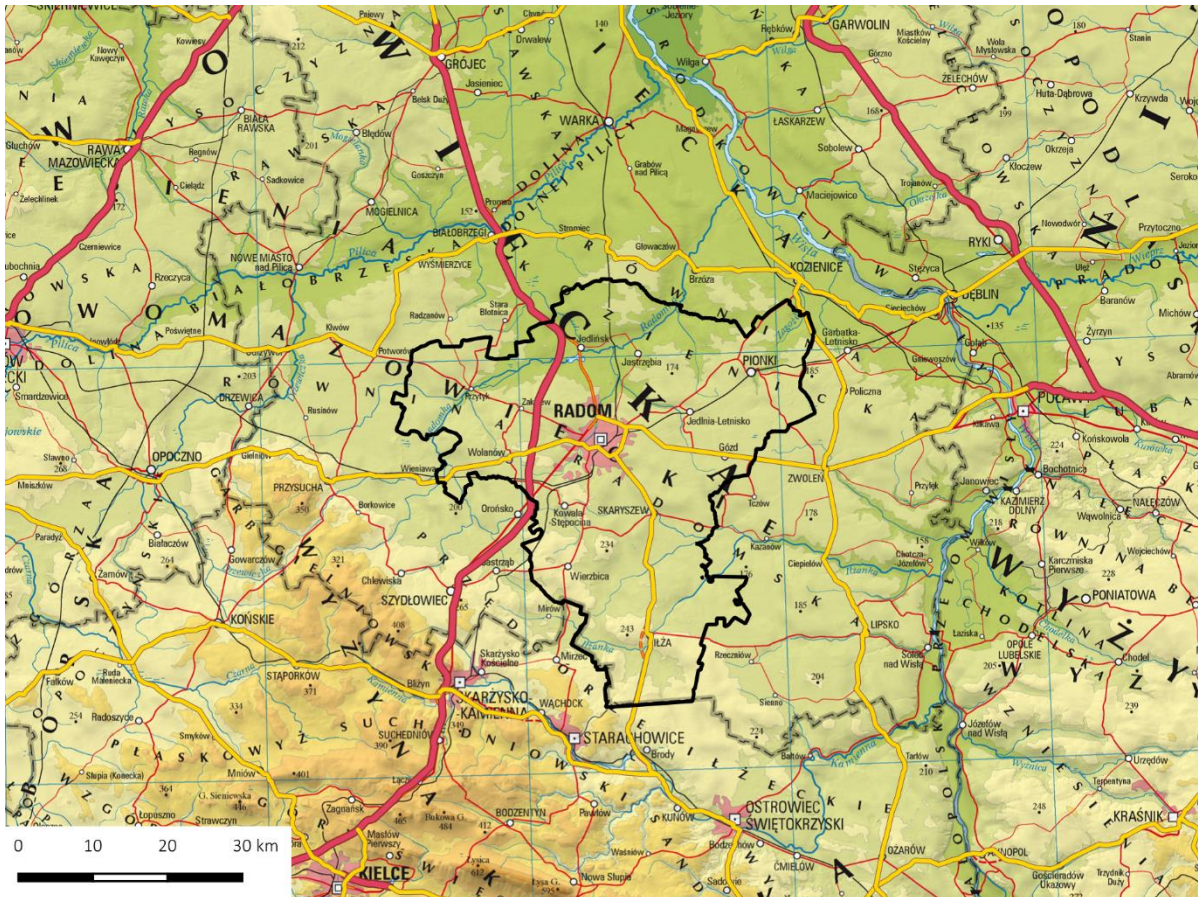
Zarządzanie operacyjne i realizację działań w Partnerstwie powierzono **Grupie Roboczej**, którą tworzą Koordynator Grupy Roboczej oraz przedstawiciele jednostek samorządowych wchodzących w skład Partnerstwa.

Działania w ramach Partnerstwa prowadzone są w oparciu o Plan Pracy przyjęty przez Radę Partnerstwa dnia 30 maja 2022 roku. Określono w nim harmonogram oraz zakres i podział zadań poszczególnych podmiotów, a także wskazano zakres i sposób włączania w proces projektowy interesariuszy. Grupę interesariuszy stanowią instytucje i organizacje istotne z punktu widzenia celów Partnerstwa, w tym samorząd wojewódzki i samorząd powiatowy, jak również lokalni liderzy, w szczególności przedstawiciele środowisk społecznych i gospodarczych.

Obszar Partnerstwa **położony jest** w południowej części województwa mazowieckiego. Sąsiaduje z powiatami województwa mazowieckiego (szydłowiecki, przysuski, białobrzegi, kozienicki, zwoleński i lipski) oraz świętokrzyskiego (starachowicki). Teren Partnerstwa przecinają trzy **drogi krajowe** (S7, S12 i DK nr 9)

które zapewniają połączenia ze stolicą województwa, a także regionami sąsiednimi. Radom dzieli od Warszawy odległość 102 km, od Lublina 110 km, a od Kielc 82 km.

Ryc. 1. Położenie obszaru Partnerstwa

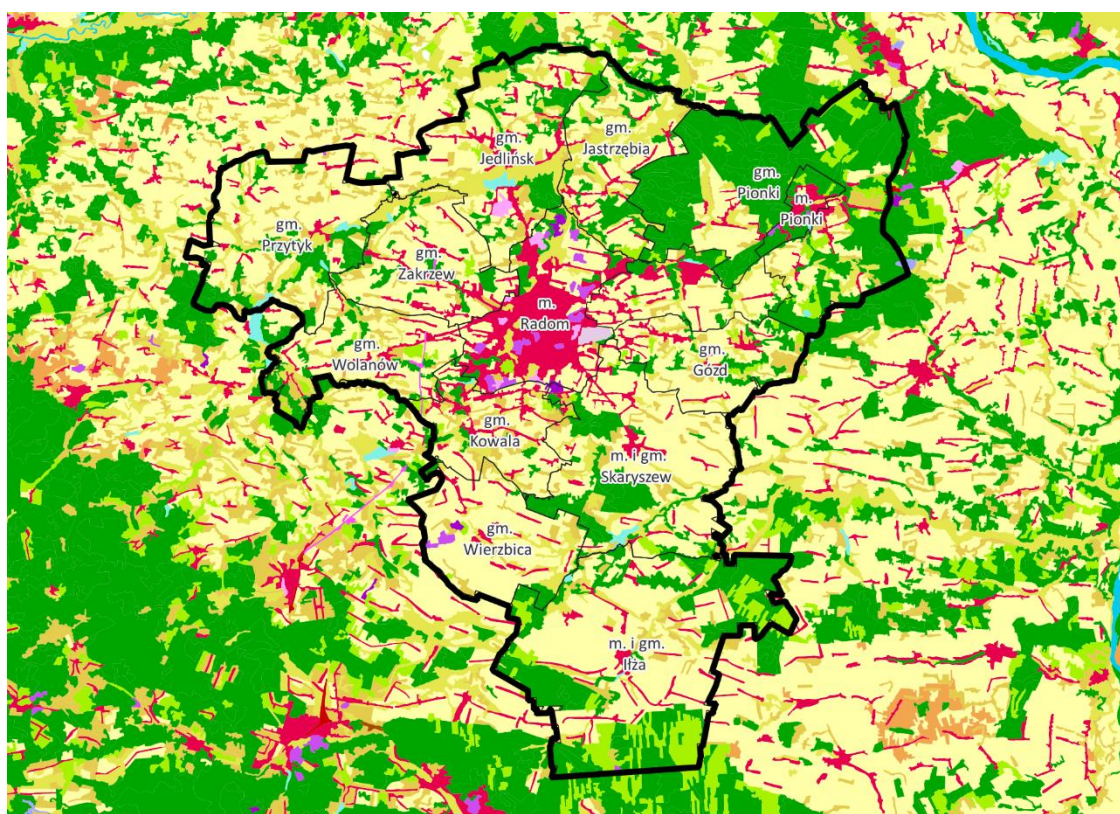

Źródło: Opracowanie ZMP na podstawie danych GUGiK oraz GDDKiA

Większość obszaru wykorzystywana jest rolniczo, jednak znaczący udział mają obszary zurbanizowane. Wynika to z funkcjonowania na terenie Partnerstwa dużego miasta oraz przekształceń wielu miejscowości, które administracyjnie przynależą do obszarów wiejskich, ale utraciły już w znacznym stopniu rolniczy charakter.

Ryc. 2. Klasy pokrycia terenu obszaru Partnerstwa

LEGENDA

	Zabudowa		Tereny zielone i sportowe		Lasy
	Tereny przemysłowe lub handlowe		Grunty orne		Bagna śródlądowe
	Odkrytki		Łąki, pastwiska		Cieki
	Budowy		Inne tereny rolne		Zbiorniki wodne

Źródło: Opracowanie ZMP na podstawie danych CLC_2018. Projekt Corine Land Cover 2018 w Polsce został zrealizowany przez Instytut Geodezji i Kartografii i sfinansowany ze środków Unii Europejskiej. Wyniki projektu zostały pozyskane ze strony internetowej Głównego Inspektoratu Ochrony Środowiska clc.gios.gov.pl

2.2. Delimitacja obszaru funkcjonalnego w strukturze przestrzennej województwa

W Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030+ Innowacyjne Mazowsze wyznaczono dwa typy obszarów strategicznej interwencji (OSI) na poziomie regionalnym:

1. problemowe (NUTS 3): ciechanowski, ostrołęcki, płocki, radomski, siedlecki, żyrardowski, warszawski zachodni, warszawski wschodni i miasto Warszawa,
2. bieguny wzrostu: – miejskie obszary funkcjonalne:
  - miejski obszar funkcjonalny Warszawy (region Warszawski stołeczny) jako istniejący biegun wzrostu,
  - miejskie obszary funkcjonalne miast średnich tracących funkcje społeczno-gospodarcze (Radom, Ciechanów, Ostrołęka, Pułtusk, Ostrów Mazowiecka, Gostynin, Sierpc, Koźienice) oraz Płocka, Siedlec i Żyrardowa jako potencjalnych biegunów wzrostu.

OSI określone na poziomie województwa obejmują także OSI z poziomu krajowego, wskazane w SOR oraz KSRR 2030, tj. obszary zagrożone trwałą marginalizacją (101 gmin w województwie mazowieckim, m.in. gm. Iłża, gm. Pionki) oraz miasta średnie tracące funkcje społeczno-gospodarcze Radom, Ciechanów, Ostrołęka, Pułtusk, Ostrów Mazowiecka, Gostynin, Sierpc, Koźienice.

OSI problemowe obejmują podregiony NUTS 3 województwa mazowieckiego. Wyznaczone zostały w celu zniwelowania istniejących problemów i barier dla rozwoju nowych lub istniejących funkcji i poprawy warunków życia mieszkańców w podregionach województwa mazowieckiego.

Zgodnie z zapisami Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030+ Innowacyjne Mazowsze interwencja w Radomskim Obszarze Strategicznej Interwencji zorientowana będzie na pobudzenie społeczno-gospodarcze, w tym restrukturyzację branż przemysłowych, aktywizację zawodową osób długotrwale bezrobotnych, wzmocnienie bazy dochodowej samorządów lokalnych i poprawę warunków życia mieszkańców.

Wysoki potencjał w postaci bazy przemysłowej miast oraz funkcjonowanie uczelni wyższych, instytucji naukowych i klastrów powinny stanowić podstawę rozwoju nowych branż, w celu rozwoju lokalnych rynków pracy. Szanse na rozwój i wzmocnienie konkurencyjności przedsiębiorstw stwarzają także specjalizacje produkcji rolniczej podregionu.

Poprawa dostępności komunikacyjnej wewnątrz obszaru, zwłaszcza za pomocą zintegrowanego, niskoemisyjnego transportu publicznego i niezmotoryzowanego przyczyni się do zwiększenia mobilności mieszkańców i wpłynie pozytywnie na ich aktywizację społeczną oraz zawodową.

Wspierane będą działania na rzecz podniesienia jakości kapitału ludzkiego i społecznego, zwłaszcza poprzez rozwój oferty edukacyjnej, w tym ukierunkowanej na podnoszenie lub zmianę kwalifikacji zawodowych osób dorosłych.

Zapewnienie atrakcyjnej oferty edukacyjnej będzie także kluczowe dla zatrzymania ludzi młodych w podregionie. W tym celu niezbędna będzie także poprawa dostępności do usług i infrastruktury społecznej w zakresie ochrony zdrowia.

Działania w OSI radomskim skoncentrowane będą na wskazanych poniżej obszarach⁵.

1. Wsparcie rozwoju społeczno-gospodarczego obszaru poprzez:
  - rozwój skoordynowanej oferty inwestycyjnej, w tym zapewnienie terenów inwestycyjnych i poprawę ich dostępności transportowej,
  - zapewnienie atrakcyjnej oferty edukacyjnej i wzbogacenie bazy dydaktycznej,
  - aktywizację osób bezrobotnych i wspieranie przedsiębiorczości, w tym przez wspieranie uczenia się przez całe życie, doradztwo i kształcenie zawodowe, zapewnienie opieki nad dziećmi,
  - rozwój instytucji otoczenia biznesu,
  - poprawę dostępu do infrastruktury zdrowotnej i specjalistycznej opieki zdrowotnej,
  - rozwój strefy okołolotniskowej oraz budowę bazy logistycznej.
2. Poprawa dostępności obszaru poprzez:
  - rozwój transportu kolejowego z wykorzystaniem nowych i zmodernizowanych linii kolejowych oraz uzupełnienie sieci przystanków,
  - rozwój i poprawę jakości zintegrowanego, niskoemisyjnego transportu zbiorowego,
  - rozwój sieci tras rowerowych i infrastruktury dla pieszych.

---

⁵ Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego 2030+ Innowacyjne Mazowsze

3. Portret obszaru Partnerstwa – diagnoza elementarna na podstawie danych statystycznych, badań ilościowych i jakościowych

3.1. Diagnoza sytuacji społecznej

Syntetyczny wskaźnik rozwoju dla **wymiaru społecznego**⁶ w ostatnich pięciu latach przybierał wartości ujemne, co oznacza, że sytuacja Partnerstwa była mniej korzystna niż średnia dla innych gmin o podobnym profilu społeczno-gospodarczym. Największe odstępstwo od średniej w grupie porównawczej wskaźnik zanotował w 2016 r (-0,15) w następnych latach utrzymywał się w przedziale od -0,05 (2017) do -0,11 (2020).

Sytuacja poprawiła się istotnie w 2017r. i wskaźnik osiągnął poziom nieznacznie gorszy od grupy porównawczej (-0,05) głównie za sprawą składowych „Demografia” oraz „Kapitał społeczny”. Po tym dobrym okresie współczynniki systematycznie spadały. Sytuacja uległa pogorszeniu za sprawą obszarów:

- dostępność i jakość zasobów mieszkaniowych, który spadł z (-0,25) w 2016r. do (-0,32) w roku 2020;
- poziom bezpieczeństwa, który w odniesieniu do grupy porównawczej⁷ kształtuje się sporo powyżej średniej (0,46 w 2016r. i 0,35 w 2020r.);

W pozostałych obszarach sytuacja się poprawiła:

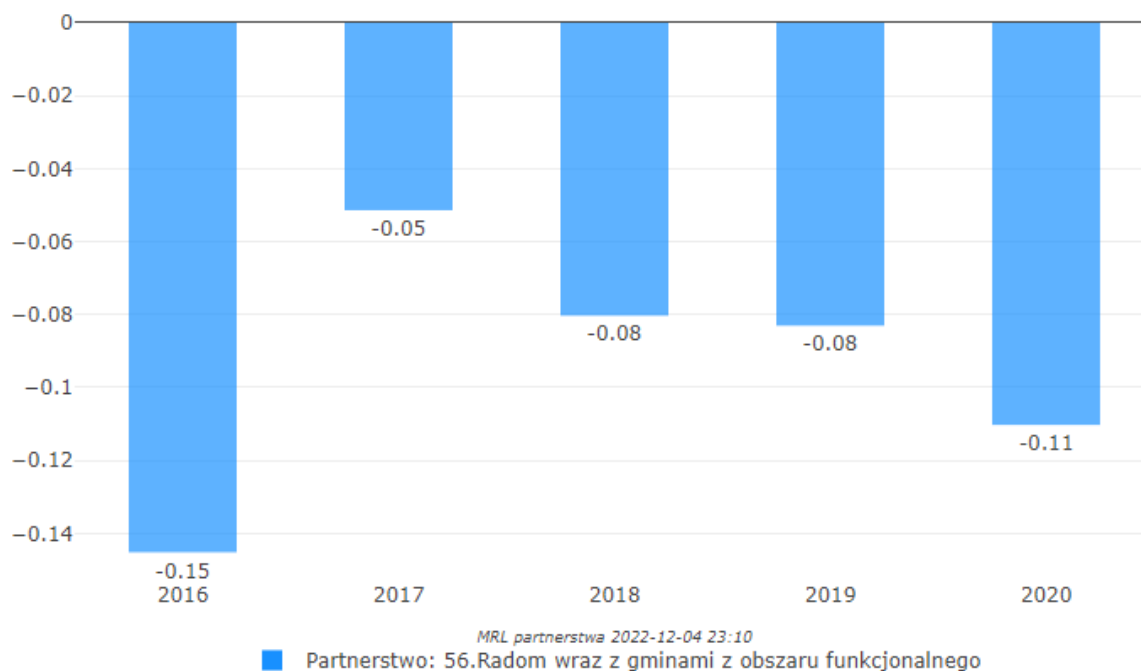
---

⁶ Wyliczenie wartości wskaźników syntetycznych dla partnerstwa opiera się na średniej (ważona wg liczby mieszkańców) dla wartości syntetycznych poszczególnych gmin wchodzących w skład partnerstwa. W MRL dla każdej gminy wartości syntetyczne wyliczone są w oparciu o relację jej wartości wskaźników do wartości średniej tego wskaźnika dla gmin z grupy funkcjonalnej (porównawczej), zdefiniowanej zgodnie z metodologią prof. Śleszyńskiego. Wartością syntetyczną dla partnerstwa jest średnia odpowiednich wskaźników gmin wchodzących w skład partnerstwa. Dla uwzględnienia zróżnicowania gmin w partnerstwie wartość syntetycznego wskaźnika dla partnerstwa jest średnią ważoną uwzględniającą liczbę mieszkańców poszczególnych gmin. Szerzej w Załączniku nr 3 do Raportu diagnostycznego... – Diagnoza porównawcza.

⁷ Metodologia określania grup porównawczych wyjaśniona w przypisie powyżej.

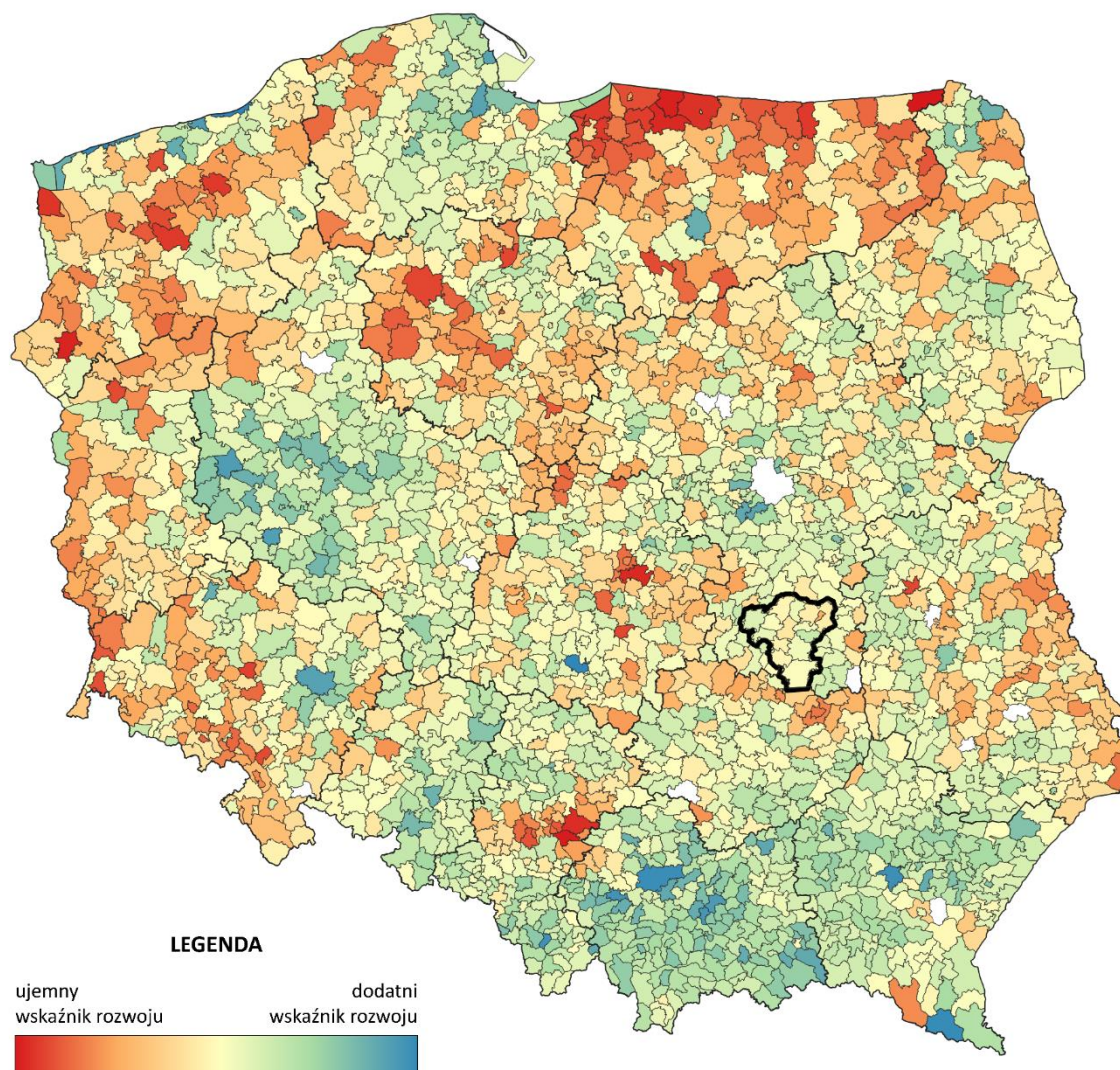
- dostępność i jakość infrastruktury pozostają nadal poniżej średniej dla grupy porównawczej, ale zwiększyła się (z (-0,58) w 2016 r. do (-0,38) w 2020 r.);
- zasoby instytucjonalne, integracja i kapitał społeczny gminy w 2016 r. miał wartość (-0,26) i wzrósł do (-0,18) w 2020 r.;
- sytuacja demograficzna - po zdecydowanej poprawie w latach 2017-2018 wróciła do poziomu zbliżonego do 2016 r. (0,06) i wyniosła w 2020r. (0,09).

Ryc. 3. Ogólny wskaźnik rozwoju Partnerstwa Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego - wymiar społeczny

Źródło: Monitor Rozwoju Lokalnego ZMP

Ryc. 4. Wskaźnik wymiaru społecznego wg gmin

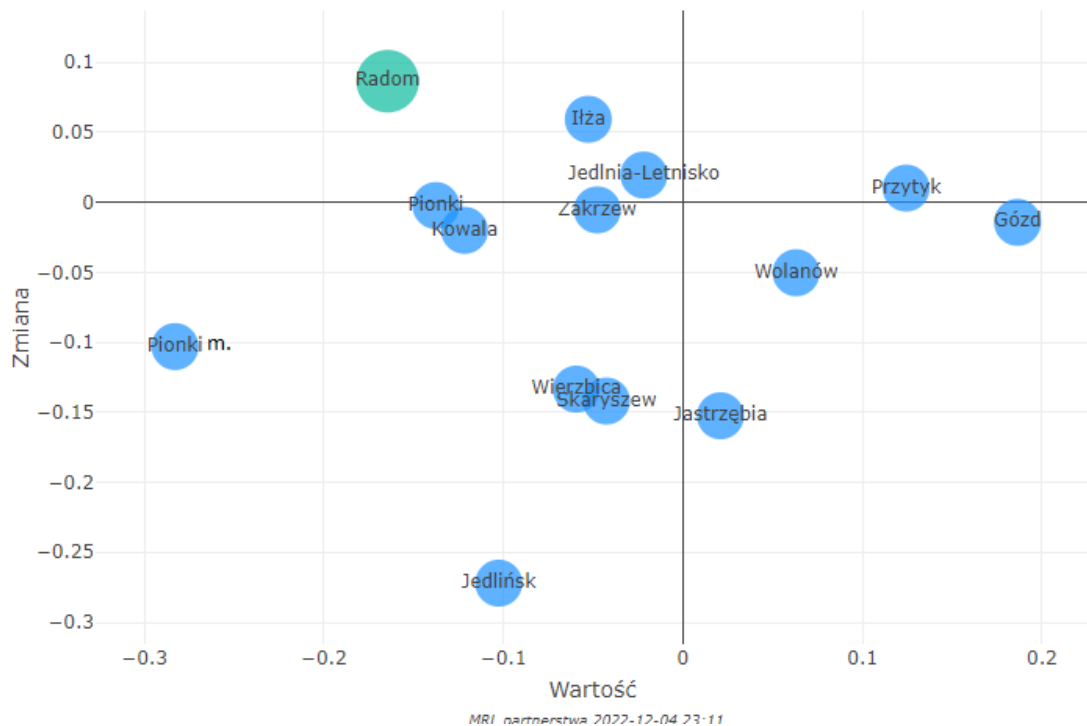
Źródło: Opracowanie ZMP na podstawie danych Monitora Rozwoju Lokalnego

W stosunkowo najkorzystniejszym położeniu są:

- gmina Przytyk, która ma dodatnią wartość (0,12) wskaźników rozwoju i niewielką dodatnią dynamikę (0,01);
- gmina Gózd, która ma dodatnią wartość (0,19) choć ujemną dynamikę (-0,01) wskaźników rozwoju;
- gminy Iłża, Radom, oraz Jedlnia-Letnisko, które przy ujemnej bądź zerowej wartości wskaźników rozwoju (odpowiednio: (-0,05); (-0,17); (-0,01)) notują dodatnią dynamikę, a więc poprawę wskaźników.

Najmniej korzystną sytuacją w Partnerstwie charakteryzują się miasto Pionki oraz gmina Jedlińsk, gdzie niskim ujemnym wartościom towarzyszy niekorzystny kierunek zmian.

Ryc. 5. Ogólny wskaźnik rozwoju członków Partnerstwa Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego - wymiar społeczny

Źródło: Monitor Rozwoju Lokalnego ZMP

3.1.1. Rozwój demograficzny

Rozwój każdej jednostki terytorialnej bazuje w głównej mierze na zasobach endogenicznych, wśród których kluczowe znaczenie ma kapitał ludzki. Na jego jakość wpływa szereg czynników, w tym m.in. stan i struktura ludności, ruch naturalny czy procesy migracyjne.

Sytuacja demograficzna w znaczący sposób wpływa na możliwości rozwojowe obszaru - starzenie się społeczeństwa, malejący przyrost naturalny czy depopulacja oddziałują na liczbę osób zdolnych do podjęcia aktywności zawodowej, co z kolei bezpośrednio wpływa na jakość życia, zamożność mieszkańców i w konsekwencji zasobność gmin. Stabilna sytuacja demograficzna i zastępowalność pokoleń jest podstawą stabilnych finansów publicznych. Analiza obecnej struktury wieku lokalnej społeczności danego obszaru oraz obserwowanych trendów pozwala oszacować zmiany oczekiwane w przyszłości dotyczące popytu na usługi, infrastrukturę techniczną, zasoby mieszkaniowe i komercyjne, czy też miejsca pracy.

3.1.1.1. Ludność

W 2021 r. obszar Partnerstwa zamieszkiwało łącznie 358 719 osób⁸, co stanowiło 6,6% mieszkańców województwa mazowieckiego. Poniższa tabela prezentuje dane liczby mieszkańców w poszczególnych latach w każdej z gmin Partnerstwa, wskazując jednocześnie na różnice w liczbie mieszkańców w okresie 11-letnim (2010-2021).

W analizowanych latach liczba ludności obszaru Partnerstwa wykazuje tendencję spadkową, podczas gdy w województwie mazowieckim mieszkańcy przybywa. Ogólna utrata mieszkańców na terenie Partnerstwa (o ok. 3%) rozkłada się nierównomiernie pomiędzy gminy. Mieszkańców najmocniej traciły Pionki (12%), Iłża, Wierzbica i Radom (po 7%), natomiast najbardziej dynamicznie rozwijała się ludnościowo gmina Zakrzew (przyrost o 12%).

---

⁸ Dane GUS

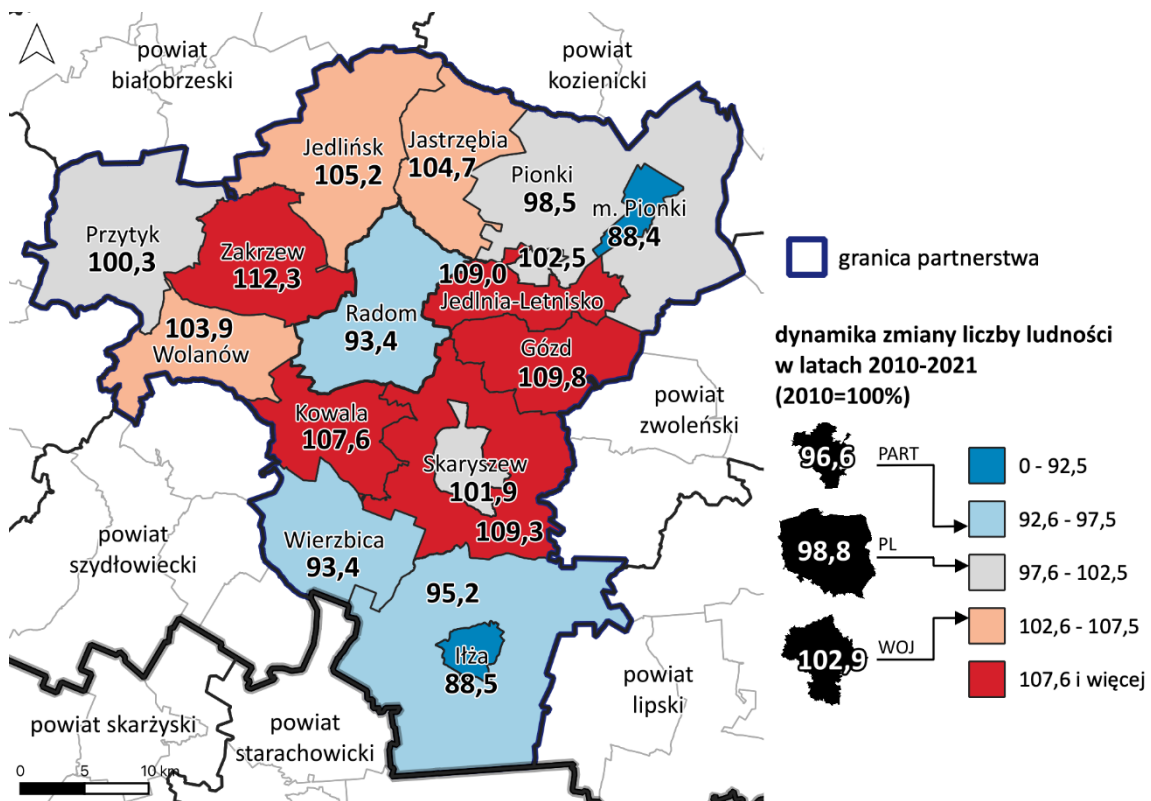
Tabela 2. Zmiany liczby ludności w gminach Partnerstwa w latach 2010-2021

Gmina	2010	2012	2014	2016	2018	2020	2021	Różnica
Gózd	8 295	8 406	8 556	8 717	8 913	9 070	9 104	809
Iłża	15 446	15 347	15 216	14 957	14 743	14 571	14 357	-1 089
Jastrzębia	6 678	6 732	6 830	6 975	7 000	7 016	6 989	311
Jedlińsk	13 899	14 064	14 163	14 294	14 507	14 623	14 627	728
Jedlnia-Letnisko	12 114	12 348	12 475	12 596	12 738	12 882	12 948	834
Kowala	11 448	11 679	11 891	12 035	12 180	12 273	12 318	870
Pionki (m.)	19 892	19 550	19 168	18 732	18 427	17 902	17 581	-2 311
Przytyk	7 229	7 325	7 329	7 307	7 285	7 290	7 250	21
Radom	221 658	219 703	217 201	215 020	213 029	209 296	206 946	-14 712
Skaryszew	13 922	14 108	14 317	14 506	14 724	14 821	14 906	984
Wierzbica	10 133	10 086	9 987	9 854	9 719	9 608	9 466	-667
Wolanów	8 555	8 631	8 755	8 829	8 847	8 894	8 891	336
Zakrzew	12 001	12 317	12 594	12 797	13 003	13 308	13 482	1 481
Pionki	10 003	10 075	10 040	10 031	10 031	9 932	9 854	-149
Ogółem Partnerstwo	371 273	370 371	368 522	366 650	365 146	361 486	358 719	-12 554

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

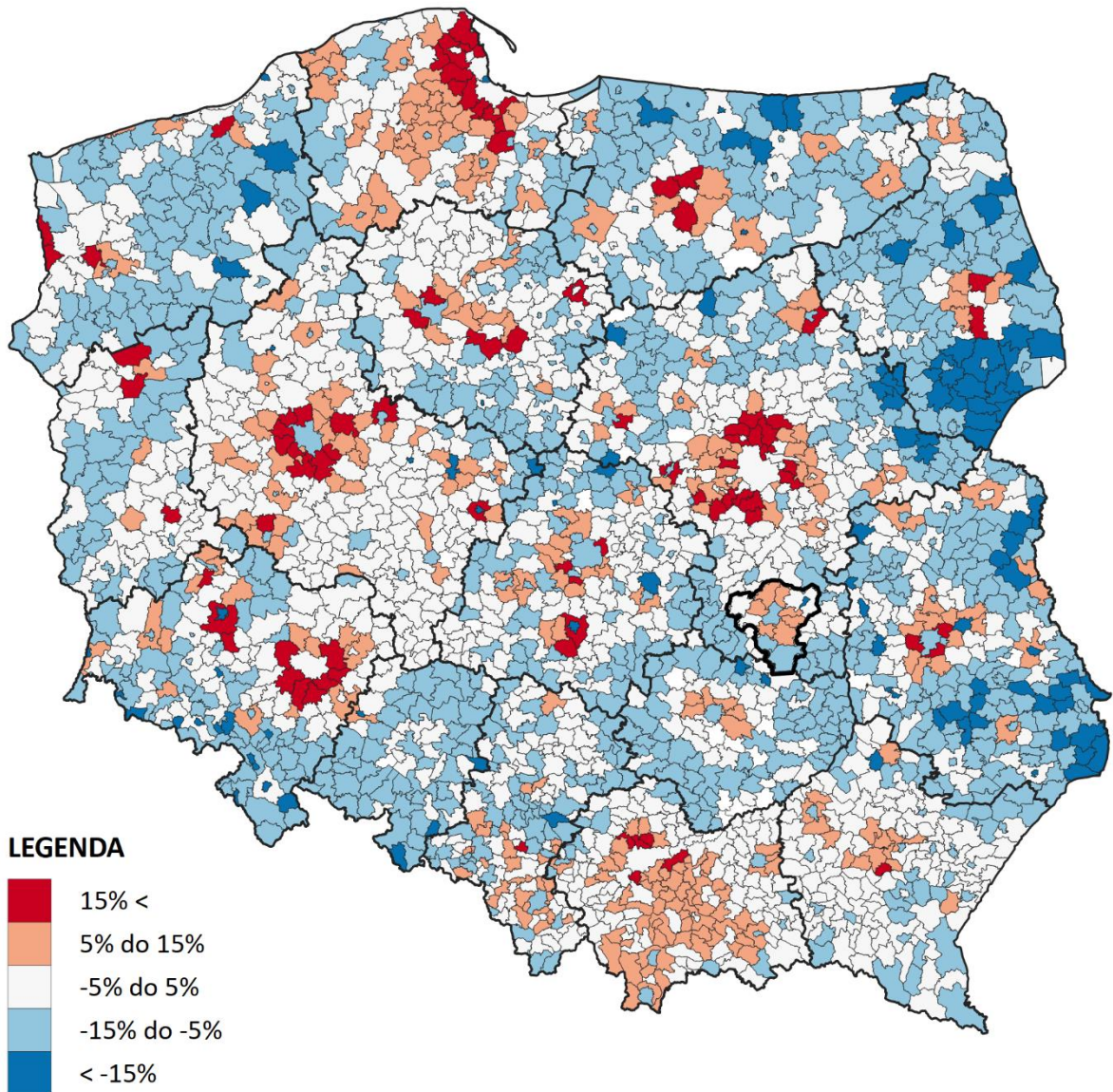
Ryc. 6. Dynamika zmian liczby ludności w latach 2010-2021

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Główny Urząd Statystyczny **prognozuje, że obecne tendencje będą się utrzymywać**, wobec czego w 2030 r. obszar Partnerstwa zamieszkiwać będzie jeszcze mniej osób, choć gminy bezpośrednio sąsiadujące z Radomiem będą notować wzrost liczby mieszkańców.

Ryc. 7. Prognoza liczby ludności ogółem do 2030 r.

Źródło: Opracowanie ZMP na podstawie Prognozy ludności gmin GUS na lata 2017-2030

3.1.1.2. Struktura wiekowa ludności

Poza spadkiem liczby ludności dość znaczące zmiany zachodzą w strukturze wiekowej mieszkańców, o czym świadczy m.in. przesunięcie w górę mediany wieku ludności⁹.

Tabela 3. Mediana wieku ludności¹⁰

	2018	2019	2020	2021
Mazowieckie	40,5	40,9	41,2	41,5
Powiat radomski	38,2	38,6	39,0	39,4
Powiat m. Radom	41,9	42,4	42,8	43,2

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

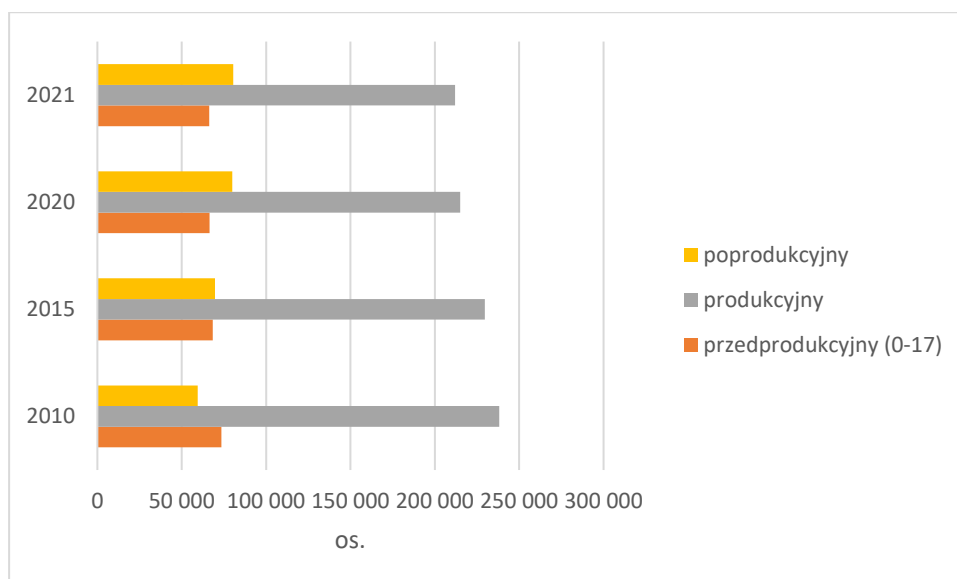
W latach 2010-2021 w istotny sposób wzrosła liczba seniorów (o 35,2%), spadła natomiast liczba dzieci i osób młodych. W wyniku zachodzących zmian osoby w wieku przedprodukcyjnym w 2021 r. stanowiły 18,5% ogółu ludności (19,8% w województwie), grupa osób w wieku produkcyjnym to 59,1% całej populacji Partnerstwa (58,3% w województwie), natomiast odsetek mieszkańców najstarszej grupy wiekowej wynosił 22,4% (22,2% w województwie).

---

⁹ Dane niedostępne na poziomie gminnym

¹⁰ Dane dostępne od 2018r.

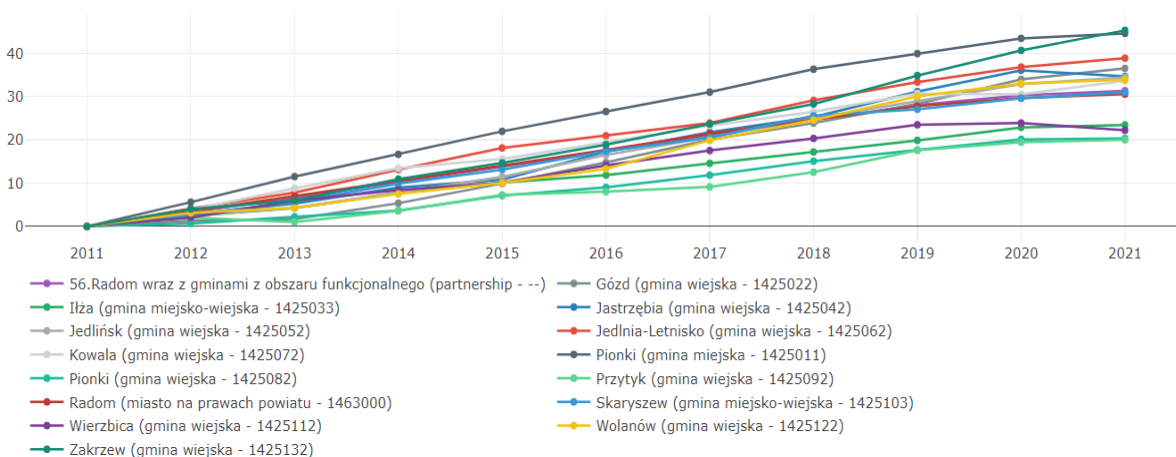
Ryc. 8. Liczba mieszkańców wg grup wiekowych w wybranych latach

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Powyższe wskaźniki nie odbiegają znacząco od danych dla województwa mazowieckiego, jednak należy zwrócić uwagę na zróżnicowanie gmin wewnątrz Partnerstwa. W mieście Pionki, gminie Pionki, gminie Iłża oraz w Radomiu liczba seniorów przewyższa liczbę osób młodych (do 17 roku życia), natomiast w pozostałych gminach sytuacja jest odwrotna. W latach 2011-2020 liczba osób w wieku poprodukcyjnym zwiększała się najszybciej w Pionkach (43,4%) oraz gminie Zakrzew (40,7%), najwolniej w gminie Przytyk (19,25%).

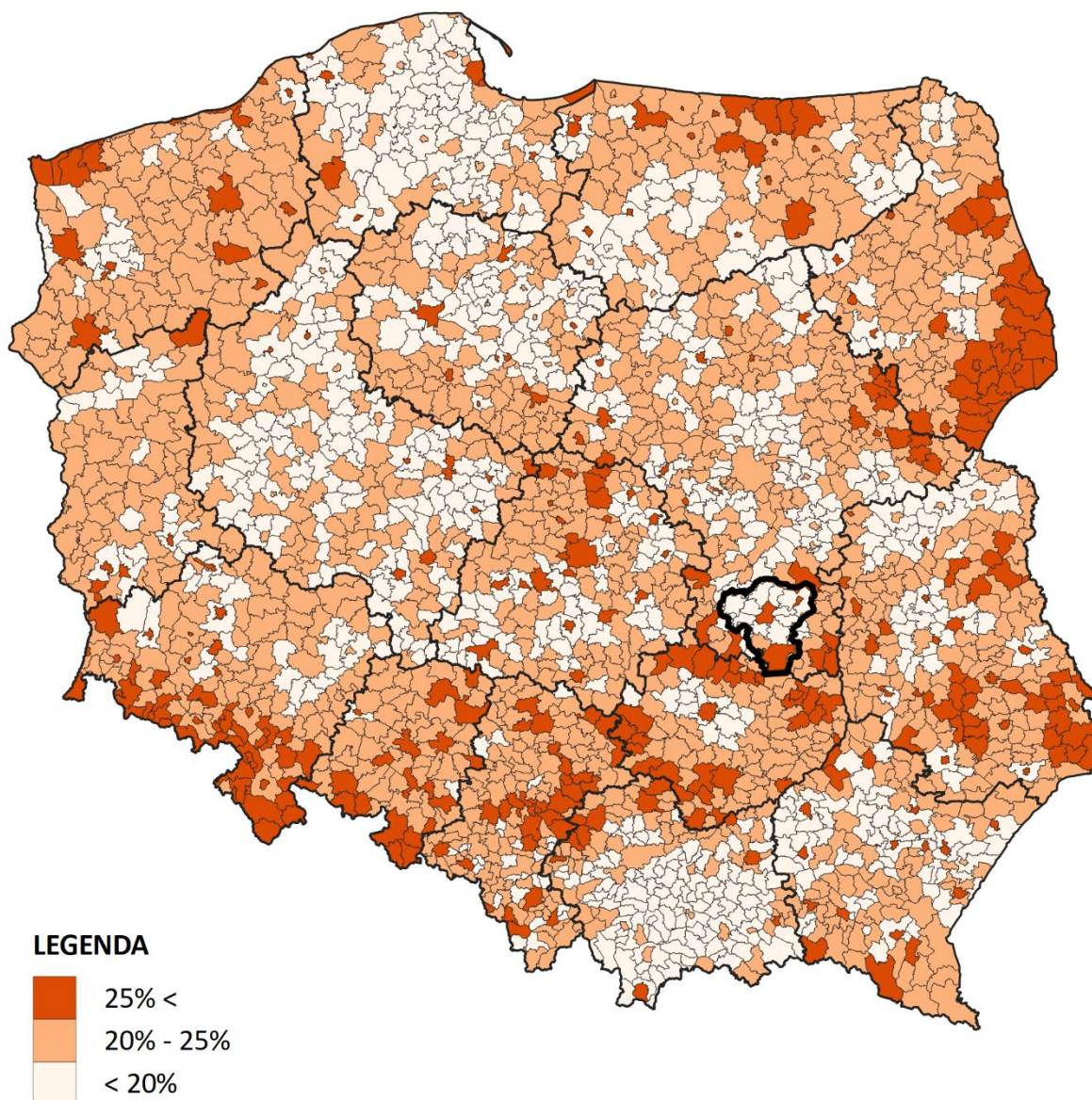
Ryc. 9. Dynamika zmian liczby ludności w wieku poprodukcyjnym

Źródło: Monitor Rozwoju Lokalnego ZMP

GUS prognozuje, że do roku 2030 ujemny bilans osób w wieku przedprodukcyjnym do poprodukcyjnego będzie się pogłębiać. Jednak połowa gmin z obszaru Partnerstwa należy do tej grupy, gdzie tendencje będą odwrotne, co jest dobrym prognozykiem dla podejmowanych prorozwojowych działań.

Ryc. 10. Prognoza demograficzna GUS 2030 – udział osób w wieku pow. 65 lat

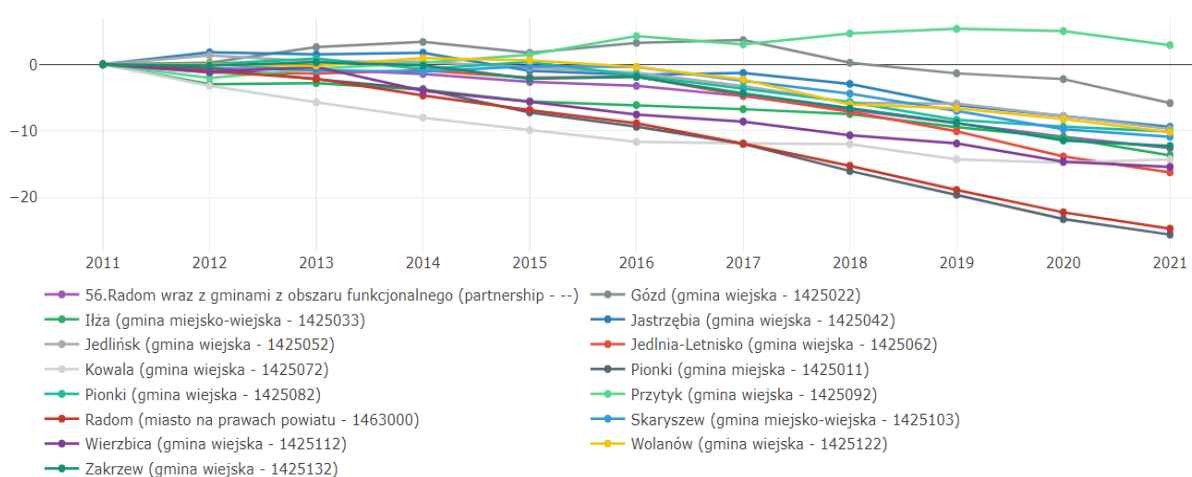

Źródło: Opracowanie ZMP na podstawie Prognozy ludności gmin GUS na lata 2017-2030

Wskaźnik Richarda Floridy, czyli **liczba mieszkańców w wieku 25-34 na 1 tys. mieszkańców**, dla całego Partnerstwa systematycznie spada. Oznacza to zmniejszanie się grupy osób w wieku najbardziej rozwojowym oraz kreatywnych.

Najkorzystniejszym trendem charakteryzuje się gmina Przytyk, która w 2012 r. była w trójce gmin o najwyższej ujemnej dynamice tego wskaźnika (-2,02), natomiast w 2020 r. była na pierwszym miejscu wśród gmin Partnerstwa (5,01). Natomiast najbardziej niepokojące trendy widać w Pionkach i Radomiu, gdzie ujemna dynamika wskazuje na pogłębianie się problemu z większą intensywnością niż w pozostałych gminach.

Ryc. 11. Dynamika zmian wskaźnika Liczba mieszkańców w wieku 25-34 lata na 1 tys. mieszkańców

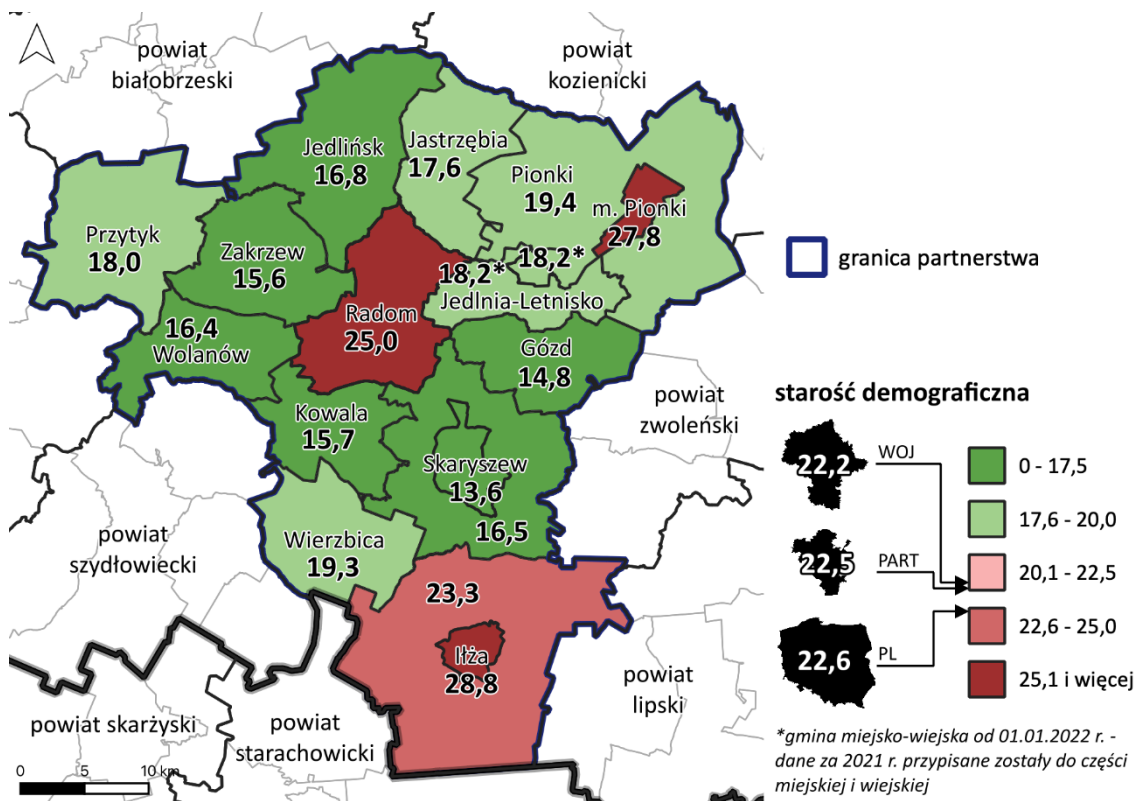

Źródło: Monitor Rozwoju Lokalnego ZMP

Osoby w wieku produkcyjnym wciąż stanowią wysoki odsetek w ogólnej liczbie mieszkańców (w 2021 r. było to 58,99%, podczas gdy w 2010 r. było to 64,2%). Trend spadkowy jest bardzo podobny do obserwowanego dla województwa mazowieckiego. Zróżnicowania wewnątrz Partnerstwa zawierają się w przedziale od 57,5% w Pionkach do 63,06% w gminie Kowala. Malejąca liczba osób w wieku produkcyjnym oznacza konsekwencje w wymiarze gospodarczym: kurczące się zasoby pracowników wpływają na kształtowanie się rynku pracy. Powyższe tendencje mogą się jeszcze pogłębić. W świetle przeprowadzonych badań młodzieży niemal 1/3 ankieterowanych chce mieszkać i pracować za granicą. Natomiast na terenie Partnerstwa planuje pozostać 20% respondentów.

Dość dynamicznie (szybciej niż średnio w województwie) zwiększał się udział osób w wieku poprodukcyjnym – z 16% w 2010 r. do 22,5% w 2021 r.

Ryc. 12. Udział ludności w wieku poprodukcyjnym w liczbie ludności ogółem w 2021r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS oraz Państwowego Rejestru Granic.

Powyższe tendencje przekładają się na tzw. **wskaźniki obciążenia demograficznego**. Szczególnie niepokojąca jest dynamika wzrostu wskaźnika obrazującego liczbę emerytów w stosunku do populacji dzieci i młodzieży. Jego wartość w 2021 r. dla Partnerstwa (121,9) była wyższa niż średnio dla województwa mazowieckiego (113,9).

Tabela 4. Wskaźniki obciążenia demograficznego w wybranych latach

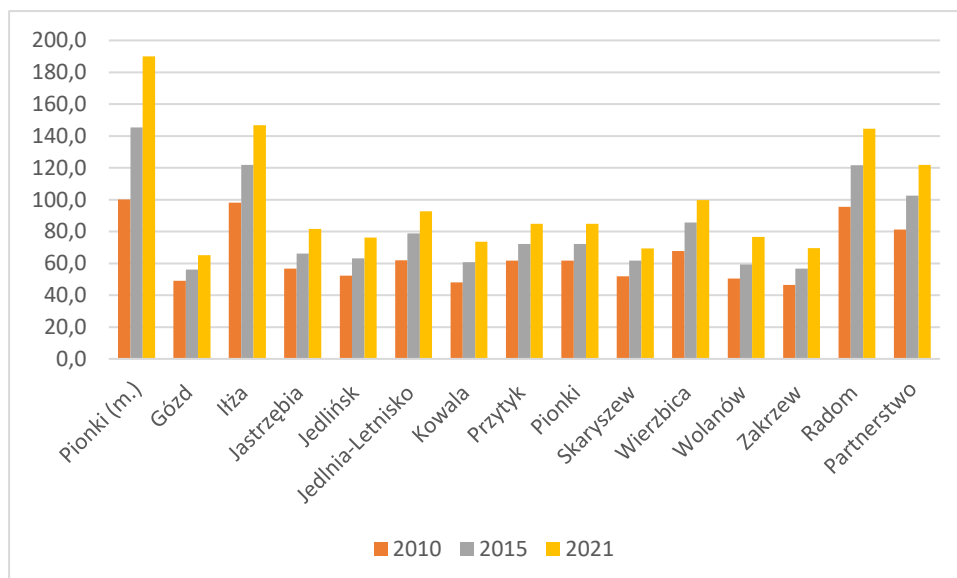
	2010	2015	2021
Ludność w wieku poprodukcyjnym na 100 os. w wieku przedprodukcyjnym	81,2	102,6	121,9
Ludność w wieku poprodukcyjnym na 100 os. w wieku produkcyjnym	25	30,5	38,2

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Największą dynamikę przyrostu osób w wieku poprodukcyjnym (emerytów) na 100 osób w wieku przedprodukcyjnym zanotowano w Pionkach i Radomiu. Konsekwencją są dane za 2021 r. wg których najwięcej emerytów na 100 osób młodych przypadało w Pionkach, Iłży i Radomiu.

Ryc. 13. Ludność z wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku przedprodukcyjnym w wybranych latach

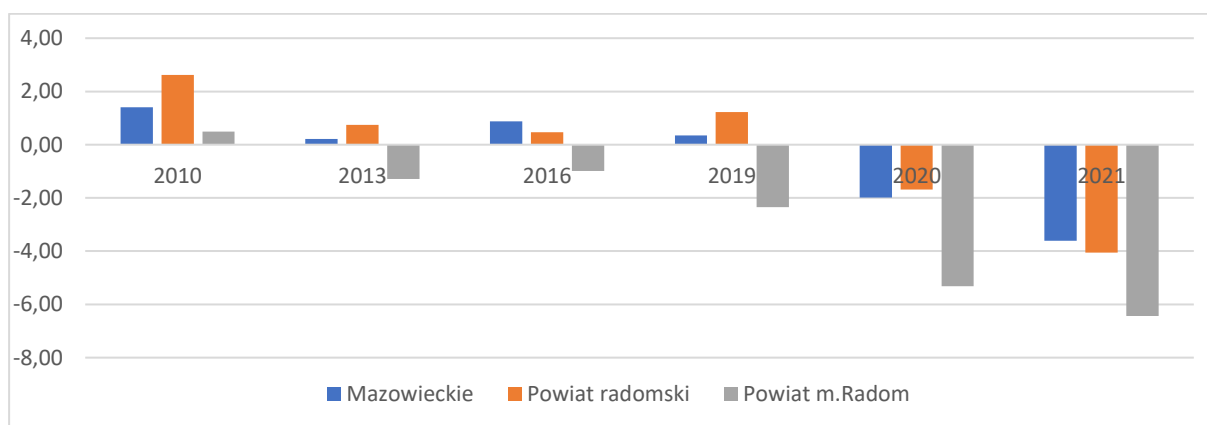
Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

3.1.1.3. Przyrost naturalny

Przyrost naturalny to różnica między liczbą urodzeń żywych a liczbą zgonów w danym okresie, który pokazuje zastępowalność pokoleń.

Wskaźnik **przyrostu naturalnego na 1 tys. mieszkańców** dla obszaru Partnerstwa¹¹ waha się, jednak w dłuższym horyzoncie czasowym można dostrzec ogólną tendencję spadkową. W gorszej sytuacji jest miasto Radom, gdzie od 2011 r. wskaźnik ten na trwale przybierał wartości ujemne, znacznie różniąc się od wartości dla województwa mazowieckiego.

Ryc. 14. Przyrost naturalny na 1 tys. ludności

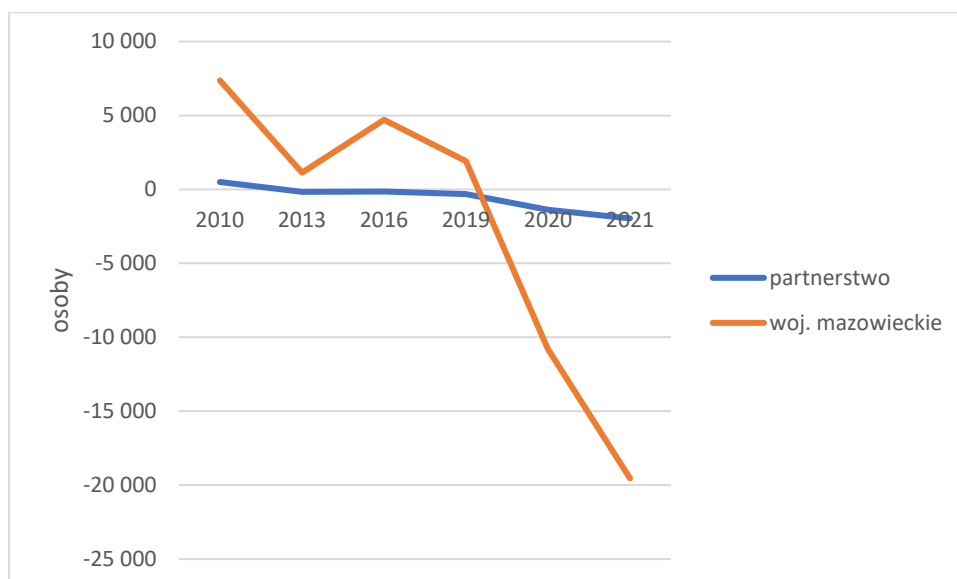
Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Również wartości bezwzględne¹² przyrostu naturalnego wskazują, że na terenie Partnerstwa **od 2013 roku notuje się więcej zgonów niż urodzeń**. W latach 2013-2019 roczne dane przyrostu naturalnego zawierały się w przedziale od (-30) do (-359) osób, a skokowy spadek dotyczył lat kolejnych ((-1 328) w 2020 r. oraz (-1 901) w 2021 r.), co można wiązać z epidemią COVID-19 oraz jej skutkami dla ogólnego stanu zdrowotności społeczeństwa.

¹¹ Dane dostępne na poziomie powiatowym

¹² Dane dostępne na poziomie gminnym

Ryc. 15. Przyrost naturalny na terenie ROF oraz w woj. mazowieckim

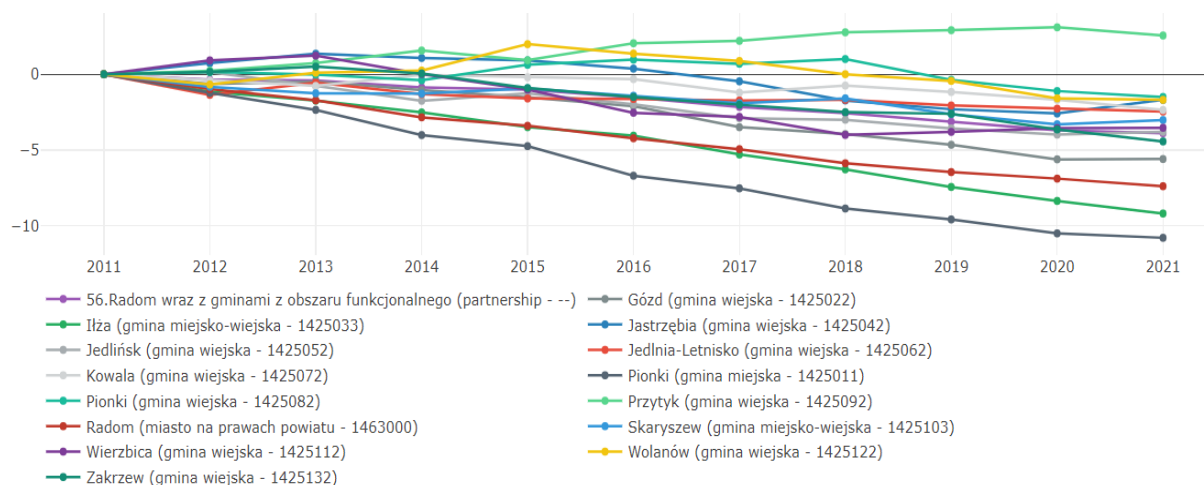
Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Należy podkreślić, że na terenie Partnerstwa większość gmin notowała dodatni przyrost naturalny w całym analizowanym okresie bądź przeważającej jego części, przy czym i w przypadku tych gmin zauważyć można ogólną tendencję do pogorszenia. Na ogólnym wyniku dla Partnerstwa zaważyła natomiast niekorzystna sytuacja Radomia, Pionek (zarówno miasta, jak i gminy wiejskiej) oraz gmin Iłża i Wierzbica, gdzie ujemny przyrost naturalny w skali dwu- a nawet trzycyfrowej utrzymuje się od lat. Powyższe dane świadczą o niezbyt korzystnej sytuacji Partnerstwa obecnie, ale są też złym prognozykiem na przyszłe lata.

Dodatkowo, **liczba kobiet w wieku prokreacyjnym (15-49 lat)** na terenie Partnerstwa w latach 2010-2021 **sukcesywnie spadała** (o 10%) i był to proces znacznie szybszy niż średnio w województwie mazowieckim (spadek o 1%). Dynamika zmian w różnych gminach miała różne kierunki i natężenie. Wyraźne tendencje negatywne obserwowane są w Pionkach, Iłży, Radomiu i (w mniejszym stopniu) Wierzbicy. Natomiast pozostałe gminy utrzymały niewielką, ale dodatnią dynamikę. Jeśli chodzi o wskaźnik **liczby kobiet w wieku prokreacyjnym na 1 tys. mieszkańców** to jego dynamika jest dodatnia jedynie w gminie Przytyk. Oznacza to, że udział tej grupy w ogólnej strukturze mieszkańców w pozostałych gminach zmniejsza się, a zjawisko jest najbardziej odczuwalne w Pionkach, Iłży i Radomiu.

Ryc. 16. Dynamika zmian wskaźnika Liczba kobiet w wieku prokreacyjnym na 1 tys. mieszkańców

Źródło: Monitor Rozwoju Lokalnego ZMP

Współczynnik dzietności kobiet w latach 2011-2020 nie zmieniał się znacząco i w zależności od roku zawierał się w przedziale 1,46 – 1,66. Do 2017 roku kształtował się na poziomie nieco wyższym niż odpowiedni wskaźnik dla województwa mazowieckiego. Należy zaznaczyć, że prostą zastępowalność pokoleń zapewnia współczynnik dzietności kształtujący się w granicach 2,10 – 2,15. Zatem mimo relatywnie wysokiego współczynnika obszar Partnerstwa jest dotknięty zjawiskiem depresji urodzeniowej. Biorąc pod uwagę średnią dla współczynnika dzietności kobiet w analizowanym okresie najwyższą wartość osiągnęła gmina Przytyk (1,72), a najniższą miasto Pionki (1,23).

3.1.1.4. Migracje

Wpływ na stabilność demograficzną obszaru mają również **migracje**, które kreują nie tylko wielkość populacji na danym obszarze, ale również wpływają na jej strukturę wiekową i mają kluczowe znaczenie dla kształtowania wspomnianej już tzw. prostej zastępowalności pokoleń.

O atrakcyjności obszaru świadczy jego zdolność (lub brak) do przyciągania nowych mieszkańców. Została ona zobrazowana informacjami o migracjach dla powiatu radomskiego oraz miasta Radom¹³. Od 2016 roku powiat radomski tylko w 2019 r. zanotował ujemne saldo, podczas gdy w Radomiu nadwyżka wymeldowań nad zameldowaniami jest trwałym trendem. Należy przy tym uwzględnić fakt, iż część osób wyprowadzających się z Radomia osiedla się na terenie otaczających gmin (ok.

¹³ Wykorzystano dane GUS dot. migracji międzypowiatowych

80% zameldowań na terenie powiatu radomskiego to zameldowania z miast), zatem dane dot. salda migracji w powiecie radomskim nie są równoznaczne z przyływem nowych mieszkańców spoza obszaru Partnerstwa.

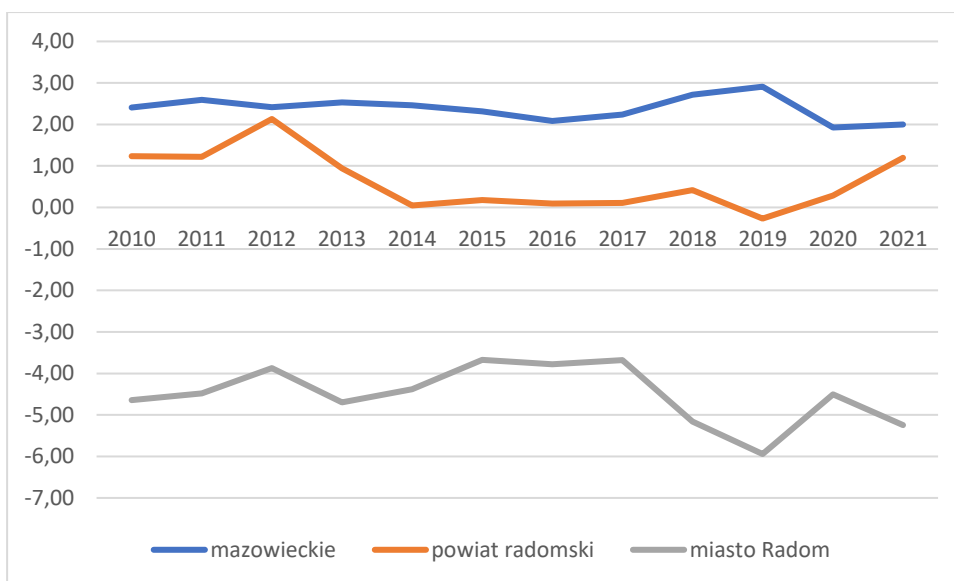
Tabela 5. Saldo migracji międzypowiatowych

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Powiat radomski	27	14	17	63	-41	44	182
Powiat m. Radom	-794	-813	-789	-1 099	-1 256	-942	-1 085

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

W przeliczeniu na 1 tys. mieszkańców widać, że skala przyływu na teren powiatu radomskiego - w porównaniu do danych wojewódzkich - była duża na początku badanego okresu, również od 2019 r. widać wyraźną tendencję wzrostową. Natomiast coroczny odpływ z Radomia jest znaczny.

Ryc. 17. Saldo migracji na pobyt stały na 1 tys. mieszkańców

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Analiza danych dotyczących salda migracji w poszczególnych gminach Partnerstwa¹⁴ wskazuje, że sytuacja nie jest jednorodna (patrz Tabela 6). Poniższe informacje w

¹⁴ Wykorzystano dane GUS dot. migracji międzygminnych

relacji do liczby mieszkańców poszczególnych gmin potwierdzają dobrą sytuację w gminach Zakrzew, Jedlnia-Letnisko oraz Gózd oraz trwale niekorzystną w Pionkach, Radomiu, gminie Iłża oraz Wierzbica.

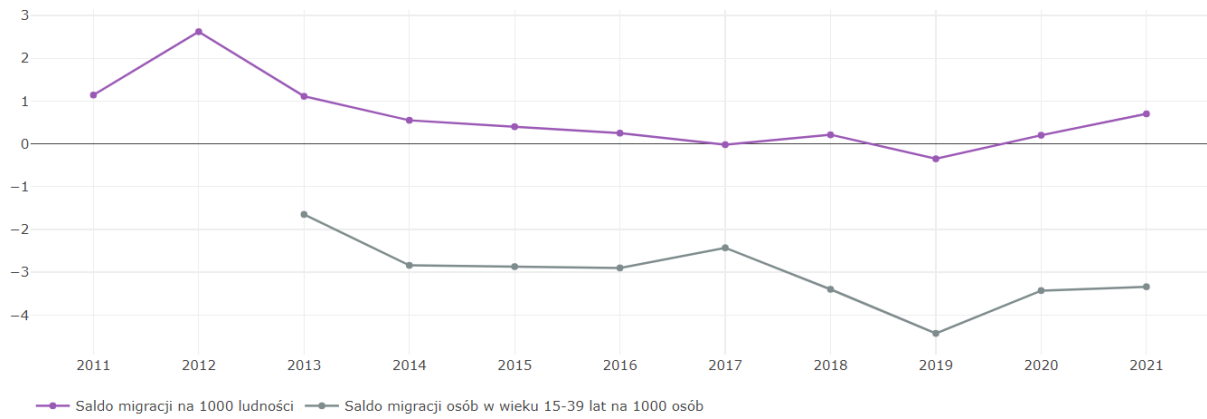
Tabela 6. Saldo migracji ogółem na 1 tys. ludności

JST	2010	2013	2016	2019	2020	2021
Gózd	1,7	5,2	2,4	1,3	6,3	4,1
Iłża	-3,8	-4,1	-4,3	-2,8	-2,5	-4,6
Jastrzębia	7,9	4,0	6,5	-3,1	1,0	0,3
Jedlińsk	4,6	-3,5	3,1	1,0	4,1	0,8
Jedlnia-Letnisko	6,3	4,4	3,2	7,7	3,4	9,5
Kowala	6,5	9,1	2,3	2,9	2,5	5,1
Pionki m.	-8,6	-9,2	-6,8	-9,5	-7,5	-8,1
Przytyk	0,6	-3,0	-1,6	-1,1	-1,5	-1,2
Radom	-4,5	-4,8	-3,3	-5,7	-4,4	-5,1
Skaryszew	6,7	5,1	5,4	0,1	0,6	4,6
Wierzbica	-5,2	-2,8	-4,7	-3,9	-1,3	-5,0
Wolanów	3,0	1,7	1,0	1,5	-1,6	1,1
Zakrzew	5,4	8,5	2,5	8,8	4,4	12,3
Pionki	0,6	4,8	-2,1	-1,9	0,4	-2,4

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Analiza **salda migracji osób młodych** w wieku 15-39 lat na 1 tys. mieszkańców wskazuje dla Partnerstwa wartości ujemne, dużo gorsze niż saldo migracji ogółem. Jest to sygnał niepokojący, wpływa bowiem na sytuację obecną (utrata osób młodych, kreatywnych) jak i przyszłą (podniesienie mediany wieku, pogłębienie starzenia się społeczeństwa).

Ryc. 18. Saldo migracji oraz saldo migracji osób młodych na 1 tys. mieszkańców

Źródło: Monitor Rozwoju Lokalnego ZMP

3.1.2. Dostęp do usług publicznych

Zmiany demograficzne mają istotny wpływ na organizację dostarczania usług publicznych. Dotyczy to aspektów ilościowych (jak wiele obiektów jest potrzebnych do świadczenia danego rodzaju usług w związku ze zmieniającym się popytem), przestrzennych (gdzie powinny być ulokowane te obiekty) oraz organizacyjnych czy technologicznych (w jakiej formie mogą być zaspokajane potrzeby mieszkańców). Dodatkowym czynnikiem są finanse, jakimi dysponują samorzady. Powyższe aspekty są bardzo ważnymi uwarunkowaniami do podjęcia decyzji, w jaki sposób - najbardziej efektywny - zapewnić dostęp do podstawowych usług.

3.1.2.1. Edukacja i wychowanie

Dostępne na obszarze Partnerstwa usługi edukacyjne są istotne zarówno z punktu widzenia osób młodych (możliwość kształcenia się bez konieczności wyjazdu poza obszar powiatu, możliwość przekwalifikowania, zapewnienie dzieciom dostępu do wysokiej jakości edukacji), jak i potencjalnych pracodawców (dostęp do kadr o odpowiednim profilu kompetencji, możliwość uzupełnienia kwalifikacji).

Jak wykazano w rozdziale poświęconym demografii dane w podziale na grupy wieku mieszkańców Partnerstwa wskazują na spadek liczby osób we wszystkich grupach wiekowych. W tabeli poniżej przedstawiono zestawienie dotyczące edukacji na obszarze Partnerstwa na tle danych wojewódzkich.

Tabela 7. Podstawowe dane dotyczące edukacji na terenie Partnerstwa na tle województwa mazowieckiego w latach 2015 i 2020

Wyszczególnienie	Jednostka	Woj. mazowieckie		Obszar Partnerstwa	
		2015	2020	2015	2020
Szkoły:					
podstawowe	obiekty	1 774	1 926	115	125
gimnazja	obiekty	1 038	-	56	-
licea ogólnokształcące	obiekty	553	543	37	26
zasadnicze szkoły zawodowe, branżowe I i II stopnia	obiekty	248	263	21	25
technika (wraz z ogólnokształcącymi szkołami artystycznymi dającymi uprawnienia zawodowe)	obiekty	233	232	19	19
policealne	obiekty	281	181	28	13
Uczniowie w szkołach:					
podstawowych	osoby	369 931	476 173	24 001	29 740
gimnazjach	osoby	153 840	-	11 071	-
liceach ogólnokształcących	osoby	106 619	137 651	7 606	7 679
zasadniczych szkołach zawodowych, branżowych I i II stopnia	osoby	17 763	20 609	2 004	2 188
technikach i ogólnokształcących szkołach artystycznych	osoby	60 918	81 874	6 511	8 587
policealnych	osoby	32 443	33 545	2 854	1 778

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Na istotne zmiany danych dot. szkolnictwa wpływa fakt przeprowadzenia reformy edukacyjnej, na mocy której w 2017 r. wprowadzono ośmioklasowe szkoły podstawowe, gimnazja ulegały stopniowej likwidacji (do roku szkolnego 2018/2019), zasadnicze szkoły zawodowe zostały zastąpione szkołami branżowymi, wydłużeniu uległ również okres nauki w szkołach ponadpodstawowych.

W roku szkolnym 2020/2021 na terenie Partnerstwa zgodnie z danymi Głównego Urzędu Statystycznego funkcjonowało 125 **szkół podstawowych**, w których uczyło się 29 740 uczniów. Ponad jedna trzecia szkół tego typu zlokalizowana jest w Radomiu, a uczy się w nich niemal 57% uczniów całego analizowanego obszaru.

Po zwykłym roku 2018 populacja uczniów szkół podstawowych pozostaje względnie stabilna. Wzrósł natomiast współczynnik skolaryzacji brutto z 86,3 w 2015 r. do 91,9 w 2020 r. Oznacza to, iż coraz większy odsetek dzieci uczy się na terenie Partnerstwa, choć wciąż niemal 8% uczniów uczęszcza do szkół poza tym obszarem. Do gmin przyciągających uczniów spoza swoich granic administracyjnych¹⁵ należą Wierzbica i Radom, do których od 2019 r. dołączyły Gózd i miasto Pionki.

Średnio na jeden oddział w Partnerstwie przypada 17 uczniów (w woj. mazowieckim średnio 17,3) i wskaźnik ten w latach 2015-2020 nieznacznie spadał. Gminami o najliczniejszych oddziałach są Zakrzew (18,77), Przytyk (18,47) i Radom (18,42), natomiast najmniej liczne oddziały są w gminie Jastrzębia (9,76) oraz gminie wiejskiej Pionki (11,13). Warto podkreślić, że przy względnie stabilnej liczbie uczniów wzrosła liczba nauczycieli¹⁶ (z 1 787 w 2015 r. do 2 509 w 2020 r.).

W roku 2020 w **26 liceach ogólnokształcących kształciło się 7 697 uczniów**. Szkoły tego typu zlokalizowane są w Radomiu (22), Iłży (3) i Pionkach (1), a ich liczba zmalała w stosunku do 2015 r. o 11. Od 2018 r. zaznacza się generalnie spadkowy trend liczby uczniów, choć w efekcie reformy edukacji w roku 2019 nastąpił ich przyrost o niemal 19%. Na 1 oddział przypadało 27 osób (w woj. mazowieckim 26 osób).

W 19 technikumach oraz szkołach artystycznych dających uprawnienia zawodowe (16 w Radomiu, 2 w Pionkach i jedna w Iłży) uczyło się w 2020 r. 8 587 uczniów. Był to typ szkół, gdzie liczba uczniów od 2015 r. zwiększyła się najbardziej.

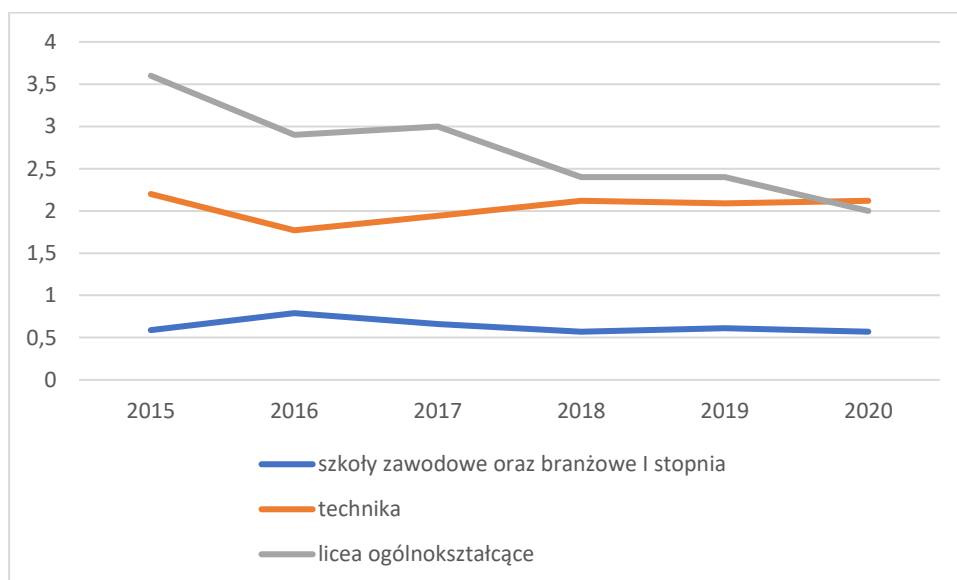
¹⁵ Wskaźnik skolaryzacji brutto pow.100

¹⁶ Nauczyciele pełnozatrudnieni i niepełnozatrudnieni w przeliczeniu na etaty, bez szkół specjalnych

Na mocy reformy edukacyjnej z 2017 r. zasadnicze szkoły zawodowe zostały zastąpione **szkołami branżowymi**. W 2020 r. na terenie Partnerstwa funkcjonowało 25 takich szkół (18 w Radomiu, po 3 w Iłży i Pionkach oraz jedna w Wierzbicy). Po spadku w latach 2015-2018 liczba uczniów powróciła do wielkości sprzed tego okresu. Liczebność klas (22 osoby) jest korzystniejsza niż w szkołach ogólnokształcących. Dopiero w 2020 r. w Radomiu rozpoczęły działalność 2 szkoły branżowe II stopnia, w których naukę rozpoczęło 39 uczniów.

Zmiany preferencji uczniów co do wyboru szkoły ponadpodstawowej są zauważalne. Wyraźniej widać to we wskaźniku Liczba absolwentów na 1 tys. osób w wieku produkcyjnym, który pokazuje jednocześnie jak wygląda uzupełnianie kadr na rynku pracy.

Ryc. 19. Liczba absolwentów na 1 tys. osób w wieku produkcyjnym

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Monitora Rozwoju Lokalnego

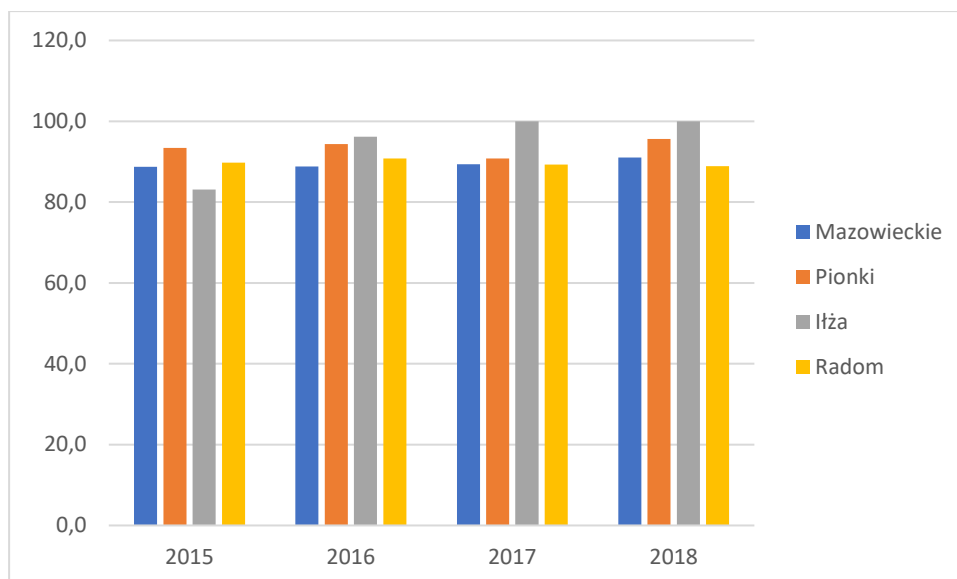
Istotną informacją związaną z jakością kształcenia są dane określające skalę punktową egzaminów z poszczególnych przedmiotów, a także pozycję szkół ponadpodstawowych w rankingach ogólnopolskich.

Na podstawie danych historycznych **zdawalności egzaminu maturalnego**¹⁷ należy zauważyć, że wyniki w przypadku liceów ogólnokształcących były zbliżone, aczkolwiek nieco wyższe, niż średnio w województwie mazowieckim. Natomiast w

¹⁷ GUS publikuje dane wyłącznie do 2018r.

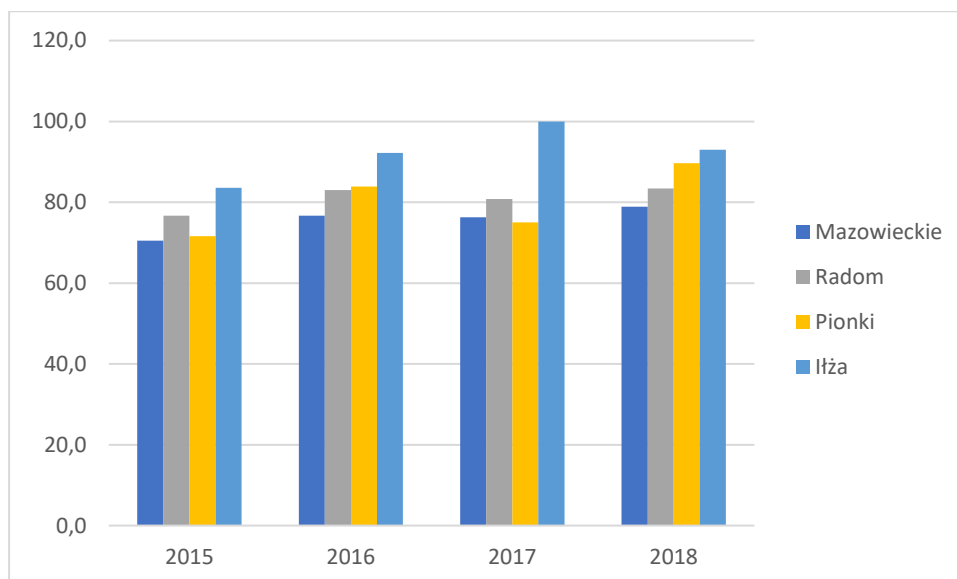
zawodowych szkołach ponadgimnazjalnych były one zawsze wyższe niż średnio w województwie. Bardzo pozytywnie zaznaczają się wyniki szkół z Iłży.

Ryc. 20. Wyniki zdawalności matur w liceach ogólnokształcących

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Ryc. 21. Wyniki zdawalności matur w ponadgimnazjalnych szkołach zawodowych

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Dodatkowym źródłem informacji o jakości nauczania są wyniki corocznego **rankingu pisma Perspektywy**¹⁸. Na uwagę zasługuje fakt, iż 6 liceów ogólnokształcących znalazło się w pierwszej krajowej pięćsetce, a większość szkół poprawiła swoją lokatę w stosunku do 2015 r.

Tabela 8. Pozycje szkół ponadpodstawowych w rankingach pisma Perspektywy

Nazwa szkoły	2022	2021	2020	2019
VI LO z Oddziałem Dwujęzycznym im. Jana Kochanowskiego w Radomiu	38	31	15	16
IV LO z Oddziałem Dwujęzycznym im. Tytusa Chałubińskiego w Radomiu	107	163	197	189
LO im. Mikołaja Kopernika w Iłży	237	242	159	188
I LO im. Mikołaja Kopernika w Radomiu	338	561	530	318
Katolickie LO im. św. Filipa Neri w Radomiu	344	285	119	150
III LO im. płk. Dionizego Czachowskiego w Radomiu	398	368	408	315

Źródło: Opracowanie własne na podstawie pisma „Perspektywy”

Natomiast wśród najlepszych w Polsce techników w 2022 r. znalazły się:

- Technikum (ZSE im. Bohaterów Westerplatte) w Radomiu (39 pozycja);
- I Technikum (CKZiU nr 1 im. M. Skłodowskiej-Curie) w Pionkach (171 pozycja);
- Technikum (ZST im. T.Kościuszki) w Radomiu (493 pozycja).

Niechęć młodych mieszkańców do kształcenia zawodowego obserwowana na terenie całego kraju, prawdopodobnie mająca swoje źródło w złej sławie tego typu szkół i niewielkich, w ocenie młodych, perspektywach rozwoju kariery zawodowej,

¹⁸ <https://licea.perspektywy.pl/2022/rankings/ranking-glowny-liceow;>
<https://technika.perspektywy.pl/2022/rankings>

nie znajduje swojego odzwierciedlenia na obszarze Partnerstwa. Liczba uczniów w technikach oraz szkołach branżowych I stopnia wzrosła o 26%.

Zjawiska demograficzne oraz ogólna sytuacja społeczno-gospodarcza wpływają istotnie na koszty ponoszone przez samorządy na utrzymanie jednostek edukacyjnych. Wydatki ogółem na oświatę i wychowanie są częściowo pokrywane przez tzw. subwencję oświatową, a ich wyraźną dynamikę wzrostu widać od 2018 r. Dodatkowo należy podkreślić, że o ile wysokość subwencji oświatowej w 2015 r. wystarczała na pokrycie 69,4% wydatków, to w 2020 już tylko na 66% wydatków.

Miasto Radom, jako ośrodek o randze subregionalnej, jest siedzibą **szkół wyższych**. Na przestrzeni lat 2015-2020 liczba tego typu szkół zmniejszyła się z 7 do 6. Również liczba studentów zmniejszyła się z 9 844 do 7 028. Niemniej, wzięwszy pod uwagę ogólną liczbę mieszkańców Radomia społeczność studencka jest istotna zarówno dla gospodarki, prestiżu miasta, jak i rynku pracy (wysoko kwalifikowane kadry).

Warto podkreślić, że mimo pozytywnych tendencji, jeśli chodzi o wyniki nauczania, młodzież wciąż dostrzega aspekty, w których potrzebuje wsparcia. Należą do nich¹⁹: rozwijanie praktycznych umiejętności związanych z zawodem (potrzebę taką zgłosiło 54% respondentów), podnoszenie znajomości języków obcych (49%), uzyskanie wiedzy, gdzie i jak szukać pracy (47%) oraz umiejętności z zakresu rozwoju osobistego (42%). Z kolei przedsiębiorcy zwracają uwagę na niedostosowanie edukacji do potrzeb przedsiębiorców i rynku.

Do usług oświatowo-wychowawczych zaliczane są również przedszkola i żłobki.

Wychowaniem przedszkolnym w 2020 r. w 191 placówkach objętych było 12 665 dzieci. Od 2015 r. liczba przedszkoli zwiększyła się na terenie Partnerstwa o 6. Najwięcej placówek zlokalizowanych jest w Radomiu (91), gminach Iłża (12), Jedlińsk i Skaryszew (po 10), najmniej na terenie gminy Przytyk (3). Co istotne, liczba przedszkoli zwiększyła się od 2015 r. tylko w Radomiu i gminie Gózd, natomiast 5 gmin zlikwidowało placówki.

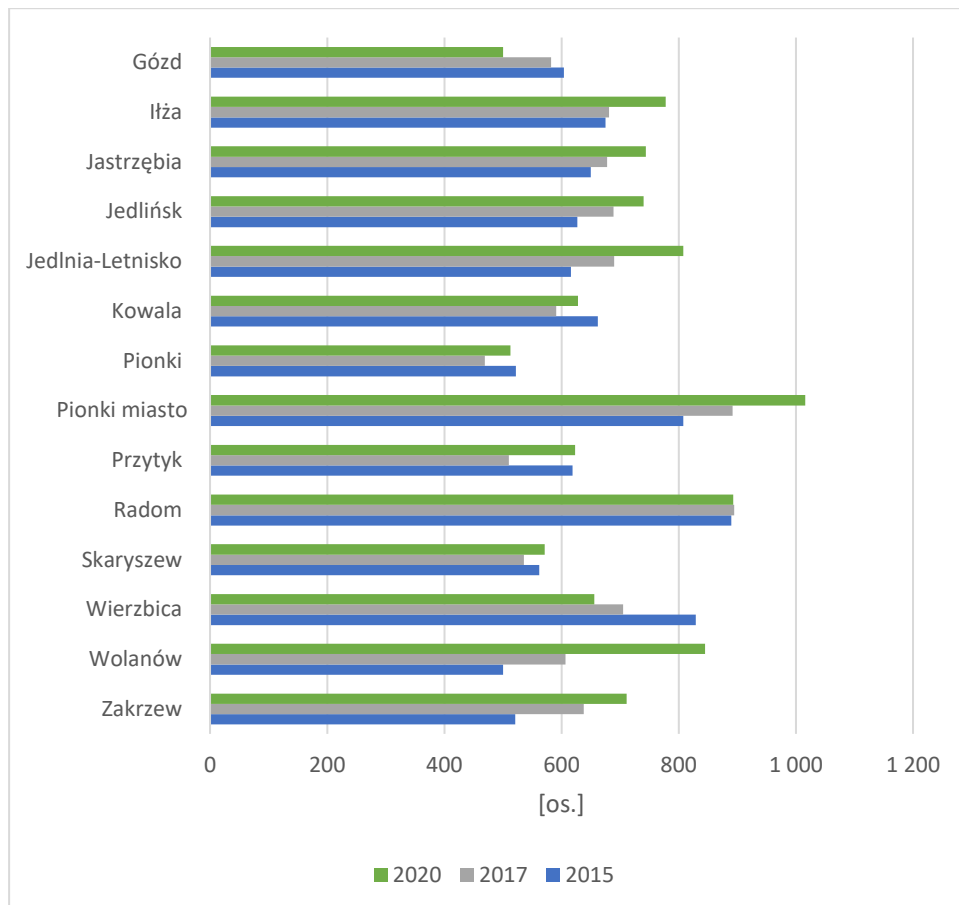
Ogólna liczba wychowanków przedszkoli wzrosła z 10 580 w 2015 r. do 12 665 w 2020 r., najbardziej w Radomiu (904), gminach Jedlińsk (221), Zakrzew (185) oraz Jedlnia-Letnisko (168). Bardzo istotne są różnice w liczbie dzieci przypadających na jedną placówkę: od 84 w Radomiu i Pionkach oraz 75 w gminie Przytyk po 25 w gminie wiejskiej Pionki. Wskaźnik liczby dzieci w przedszkolach na 1 tys. dzieci w wieku 3-5 lat wskazuje na znaczne zróżnicowania w korzystaniu z wychowania

---

¹⁹ Informacje pochodzą z badania młodzieży przeprowadzonego na potrzeby niniejszej diagnozy

przedszkolnego: od 1016 w Pionkach (co świadczy o korzystaniu z tej usługi przez osoby spoza miasta) po 500 w gminie Gózd.

Ryc. 22. Dzieci w placówkach wychowania przedszkolnego na 1 tys. dzieci w wieku 3-5 lat w wybranych latach

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Na 16 **żłobków** funkcjonujących na terenie Partnerstwa najwięcej zlokalizowanych było w Radomiu (11), przy czym w 2021 pojawił się tu dodatkowo klub dziecięcy. W innych gminach żłobki pojawiały się stopniowo: w Pionkach (2017 r.), gminach Jedlińsk (2018 r.), Iłża (2019 r.), Wierzbica (2020 r.) i Jastrzębia (2021 r.).

Dynamicznie zwiększyła się w zw. z tym liczba dzieci objętych tą formą opieki²⁰ – z 557 w 2015 r. do 931 w 2021 r.

²⁰ Dane odnoszą się do liczby dzieci przebywających w ciągu roku w żłobkach i klubie dziecięcym

Zarówno rozwój sieci żłobków, jak i liczba dzieci w żłobkach pokazują, że jest to usługa, która nabiera coraz większego znaczenia. Wskaźnik liczby dzieci w żłobkach na 1 tys. dzieci w wieku do lat 3 wzrósł w analizowanym okresie z 20 do 115 i sukcesywnie zmniejsza dystans do średniego wskaźnika dla województwa mazowieckiego (165 w 2021 r.).

Z przeprowadzonych badań mieszkańców wynika, że potrzeby edukacyjne (szkoły podstawowe, ponadpodstawowe) oraz opiekuńcze dla małych dzieci zaspokajane są na terenie Partnerstwa, głównie w Radomiu.

3.1.2.2. Kultura, sport i rekreacja

Dostęp do usług kultury oraz szeroka ich oferta, która zabezpiecza potrzeby twórczego rozwoju może wpłynąć na angażowanie się mieszkańców w sprawy związane z rozwojem gminy i Partnerstwa, zachęcić do wypowiedania się, komentowania i partycypacji w decyzjach, zarówno tych strategicznych, jak i bieżących/codziennych.

Na terenie Partnerstwa w 2021 r. funkcjonowało 51 **bibliotek publicznych** oraz ich filii, najwięcej w Radomiu (12). W ostatnich latach liczba czytelników sukcesywnie spadała – z 44,1 tys. w 2015 r. do 34,4 tys. w 2021. Wskaźnik „czytelnicy bibliotek na 1 tys. ludności” obrazuje jedno z istotnych zjawisk uczestnictwa w kulturze, jakim jest czytelnictwo. Najwyższym wskaźnikiem (182) charakteryzowała się gmina Łża, i była to jedyna gmina z Partnerstwa, która przekroczyła wartość dla województwa mazowieckiego (141). Poza gminą Łża wskaźnik ten zwiększył się od 2015 r. tylko w gminach Jastrzębia oraz Wierzbica. Najniższą aktywność czytelniczną wykazują mieszkańcy gminy wiejskiej Pionki (38 czytelników na 1 tys. mieszkańców w 2021 r.) oraz Gózd (52 czytelników na 1 tys. mieszkańców w 2021 r.).

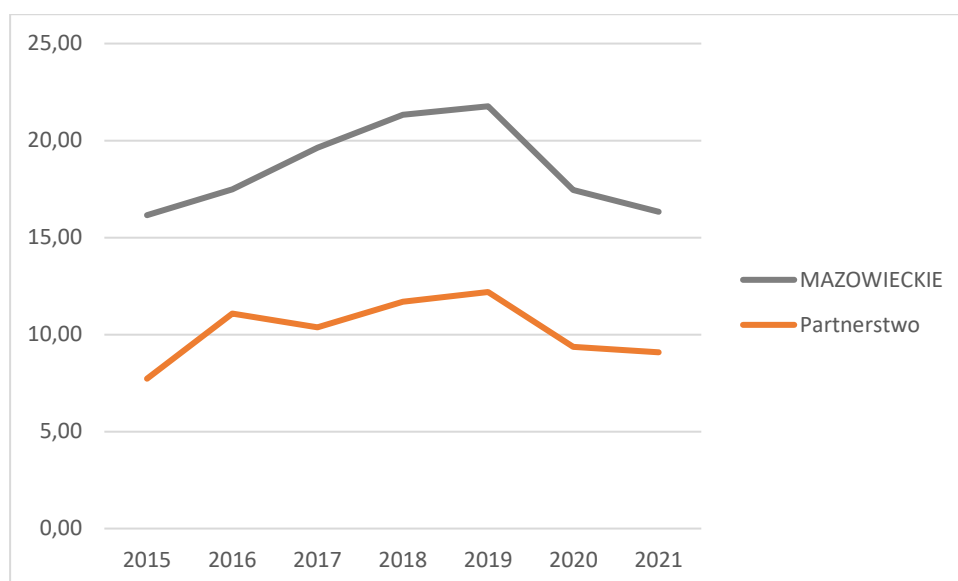
Jeśli chodzi o **centra kultury, domy i ośrodki kultury** to placówki tego rodzaju działały na terenie 8 gmin Partnerstwa (w 2021 r.), najwięcej w gminie Jedlińsk (7) oraz w Radomiu (6). Zasięg uczestnictwa w zajęciach centrów, domów i ośrodków kultury na 10 tys. mieszkańców²¹ był na terenie Partnerstwa niższy niż średnio w województwie mazowieckim. Jednak istotniejsze są bardzo duże różnice pomiędzy gminami, co prezentuje tabela nr 9²².

---

²¹ Wskaźnik ten oblicza się przez zsumowanie w podkategorii P2284 „Centra, domy i ośrodki kultury, kluby i świetlice” zakresu: „członkowie grup artystycznych” z zakresem „członkowie kół / klubów / sekcji” i podzielenie uzyskanej sumy przez liczbę ludności oraz pomnożeniu przez 1000.

²² W tabeli nie ujęto gmin, w których nie działają jednostki kultury

Ryc. 23. Uczestnicy zajęć centrów, domów kultury na 1 tys. mieszkańców

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Tabela 9. Uczestnicy zajęć centrów, domów kultury na 1 tys. mieszkańców

Gmina	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
m. Pionki	8,98	30,64	25,41	10,64	12,50	10,61	12,68
Iłża	16,34	20,59	21,67	23,60	30,84	24,84	18,67
Jedlińsk	25,25	25,61	26,69	37,98	40,35	26,19	34,53
Jedlnia-Letnisko	-	-	-	-	7,40	24,53	18,54
Przytyk	-	-	-	-	4,79	2,74	-
Skaryszew	18,29	22,54	18,86	14,13	7,24	23,62	20,13
Wierzbica	34,72	34,71	39,29	44,14	44,46	26,02	15,85
Wolanów	29,47	37,38	36,05	44,65	43,79	8,43	25,87
Radom	5,54	8,44	7,65	10,07	9,99	6,87	6,49

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Jednostki kultury wysokiej zlokalizowane są w Radomiu. Działa tu orkiestra kameralna, teatr dramatyczny oraz 2 galerie sztuki. Muzea funkcjonują w Radomiu (7) oraz w gminie Jedlińsk (1). Z kolei seans filmowy można obejrzeć w kinach w Radomiu, a od 2019 r. również w Iłży.

Z przeprowadzonych badań społecznych wynika, że oferta kultury i spędzania czasu wolnego na obszarze Partnerstwa nie jest atrakcyjna dla 47% ankietowanej młodzieży oraz 52% mieszkańców, którzy wypełnili ankietę. Z usług kultury wysokiej oraz popularnej (typu kina, koncerty) mieszkańcy Partnerstwa korzystają głównie w Radomiu (ok. 80% badanych), w mniejszym stopniu poza Radomiem i powiatem radomskim (ok. 10%). Natomiast własne pasje i zainteresowania mieszkańcy realizują w Radomiu (41% badanych) i - w mniejszym stopniu – w pozostałych gminach, ale również poza obszarem (10%). Aż jedna trzecia respondentów przyznała, że w ogóle nie korzysta z możliwości rozwijania swojego hobby.

Bardzo istotną sferą aktywności społecznej, a zarazem wpływającą na kondycję zdrowotną, jest zaangażowanie w różne formy sportu.

Na terenie Partnerstwa dostęp do infrastruktury sportowej jest dość ograniczony. **Stadiony** funkcjonują w miastach (Pionki, Skaryszew, Radom), a także w gminach wiejskich: Jedlińsk, Jedlnia-Letnisko oraz Wierzbica. Lepszy dostęp jest do **boisk**. Te o charakterze piłkarskim (najpopularniejsze) nie występują jedynie w gminach Gózd, oraz Jedlnia-Letnisko (która to gmina dysponuje stadionem). Natomiast boisk uniwersalnych pozbawione są gminy Gózd, Iłża, Jedlnia-Letnisko, Pionki (gmina wiejska), Skaryszew i Wierzbica. Radom skupia obiekty bardziej wyspecjalizowane, w tym 3 kryte pływalnie.

Liczba **działających klubów sportowych** spadła ze 104 w 2015 r. do 96 w 2020 r. Połowa była zlokalizowana w Radomiu, a 10 w mieście Pionki. W gminach Wolanów oraz Gózd funkcjonowało po jednym klubie. Spadła również liczba ćwiczących - z 7,1 tys. w 2016r. do 6,6 tys. w 2020r. Wskaźnik ćwiczących w klubach sportowych na 1 tys. mieszkańców dla województwa mazowieckiego wyniósł 25,7 i był przekroczony w gminie Wierzbica (39,3), Pionkach (31,3), gminach Iłża (28,4), Pionki (27,1) oraz Jedlnia-Letnisko (26,7). Ekstremalnie niski wskaźnik (poniżej 7) odnotowano w gminach Gózd i Kowala. Jest to – przynajmniej w części – pochodna słabo rozwiniętej infrastruktury sportowej.

W przeprowadzonych badaniach ankietowych 43% młodzieży oraz 49% mieszkańców uważa, że obiekty sportowe to aspekt, który wymaga podjęcia działań. Jeśli chodzi o udział mieszkańców w zajęciach czy imprezach sportowych dominacja Radomia wciąż występuje, aczkolwiek nie jest już tak widoczna jak w przypadku kultury wysokiej. Z oferty sportowej w głównym mieście Partnerstwa korzysta 44%

mieszkańców, w pozostałych ośrodkach od 1 do 7% mieszkańców, 7% mieszkańców realizuje się sportowo poza obszarem powiatu radomskiego, a ok ¼ w ogóle nie korzysta z tej formy spędzania czasu wolnego.

3.1.2.3. Opieka zdrowotna

Opieka zdrowotna na terenie Partnerstwa realizowana jest poprzez placówki podstawowej, specjalistycznej i stacjonarnej opieki medycznej.

Jedną z danych informujących o dostępności do służby zdrowia jest liczba podmiotów w której mieszkańcy mogą uzyskać pomoc. W 2021 r. na terenie Partnerstwa funkcjonowało 188 **jednostek ambulatoryjnej opieki zdrowotnej** (wzrost od 2015 r. o 11), z czego zdecydowana większość (76%) działała w Radomiu. Jak widać w poniższej tabeli dostępność do placówek ambulatoryjnej opieki jest zróżnicowana na poziomie gminnym.

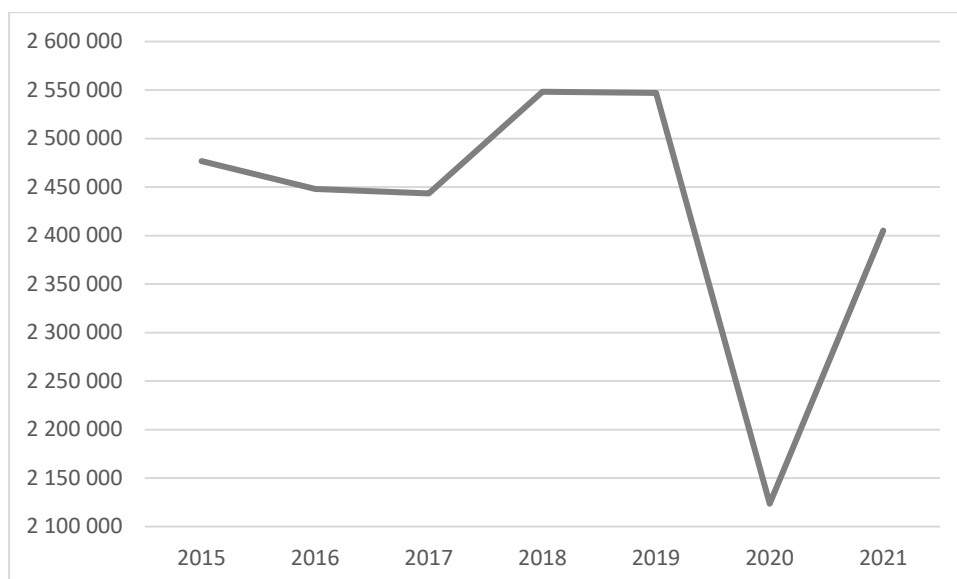
Tabela 10. Liczba przychodni ogółem

JST	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Gózd	1	1	1	1	1	1	1
Iłża	6	6	7	7	7	7	7
Jastrzębia	4	4	4	4	3	4	3
Jedlińsk	3	3	3	3	3	3	4
Jedlnia-Letnisko	2	3	2	3	3	2	2
Kowala	1	1	1	1	1	1	1
Pionki miasto	6	6	8	8	8	8	8
Przytyk	2	2	2	3	3	3	4
Radom	137	143	141	138	145	145	143
Skaryszew	4	4	4	3	3	3	3
Wierzbica	3	3	3	3	3	3	3
Wolanów	1	2	2	2	2	2	2
Zakrzew	4	3	4	4	4	4	4
Razem Partnerstwo	174	181	182	180	186	186	185
Pionki	3	3	3	3	3	3	3
Ogółem ROSI	177	184	185	183	189	189	188

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Banku Danych Lokalnych GUS

Liczba porad udzielanych w przychodniach oscylowała wokół 2,5 mln, ze znaczącym spadkiem w roku 2020, co można wiązać z okresem pandemii. Również w tym przypadku należy zwrócić uwagę na znaczną koncentrację usług. Aż 78% porad udzielono w Radomiu, a 6% w Pionkach (drugi ośrodek pod względem liczby udzielonych porad).

Ryc. 24. Liczba udzielonych porad lekarskich ogółem

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Banku Danych Lokalnych GUS

Kadrę medyczną na terenie Partnerstwa stanowiło w 2020 r. 812 lekarzy, 145 lekarzy dentyistów, 2047 pielęgniarek oraz 215 położnych²³. O ile liczba lekarzy i dentyistów od 2015 r. nieznacznie się zwiększa, o tyle wśród pielęgniarek i położnych zauważalny jest trend przeciwny. Dostępność do kadry medycznej jest na obszarze Partnerstwa niższa niż średnio w województwie mazowieckim, przy czym na ogólny wynik znacząco wpływa Radom.

Tabela 11 Liczba lekarzy oraz pielęgniarek i położnych pracujący wg podstawowego miejsca pracy na 10 tys. mieszkańców w wybranych latach

	lekarze na 10 tys. mieszk.		pielęgniarki i położne na 10 tys. mieszk.	
	2015	2020	2015	2020
Mazowieckie	27,1	28,0	59,3	58,7
Powiat radomski	6,6	6,8	23,1	20,7
Powiat m. Radom	30,9	33,9	91,5	93,1

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

²³ Dane dotyczą liczby pracujących wg podstawowego miejsca pracy

Na terenie Partnerstwa funkcjonuje kilka **jednostek szpitalnych** oferujących diagnostykę oraz leczenie specjalistyczne:

- Radomski Szpital Specjalistyczny im. dr Tytusa Chałubińskiego (Radom);
- Mazowiecki Szpital Specjalistyczny Sp. z o.o. (Radom);
- Samodzielny Wojewódzki Publiczny Zespół Zakładów Psychiatrycznej Opieki Zdrowotnej im. dr Barbary Borzym (Radom);
- Radomskie Centrum Onkologii im. Bohaterów Radomskiego Czerwca 76' (Radom);
- Szpital Rejonowy (Pionki);
- Szpital Rejonowy (Iłża).

Szpitale ogólne w 2020 r. dysponowały 1 522 łózkami. W przeliczeniu na 1 tys. mieszkańców daje to 1,7 łóżka, co jest wynikiem znacznie niższym niż średnia dla województwa mazowieckiego (4,4).

W kontekście ochrony zdrowia ważny jest wskaźnik **wysokości środków przeznaczanych z budżetu JST na zadania związane z ochroną zdrowia**, w tym programy profilaktyki zdrowotnej i zapobiegania alkoholizmowi oraz narkomanii. Wydatki gmin Partnerstwa w latach 2015-2021 ulegały dość dużym wahaniom. W większości gmin nie przekraczały 500 tys. zł, poza największymi pod względem ludności jednostkami samorządowymi w Partnerstwie²⁴ - miastem Pionki (17,58 tys. mieszkańców) i miastem na prawach powiatu – Radom (203,95 tys. mieszkańców), gdzie wydatki wahały się w przedziale od kilku milionów zł (m. Pionki) do kilkudziesięciu mln zł (m. Radom).

Ochrona zdrowia – po wysokości zarobków i ofercie rynku pracy - jest najistotniejszym obszarem, który wg mieszkańców wymaga pilnej poprawy. Aż 61% młodzieży uważa tę sferę za czynnik zniechęcający do pozostania na obszarze Partnerstwa, a 57% mieszkańców uznaje usługi zdrowotne za minus obszaru. W związku z tym sfera ta wymaga podjęcia działań wspomagających, choć postulat ten może być trudny do zrealizowania biorąc pod uwagę kompetencje oraz finanse samorządów. Choć sieć POZ jest dość równo rozmieszczona na terenie Partnerstwa, to 5% mieszkańców, którzy wzięli udział w badaniach ankietowych korzysta z tego typu usług poza powiatem radomskim. W przypadku leczenia szpitalnego odsetek ten jest jeszcze wyższy i wynosi 15%.

---

²⁴ Tabela 1. Partnerstwo Radom wraz z gminami obszaru funkcjonalnego, Raport diagnostyczny Partnerstwa Radom wraz z gminami obszaru funkcjonalnego, str. 15.

3.1.2.4. Integracja oraz aktywność społeczna

Jak wskazano w analizie demograficznej społeczeństwo obszaru Partnerstwa starzeje się. Rośnie liczba osób w przedziale wiekowym 65 lat i powyżej. W związku z tym pojawia się potrzeba dla **zapewnienia opieki oraz działań włączających dla seniorów**. Na terenie Partnerstwa funkcjonuje 7 domów pomocy społecznej, które dysponowały w 2020 r. 1 149 miejscami. Liczba miejsc w DPS w ostatnich latach pozostaje podobna.

Zgodnie z danymi Głównego Urzędu Statystycznego z **pomocy społecznej** w 2020 r. korzystały 5 063 rodziny, w tym 73% to świadczenia udzielone w mieście Radom. Dane wskazują na ograniczanie potrzeb w tym zakresie i to w tempie nieco przewyższającym średnią dla województwa mazowieckiego. Tzw. wskaźnik deprywacji, który stanowi liczbę osób korzystających z pomocy społecznej (bez względu na rodzaj wsparcia) na 1000 mieszkańców, spadł na obszarze Partnerstwa z 87 w 2015 r. do 42 w 2020 r. Najczęstszymi przyczynami przyznania świadczenia były bezrobocie (4,4 tys. rodzin), niepełnosprawność (2,8 tys. rodzin) oraz długotrwała i ciężka choroba (1,5 tys. rodzin).

Innym mechanizmem, który świadczy o konieczności wsparcia rodzin jest **zasiłek rodzinny**. Jego wypłacanie jest uzależnione od kryterium dochodowego, obrazuje zatem wielkość grupy dzieci wychowujących się w warunkach względnego ubóstwa. Grupa rodzin otrzymująca zasiłek na obszarze Partnerstwa zmniejszyła się z ponad 14 tys. w roku 2015 do 11 270 w roku 2020, co świadczy o poprawie ich kondycji finansowej. Spadł również zasięg wsparcia zasiłkiem rodzinnym²⁵ z 28,4% do 25,7%, ale wciąż jest to wskaźnik znacznie wyższy niż dla województwa mazowieckiego (18,9%).

O połowę spadła również liczba przyznawanych **dodatków mieszkaniowych**. W 2020 r. wypłacono 28 871 takich dodatków na łączną kwotę 6 mln zł. Do gmin, gdzie przyznawanie tego świadczenia jest najrzadsze (pon. 10 w roku) należą Jastrzębia, Przytyk i Wolanów, a od 2019 r. również gmina wiejska Pionki.

Rozwój lokalny można definiować jako proces wzbogacania pola szans osobistej samorealizacji poszczególnych mieszkańców, szans na spełnienie przez nich swoich osobistych potencjałów. Kluczowym obszarem urzeczywistniania przez ludzi swych indywidualnych potencjałów jest **aktywność obywatelska**, w tym uczestnictwo w życiu publicznym i kulturalnym (którego deficyt ustawodawca wskazuje jako jedną z przesłanek uznania obszaru za zdegradowany). Samorealizacji poszczególnych

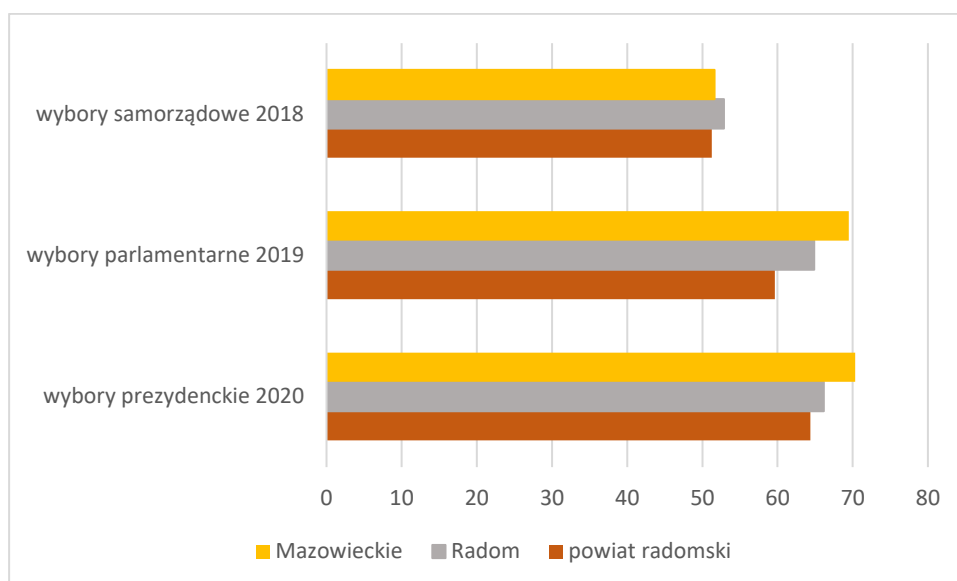
---

²⁵ odsetek dzieci, na które ich rodzicom lub opiekunom jest wypłacany zasiłek rodzinny, w grupie wszystkich dzieci do lat 17

mieszkańców może potencjalnie sprzyjać sieć **odpowiednich instytucji publicznych** oraz **środki publiczne** wspierające inicjatywy mieszkańców. Wskaźniki te są przedmiotem analizy w dalszej części tego rozdziału.

Frekwencja wyborcza w wyborach²⁶ to bezpośredni wskaźnik uczestnictwa w lokalnym życiu publicznym. Poniższy wykres obrazuje udział procentowy mieszkańców powiatów radomskiego oraz miasta Radomia w ostatnich wyborach wszystkich szczebli - samorządowych, parlamentarnych oraz prezydenckich.

Ryc. 25. Frekwencja wyborcza podczas ostatnich wyborów wszystkich szczebli

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Państwowej Komisji Wyborczej

Należy podkreślić, że na terenie Partnerstwa wskaźniki frekwencji przewyższają 50%, co świadczy o stosunkowo wysokiej świadomości społecznej mieszkańców i zaangażowaniu w sprawy lokalne. Jednocześnie frekwencja na obszarze Partnerstwa jest niższa od notowanej dla województwa mazowieckiego (wyjątkiem była frekwencja w wyborach samorządowych mieszkańców Radomia).

Co zaskakujące, przeprowadzone badania społeczne pokazały, że urzędnicy państwowi, samorządowi oraz społecznicy i organizacje pozarządowe nie cieszą się szczególnym zaufaniem młodzieży²⁷. Przynależność do wspólnoty społecznej, pełnienie znaczącej roli społecznej (np. bycie radnym, sołtysem, wójtem, burmistrzem) czy życie i służba dla ważnych idei to wartości najmniej dla nich istotne. Dla 1/3 młodzieży działania i jakość pracy samorządu lokalnego (urzędu

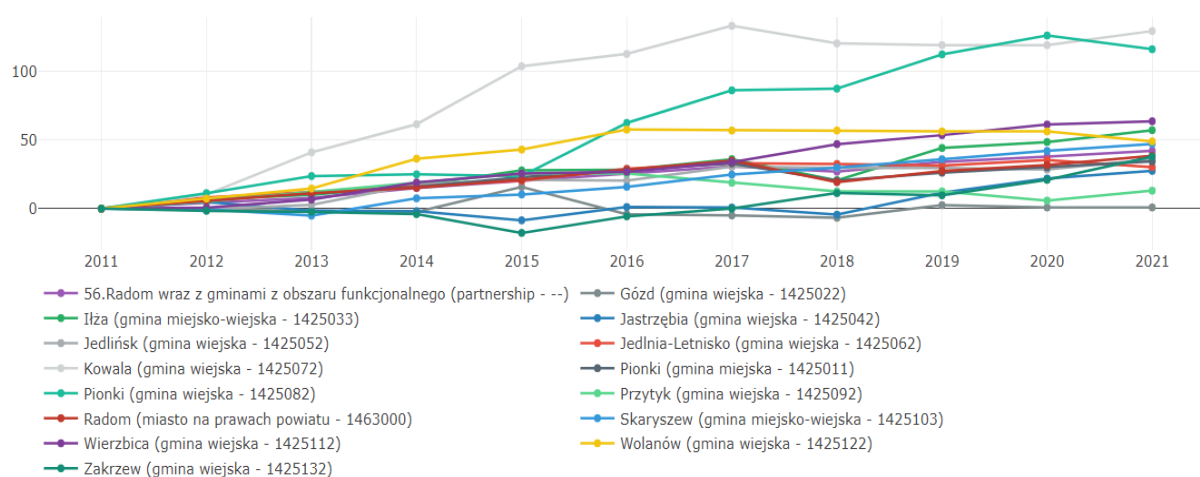
²⁶ Dane dot. I tury wyborów

²⁷ Grupami, którym mieszkańcy nie ufają najbardziej są księża i lokalne media

gminy) nie ma znaczenia dla podjęcia decyzji o pozostaniu czy emigracji. Zatem obecne zaangażowanie mieszkańców w sprawy społeczne może za kilka lat osłabnąć, jeśli nie będą podejmowane działania podnoszące świadomość o mechanizmach zarządzania na poziomie lokalnym.

Zjawiskiem informującym o poziomie partycypacji społecznej jest **działalność organizacji społecznych**. W 2020 r. na terenie Partnerstwa funkcjonowały 973 organizacje pozarządowe (w 2015 r. było ich 900), z czego 63% działało na terenie Radomia. Wskaźnik liczby organizacji społecznych na 1 tys. mieszkańców był najkorzystniejszy w Pionkach oraz gminie Jastrzębia, zaś najmniej korzystny w gminach Gózd i Zakrzew. Należy przy tym zauważyć, że wskaźnik ten jest tym obiektywniejszy im większa jest populacja badana wskaźnikiem, natomiast zawodny w odniesieniu do niewielkich społeczności, gdzie należy weryfikować go rozeznaniem jakościowym.

Ryc. 26. Liczba organizacji społecznych na 1 tys. mieszkańców

Źródło: Monitor Rozwoju Lokalnego ZMP

3.1.2.5. Bezpieczeństwo

Na terenie Partnerstwa w latach 2015-2020 notowanych było od 5,1 tys. (2017 r.) do 6,7 tys. (2018 r.) **przestępstw** stwierdzonych przez Policję. Połowę z nich stanowiły przestępstwa przeciwko mieniu, 13,6% przeciwko rodzinie i opiece oraz 10% przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu i bezpieczeństwu w komunikacji. Niepokojący jest fakt, że udział przestępstw przeciwko rodzinie i opiece podwoił się od 2015 r.

Innym wymiarem bezpieczeństwa jest **bezpieczeństwo na drodze**. Liczba wypadków drogowych rosła od 2015 r. (428) i w 2019 r. osiągnęła wartość 505. Spadek nastąpił dopiero w 2020 r. (334). Liczba wypadków rozkłada się mniej więcej po równo na Radom oraz powiat radomski. Pozytywne jest to, że liczba ofiar śmiertelnych nie

przekraczała 10 osób (wyjątkiem był rok 2017, gdy zginęło 13 osób). Niemniej, należy podkreślić, że wskaźniki dotyczące wypadków na 100 tys. mieszkańców w większości na trwale przewyższają średnią dla województwa mazowieckiego.

Tabela 12. Wskaźniki dotyczące wypadków drogowych w wybranych latach

	Wypadki drogowe na 100 tys. ludności		Ofiary śmiertelne wypadków na 100 tys. mieszkańców	
	2015	2020	2015	2020
Mazowieckie	75,0	54,5	9,12	7,74
Powiat radomski	120,9	106,4	10,57	15,11
Powiat m. Radom	113,1	81,7	1,85	3,32

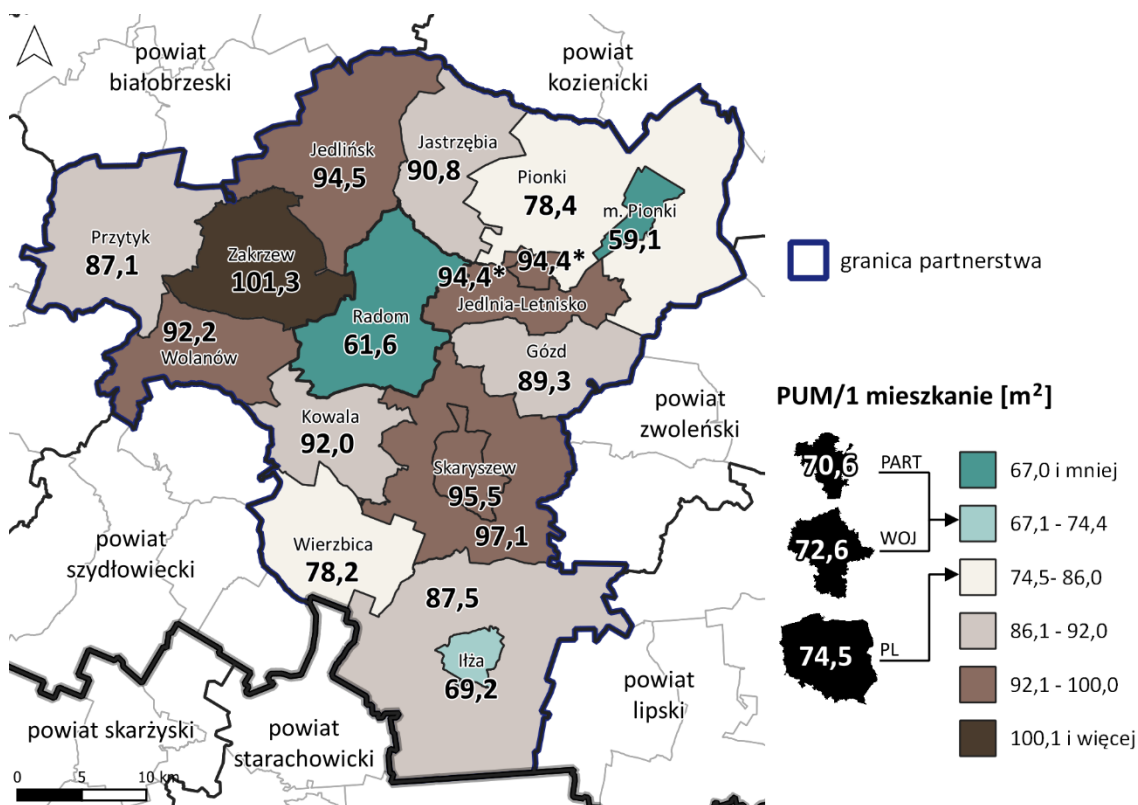
Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

3.1.2.6. Warunki zamieszkania

Na terenie Partnerstwa w 2021 r. zlokalizowanych było 62,7 tys. budynków mieszkalnych i na przestrzeni ostatnich 7 lat wielkość ta podlegała co roku niewielkiemu wzrostowi. **Zasoby mieszkaniowe** 2020 r. stanowiło niemal 133 tys. mieszkań o powierzchni użytkowej 9 309,6 tys. m² (w 2015 r. było to 8 737,9 tys. m²). Ponad 74,5% mieszkań lokalizowanych było w miastach, przy czym odsetek ten od 2015 r. nieznacznie spada. Potwierdza to obserwację zjawisk demograficznych o przenoszeniu się mieszkańców na obszary wiejskie.

Przeciętna **powierzchnia użytkowa mieszkania** w większości gmin jest nieco wyższa niż przeciętnie w województwie mazowieckim (72,6 m²). Przeciętne mieszkania były najmniejsze w miastach Pionki (59,1 m²), Radom (61,6 m²) i Iłża (69,2 m²), gdzie jest duży udział zabudowy wielorodzinnej. Większe mieszkania występują na obszarach wiejskich, gdzie dominuje zabudowa jednorodzinna. Wskaźnik przeciętnej powierzchni mieszkania osiągnął w gminie Zakrzew wartość 101,3 m².

Ryc. 27. Średnia wielkość mieszkań - powierzchnia użytkowa na mieszkanie w 2020 r.

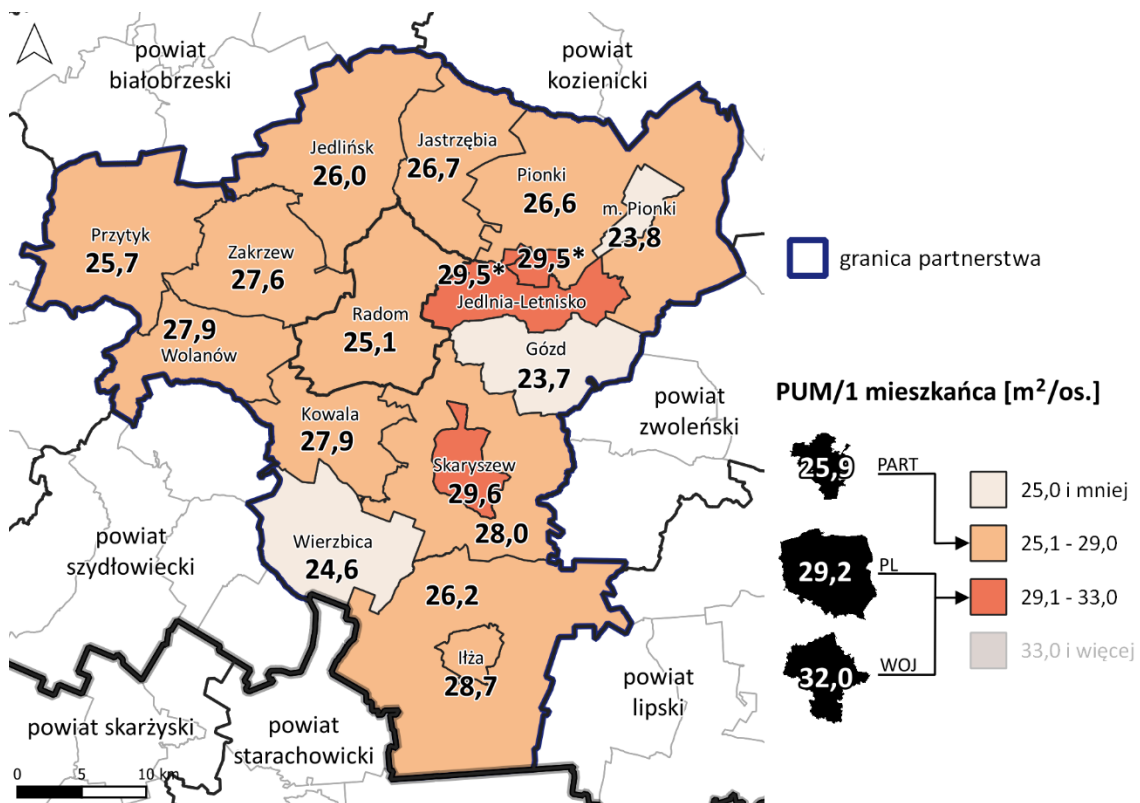

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Pod względem **liczby mieszkań na 1 tys. mieszkańców** Partnerstwo wypada słabiej niż średnia wojewódzka. Do wartości regionalnej (440,2) najbliższej było miastom: Iłża (414,5), Radom (407,9) i Pionki (403,1). Na drugim biegunie znalazły się gminy Gózd (265,2) oraz Zakrzew (272,2). Średnia cena za 1m² lokali mieszkalnych wyniosła w 2020 r. 3,5 tys. zł, co stanowiło 73% średniego miesięcznego wynagrodzenia brutto w powiecie radomskim oraz 62% wynagrodzenia w Radomiu. Powyższe dane świadczą o słabszej dostępności rodzin do mieszkań na terenie Partnerstwa.

O standardzie zamieszkania świadczy m.in. **powierzchnia mieszkania przypadająca na jednego użytkownika**. W 2020 r. wynosiła ona przeciętnie na obszarze Partnerstwa 26,9 m² (w 2010 r. – 23,1 m²). Jest to wartość poniżej średniej krajowej i mniejsza od średniej dla województwa mazowieckiego (32 m²). Najmniejszy dystans do średniej dla Mazowsza notowany jest w mieście Skaryszew (29,6 m²) oraz gminie Jedlnia-Letnisko (29,5 m²), największy w gminie Gózd (23,8 m²) oraz mieście Pionki (23,8 m²).

Ryc. 28. Przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkań na 1 mieszkańca w 2020 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Poza powierzchnią mieszkania istotnym czynnikiem mówiącym o jakości zamieszkania jest jego **wyposażenie** w pewne udogodnienia. Na tle wskaźników dla województwa mazowieckiego gminy Partnerstwa wypadają nieco słabiej, w szczególności obszary wiejskie.

Tabela 13 Wyposażenie mieszkań w instalacje (w % ogółu mieszkań) w 2020 r.

	ustęp spłukiwany	łazienka	centralne ogrzewanie
Mazowieckie	93,9	92,0	87,3
Powiat radomski	85,3	82,1	72,8
Powiat m. Radom	97,6	94,8	87,2

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

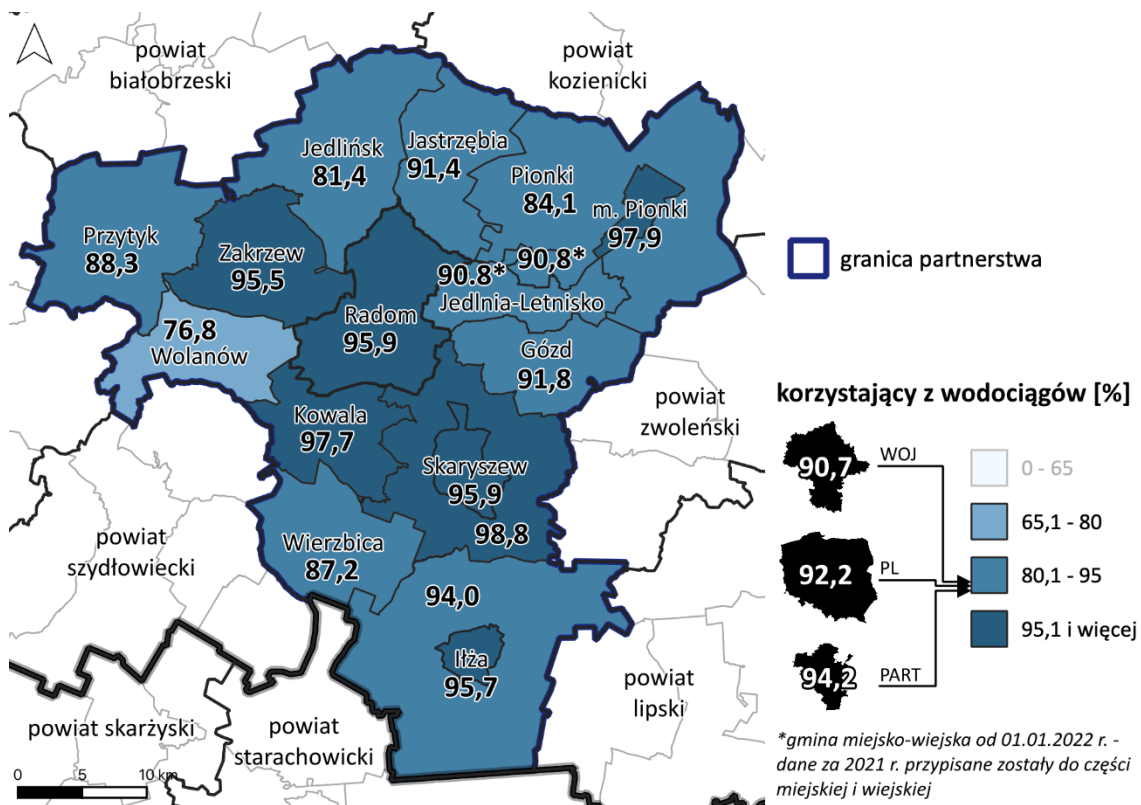

Liczba **mieszkań komunalnych** ulega stałemu zmniejszeniu. W 2015 r. było to niemal 5 tys. mieszkań o powierzchni 191,5 tys. m². W 2020 r. było 4,5 tys. mieszkań o powierzchni użytkowej 169,6 tys. m². Stale wzrasta natomiast liczba mieszkań socjalnych. W 2020 r. na terenie Partnerstwa były 1 463 lokale socjalne (1372 w 2015 r.). Należy podkreślić, że zdecydowana większość zasobu gminnego jest zlokalizowana na terenie Radomia (85% mieszkań komunalnych i 94% lokali socjalnych).

3.1.2.7. Usługi komunalne

Zabudowa mieszkaniowa na obszarze Partnerstwa jest wyposażona w urządzenia sieciowe infrastruktury technicznej na poziomie podobnym do średnich parametrów dla województwa mazowieckiego. Odsetek ludności korzystającej w 2020 r. z sieci wodociągowej wynosił 94,2% i był wyższy od średniej dla Polski (92,2%) jak i dla województwa mazowieckiego (90,7%). Na tle gmin Partnerstwa wg. danych GUS najbardziej niekorzystnie odznacza się gmina Wolanów, należy jednak zaznaczyć, że zgodnie z informacjami przekazanymi przez Gminę ok 40 % jej mieszkańców jest zaopatrywana w wodę przez Wodociągi Miejskie w Radomiu Sp. z o.o. i z tego powodu zaniżony jest wskaźnik GUS. Po skorygowaniu danych wskaźnik dla gminy Wolanów przekracza średnią wartość w Partnerstwie (94,2 %) i bliski jest 100%. W pozostałych gminach wskaźnik nie jest niższy niż 85%.

Ryc. 29. Odsetek ludności korzystającej z sieci wodociągowej w 2020 r.

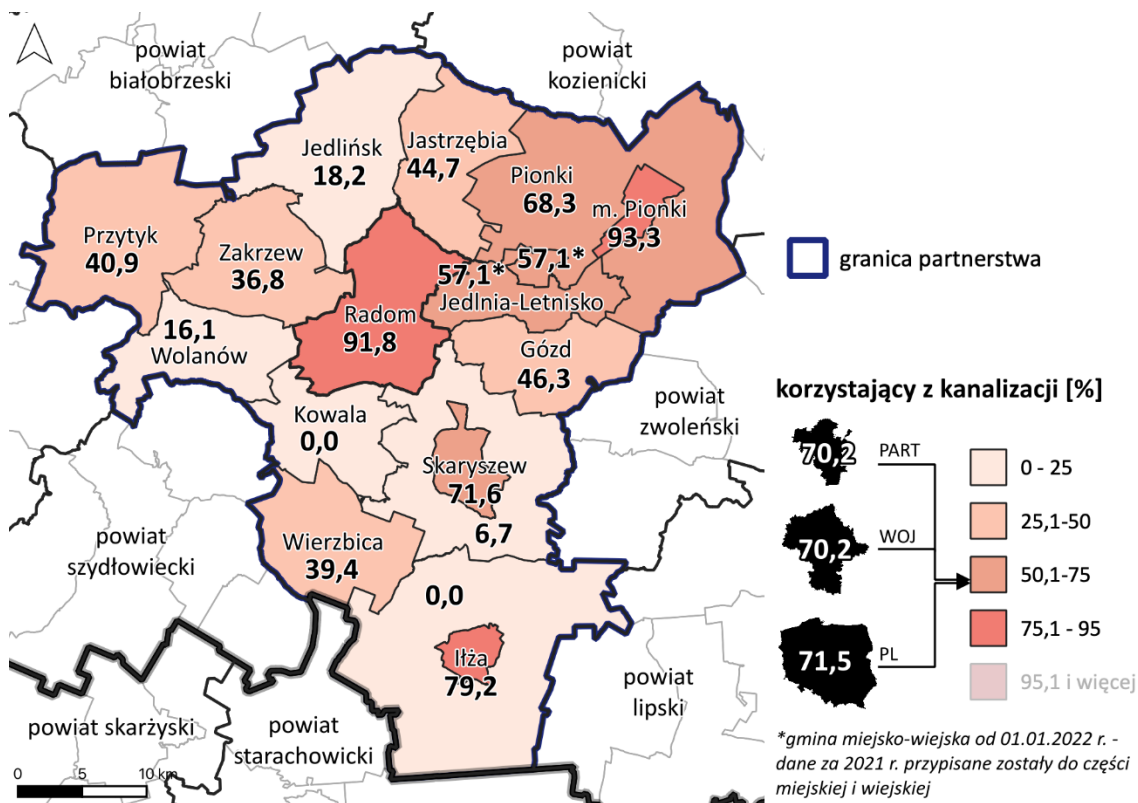

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Od 2015 r. odsetek budynków mieszkalnych z dostępem do wodociągu pozostaje na podobnym poziomie - ok 84%. największy przyrost wskaźnika zanotowano w gminie Wierzbica, spadki natomiast w gminach: Zakrzew, Skaryszew, Jedlnia-Letnisko oraz w mieście Pionki.

Z kolei do **sieci kanalizacyjnej** w 2020 r. przyłączonych było 43,5% budynków mieszkalnych, nieco mniej niż średnio w Mazowieckiem (44,1%). Z urządzeń sieci kanalizacyjnej korzystało 70,2% ludności, co odpowiadało średniej województwa oraz było nieznacznie niższe od średniej dla Polski (71,5%). W skład Partnerstwa wchodzi dwie jednostki o zerowym odsetku ludności korzystającej z kanalizacji – są to: gmina Kowala (12 273 mieszk.) oraz część wiejska gminy Łża (9 929 mieszk.). W zakresie sieci kanalizacyjnej słabą obsługą, poniżej 20%, charakteryzują się także gminy Jedlińsk, Wolanów i część wiejska gminy Skaryszew.

Ryc. 30. Odsetek ludności korzystającej z sieci kanalizacyjnej w 2020 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

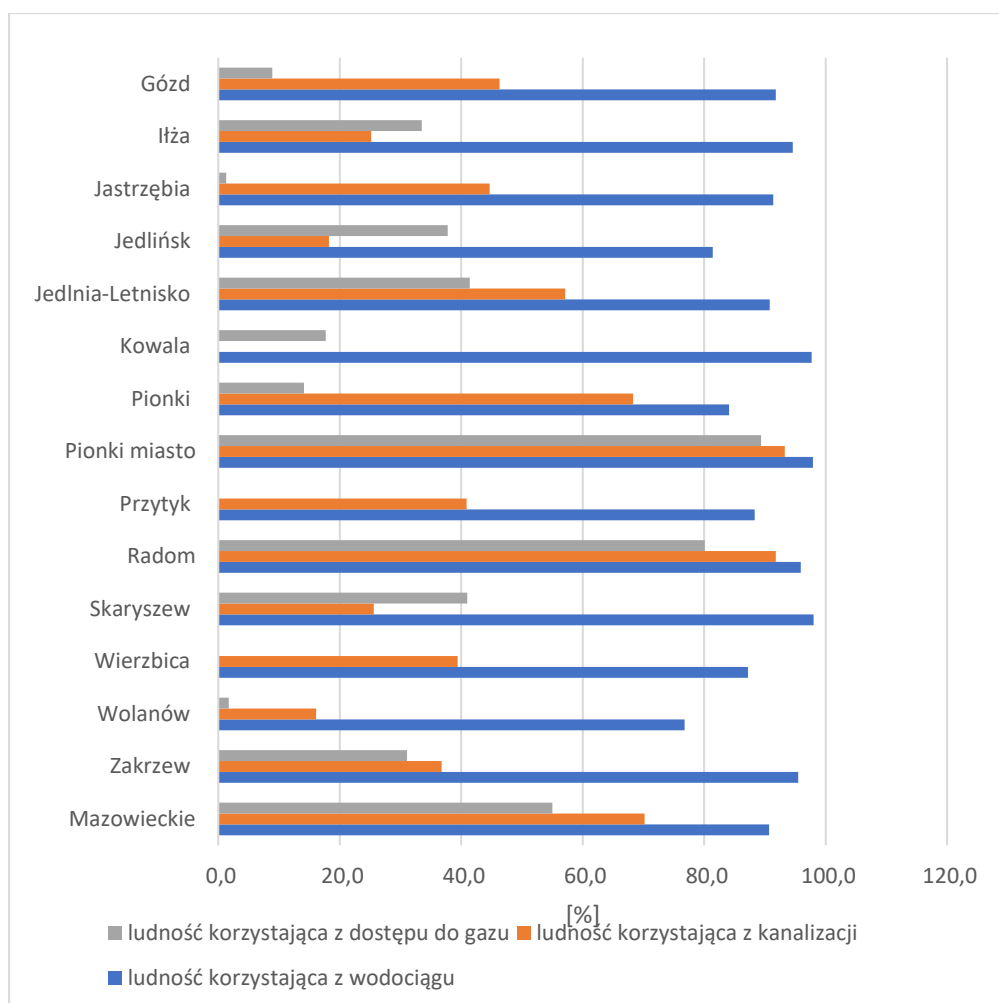
Gaz sieciowy był dostarczany w 2020 r. do 26 097 budynków mieszkalnych (41,6% budynków mieszkalnych ogółem). Również w tym przypadku widoczne są znaczące różnice pomiędzy gminami. Dostępu do gazu sieciowego pozbawieni są mieszkańcy gmin Wierzbica i Przytyk, najwięcej budynków (1,8 tys.) przyłączonych było w gminach Skaryszew oraz Jedlnia-Letnisko.

Obszar Partnerstwa dotychczas znajdował się poza przebiegiem krajowej sieci przesyłowej gazu. Obecnie w budowie jest krajowy gazociąg magistralny przebiegający północnym skrajem Partnerstwa w gminie Jedlińsk. Łącząc tłocznie Gustorzyn koło Brześcia Kujawskiego i Wronów koło Puław będzie on służył prowadzeniu gazu z terminalu gazociągu gazu ziemnego Baltic Pipe w Świnoujściu. Zakończenie całej inwestycji planowane jest w 2023 r.

Dystrybucja gazu na obszarze Partnerstwa odbywa się za pomocą gazociągu DN 300 Sękocin – Lubienia koło Starachowic. Z budowanym gazociągiem magistralnym krzyżuje się on w rejonie Jedlińska, następnie od strony zachodniej mija Radom, Skaryszew i Iłżę. W rejonie Radomia odgałęzia się od niego gazociąg wysokiego

ciśnienia do Pionek i Kozienic. Poziom zużycia gazu w obszarze Partnerstwa jest zróżnicowany.

Ryc. 31. Mieszkańcy korzystający z urządzeń sieciowych w 2020 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Infrastruktura ciepłownicza występuje wyłącznie na terenie miast. W 2020 r. funkcjonowało 168 kotłowni, a długość sieci ciepłowniczej wynosiła 167 km i od 2015 r. wydłużyła się o 13 km. Niemal 90% sieci ciepłowniczej znajduje się na terenie Radomia. Warto wspomnieć, że długość sieci w pozostałych miastach – i tak nieduża – zmniejszyła się w 2018 r. i w roku 2020 wynosiła 18,5 km. Większość energii cieplnej sprzedawana jest do ogrzewania budynków mieszkalnych (ok. 84%), pozostała część zasila urzędy i instytucje.

3.1.3. Wnioski

- Sytuacja demograficzna **Partnerstwa jako całości** jest w wielu aspektach porównywalna do średnich wskaźników **województwa mazowieckiego**. Wyraźnie widać natomiast **zróźnicowania na poziomie gminnym**.
- Począwszy od 2010 r. na obszarze Partnerstwa notuje się systematyczny choć relatywnie **niewielki spadek liczby mieszkańców**. Znaczący spadek dotyczy Pionek i Radomia, natomiast pozostałe gminy (oprócz Wierzbicy) zwiększają swoją populację.
- **Spółeczeństwo na obszarze Partnerstwa starzeje się**. W 2021 r. na 100 osób w wieku przedprodukcyjnym (dzieci i młodzież) przypadały niemal 122 osoby w wieku poprodukcyjnym (emeryci). Prognozy GUS do 2030 roku wskazują na pogłębiającą się tendencję (prognoza wzrostu liczby osób +65). Najbardziej „krytycznie” przyrost liczby emerytów (wskaźnik wzrostu powyżej 25%) dotknie Radom i Pionki.
- Niekorzystne zmiany demograficzne na terenie Partnerstwa są pochodną ujemnego przyrostu naturalnego, spadku liczby kobiet w wieku rozrodczym i niskim współczynnikiem dzietności (ok. 1,5) **niezabezpieczającym zastępowalności pokoleniowej**. W dłuższym horyzoncie czasu może to przynieść jeszcze większy niż obecnie spadek liczby urodzeń oraz depopulację (jeśli nie zrównoważy się ze wskaźnikami migracji do Partnerstwa).
- **Szybko maleje grupa osób młodych - w wieku 25-34 lata** – która jest cenna dla rynku pracy. Jest to skutek mniejszej liczby narodzin przed ćwierćwieczem, ale i ujemnego (oraz powiększającego się) salda migracji ludzi w grupie wiekowej 15-39 lat.
- Dla Partnerstwa jako całości obserwowany jest niezbyt duży **odpływ migracyjny**. Należy podkreślić, że duże ujemne saldo migracji notowane jest w Radomiu, natomiast rośnie nieznacznie liczba mieszkańców w połowie gmin. Pomimo ogólnie dość dobrych wskaźników migracji dla Partnerstwa ogółem, niepokoić powinien **odpływ ludzi młodych**. W tym kontekście warto przywołać wyniki badań planów życiowych młodzieży, która kończy naukę w szkołach średnich. W grupie biorącej udział w ankietyzacji 20% wiąże swoją przyszłość z obszarem Partnerstwa, reszta zamierza wyjechać bądź nie podjęła jeszcze decyzji.
- Wyraźnie widać, że „**siła demograficzna**” Partnerstwa **przenosi się do gmin wiejskich**. Pionki i Radom, a także gmina miejsko-wiejska Iłża tracą mieszkańców, procesy starzenia społeczeństwa zachodzą tam najbardziej intensywnie, utrwalony jest również wieloletni trend odpływu migracyjnego mieszkańców. Potwierdza to również zmiana struktury mieszkań. Co prawda

nadal $\frac{3}{4}$ jest zlokalizowanych na obszarach miast, jednak udział ten spada na rzecz mieszkań na obszarach wiejskich.

- Jednocześnie nadal utrzymuje się **koncentracja usług publicznych w miastach, a w szczególności w Radomiu**. To tu uczy się ponad połowa uczniów szkół podstawowych, większość uczniów szkół średnich, działa większość jednostek kultury (w tym kultury wysokiej) oraz placówek służby zdrowia. W pozostałych gminach usługi podstawowe zlokalizowane są głównie w miejscowościach gminnych, stanowiących lokalne ośrodki usługowe. Obserwowane trendy demograficzne wywołują zatem pytanie o nowy model dostarczania tych usług.
- Na terenie Partnerstwa **upowszechnia się wychowanie przedszkolne, a także opieka żłobkowa**. Ogólna liczba wychowanków przedszkoli wzrosła z 10 580 w 2015 r. do 12 665 w 2020 r., natomiast liczba dzieci w żłobkach zwiększyła się z 557 w 2015 r. do 931 w 2021 r. Powoduje to sukcesywne zbliżanie się Partnerstwa do wskaźników wojewódzkich, mówiących o liczbie dzieci w żłobkach i przedszkolach na 1 tys. dzieci w odpowiednich grupach wiekowych. Niestety, usługa opieki żłobkowej dostępna jest jedynie w 6 gminach, a dostępność do przedszkoli również jest bardzo zróżnicowana.
- **Liczba uczniów** w szkołach podstawowych i ponadpodstawowych od 2016 r. **nie zmienia się w sposób znaczący**. Stwarza to dobre warunki do podnoszenia jakości nauczania (mniej liczne oddziały), ale wywołuje problemy natury finansowej (obciążenie dla gmin i powiatów związane z utrzymywaniem sieci obiektów edukacyjnych).
- Wśród szkół ponadpodstawowych **coraz popularniejsze stają się szkoły dające uprawnienia zawodowe, czyli szkoły branżowe oraz technika**, co daje nadzieję na uzupełnianie kadr odchodzących na emeryturę, pod warunkiem zachęcenia młodych do pozostania na terenie Partnerstwa. Warto podkreślić, że zdawalność egzaminów maturalnych w szkołach Partnerstwa jest wyższa niż średnie dla województwa mazowieckiego, a młodzież **widzi potrzebę dalszego doskonalenia swoich umiejętności**. Warto podkreślić, że oferta edukacji i kształcenia jest jednym z czterech elementów najbardziej zniechęcających młodzież do pozostania i jest to obszar, który dla 40% ankietowanych jest ważnym obszarem do poprawy. Jest to istotna kwestia również dla przedsiębiorców, którzy postulują większe dopasowanie systemu edukacyjnego do potrzeb rynku pracy.
- **Dostęp do usług** z zakresu opieki zdrowotnej - zarówno świadczonych ambulatoryjnie jak i przez szpitale – **jest słabszy niż średnio w województwie mazowieckim**. Dodatkowo, usługi te są **skoncentrowane głównie w Radomiu**. Świadczą o tym zarówno dane dotyczące ilości

placówek i udzielonych świadczeń, jak i ilość kadry medycznej. We wszystkich gminach działają jednostki ambulatoryjnej opieki zdrowotnej, zatem podstawowe formy opieki są zlokalizowane blisko mieszkańców, niemniej dostępność do nich jest mniejsza niż średnio w regionie. Szpitale są zlokalizowane w miastach (większość w Radomiu), ale borykają się one z problemami kadrowymi. W związku z tym sfera ta w ocenie mieszkańców jest znaczącym problemem i wymaga podjęcia działań wspomagających. Postulat ten może być trudny do zrealizowania biorąc pod uwagę konstrukcję systemu opieki zdrowotnej oraz kompetencje i finanse samorządów.

- Zwiększony popyt na **usługi zdrowotne** jest częściowo pochodną zwiększającej się liczby seniorów. Powoduje to również **presję na zabezpieczenie usług opiekuńczych** dla tej grupy społecznej, a także zadbanie o jak najdłuższą aktywność społeczną i samodzielność. Dotyka to szczególnie miast, gdzie grupa seniorów powiększa się dynamicznie i przewyższa już grupę osób młodych. Poza generowaniem popytu na usługi opiekuńcze czy aktywizacyjne (np. kluby seniora) wywołuje to również potrzebę wprowadzania różnorodnych ułatwień w związku z dostępem do usług oraz przestrzeni publicznych.
- W ostatnich latach obserwowane jest **ograniczenie potrzeb związanych ze wspieraniem osób będących w trudnej sytuacji życiowej**, i to w tempie nieco przewyższającym średnią dla województwa mazowieckiego. O połowę spadła liczba osób korzystających z pomocy społecznej, otrzymujących zasiłki rodzinne czy dodatki mieszkaniowe. Największą grupą odbiorców pomocy pozostają mieszkańcy Radomia.
- Na terenie Partnerstwa poczyniono wiele inwestycji mających na celu poprawę **dostępu do infrastruktury sportowej oraz obiektów kultury**. Oferują one szeroką ofertę zajęć i wydarzeń. Niemniej, wiele gmin wciąż nie dysponuje odpowiednią infrastrukturą (jednostki kultury funkcjonują w 8 gminach, sieć obiektów sportowych jest rozłożona bardzo nierównomiernie w skali Partnerstwa), co przekłada się na niższe niż średnio w województwie uczestnictwo w zajęciach kulturalnych i sportowych, a także duże zróżnicowanie w uczestnictwie mieszkańców poszczególnych gmin. Również w ocenie mieszkańców biorących udział w badaniach ankietowych oferta kulturalna w gminach Partnerstwa nie jest zadowalająca (część osób korzysta z niej w innych ośrodkach), a sieć obiektów sportowych wymaga uzupełnienia.
- Pozytywnym zjawiskiem mówiącym o aktywności społecznej jest dość wysoka **frekwencja w wyborach** - powyżej 50 %. Kolejnym pozytywnym aspektem jest zwiększające się (choć dość powoli) zaangażowanie

mieszkańców w działalność organizacji pozarządowych. Niestety, deklaracje młodych osób wyrażone w badaniach społecznych wskazują na słabe zainteresowanie sferą samorządności i chęcią włączania się działania na rzecz małej ojczyzny. To co liczy się dla młodzieży to rodzina i znajomi (to również im młodzież ufa najbardziej), a więc najbliższe otoczenie.

- **Warunki zamieszkania poprawiają się sukcesywnie**, choć nie wszystkie parametry wydają się być zadowalające. Co prawda **przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkania jest wyższa niż w województwie mazowieckim, to jednak powierzchnia przypadająca na 1 użytkownika jest już niższa**. Zabudowa mieszkaniowa jest wyposażona w urządzenia sieciowe infrastruktury technicznej (wodociąg, kanalizacja) na poziomie podobnym do średnich parametrów dla województwa mazowieckiego. Wyraźne są natomiast różnice pomiędzy gminami. Fakt, który może świadczyć o gorszej dostępności do uzyskania własnego mieszkania (**niższy niż w regionie wskaźnik liczby mieszkań na 1 tys. mieszkańców**) to relacja ceny za 1 m² lokalu w stosunku do średniego wynagrodzenia brutto.

3.2. Diagnoza sytuacji gospodarczej

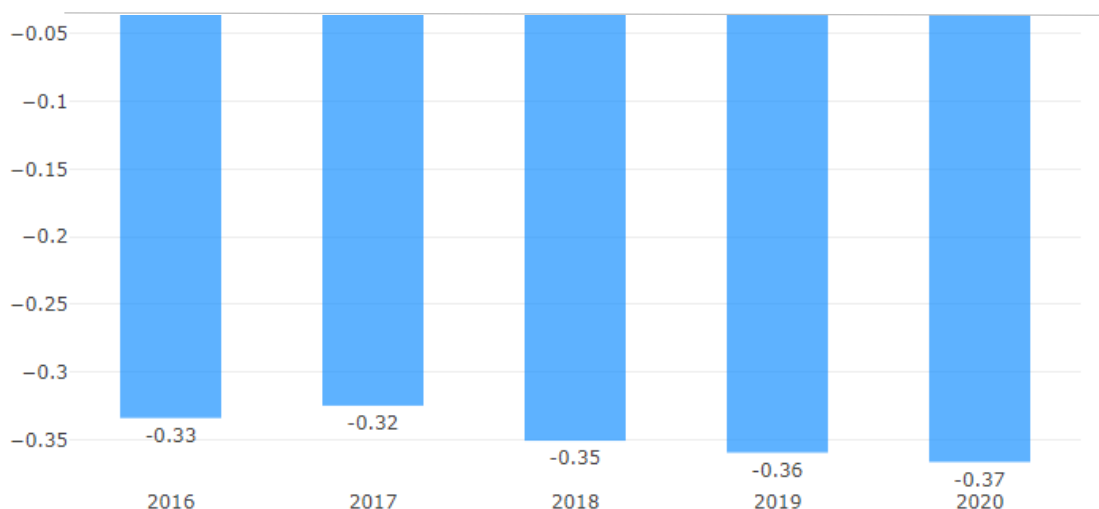
Syntetyczny wskaźnik rozwoju dla **wymiaru gospodarczego** w każdym z analizowanych lat przybierał wartości ujemne, co oznacza, że sytuacja Partnerstwa była gorsza niż średnia dla gmin w grupie porównawczej – o podobnym profilu społeczno-gospodarczym²⁸. Wskaźnik wykazywał dalszy niewielki trend spadkowy.

Najbardziej pogorszyły się wskaźniki obrazujące stan finansów publicznych. Nieco mniejsze zmiany, ale również negatywne, zaszły w obszarze „rynek pracy i kwalifikacje siły roboczej”, które po poprawie w latach 2017-2018 spadły w 2020 r. poniżej poziomu z roku 2016.

Systematycznie poprawiały się natomiast aspekty obrazujące:

- potencjał i konkurencyjność gospodarki (z (-0,22) w 2016 r. do (-0,17) w 2020 r.),
- sytuacja materialna mieszkańców (z (-0,22) w 2016 r. do (-0,05) w 2020 r.), choć nadal są one niższe niż średnia dla grupy porównawczej²⁹.

Ryc. 32 Ogólny wskaźnik rozwoju Partnerstwa – wymiar gospodarczy

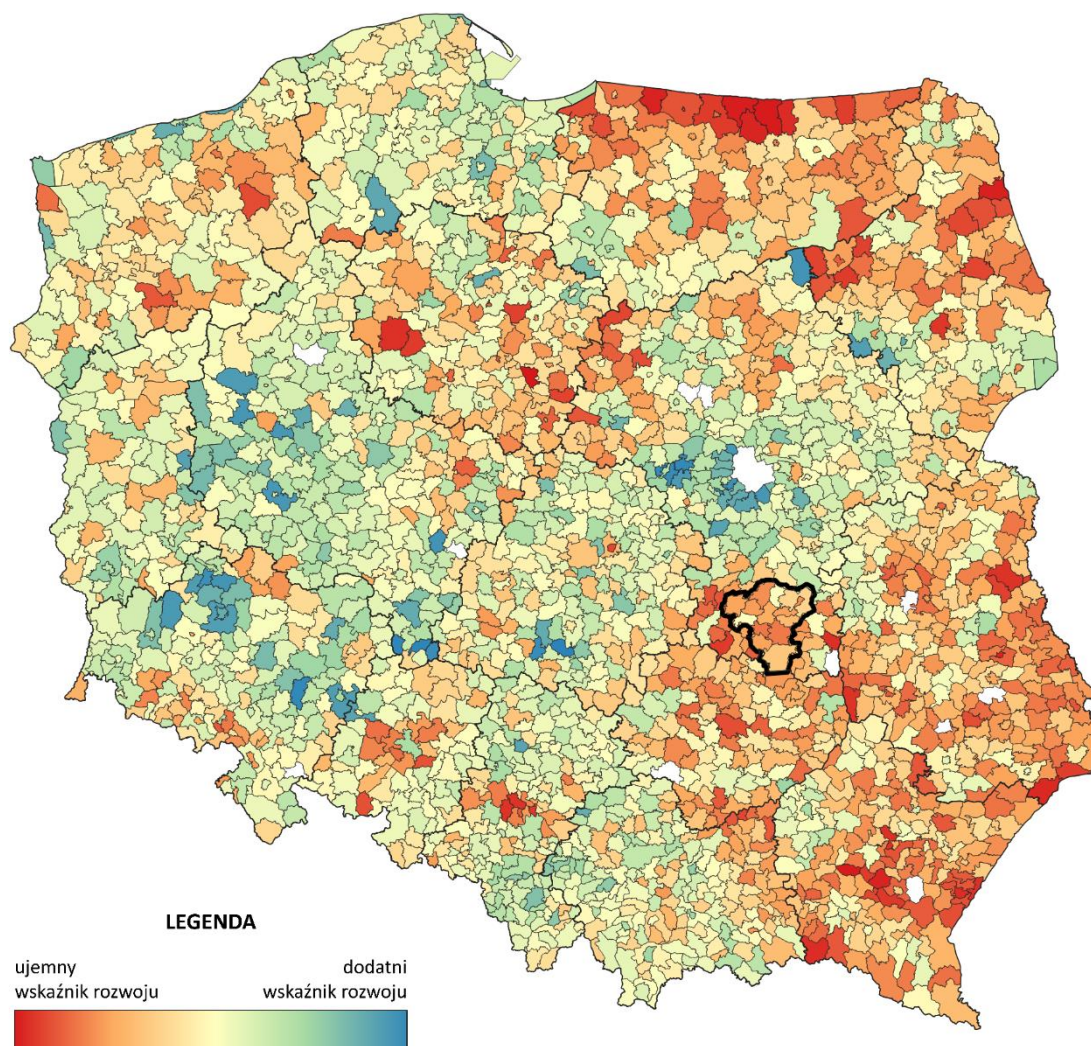

Źródło: Monitor Rozwoju Lokalnego ZMP

²⁸ Wylizanie wartości wskaźników syntetycznych dla partnerstwa opiera się na średniej (ważona wg liczby mieszkańców) dla wartości syntetycznych poszczególnych gmin wchodzących w skład partnerstwa. W MRL dla każdej gminy wartości syntetyczne wylizane są w oparciu o relację jej wartości wskaźników do wartości średniej tego wskaźnika dla gmin z grupy funkcjonalnej (porównawczej), zdefiniowanej zgodnie z metodologią prof. Śleszyńskiego. Wartością syntetyczną dla partnerstwa jest średnia odpowiednich wskaźników gmin wchodzących w skład partnerstwa. Dla uwzględnienia zróżnicowania gmin w partnerstwie wartość syntetycznego wskaźnika dla partnerstwa jest średnią ważoną uwzględniającą liczbę mieszkańców poszczególnych gmin. Szerzej w Załączniku nr 3 do Raportu diagnostycznego.... – Diagnoza porównawcza.

²⁹ Metodologia określania grup porównawczych wyjaśniona w przypisie powyżej.

Ryc. 33. Wskaźnik wymiaru gospodarczego wg gmin

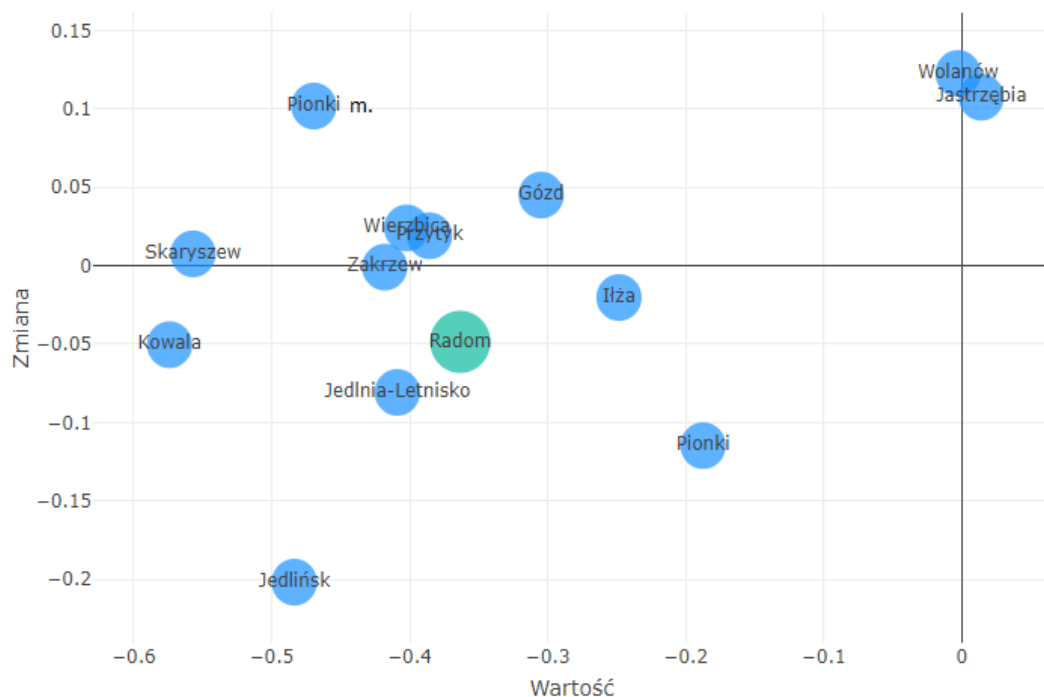
Źródło: Opracowanie własne na podstawie Monitora Rozwoju Lokalnego ZMP

W stosunkowo najkorzystniejszym położeniu są:

- gminy Wolanów i Jastrzębia, przy wartości zbliżonej do zera wykazują najwyższą dynamikę rozwoju (odpowiednio: 0,12 i 0,11);
- miasto Pionki, które przy ujemnej wartości (-0,47) notuje dodatnią dynamikę (0,10), a więc poprawę wskaźników.

Najmniej korzystną sytuacją w Partnerstwie charakteryzuje się gmina Jedlińsk, gdzie niskim wartościom (-0,48) towarzyszy ujemna dynamika (-0,20) zmian.

Ryc. 34. Ogólny wskaźnik rozwoju członków Partnerstwa – wymiar gospodarczy

Źródło: Monitor Rozwoju Lokalnego ZMP

3.2.1. Sytuacja materialna gospodarstw domowych

W latach 2015–2021 **poziom wynagrodzeń** na terenie Partnerstwa systematycznie wzrastał i w 2021 r. przeciętne miesięczne wynagrodzenia brutto wyniosło 4 859,1 zł w powiecie radomskim oraz 5 626,71 zł w Radomiu³⁰. Cały czas poziom wynagrodzeń kształtował się poniżej średniej dla województwa mazowieckiego, choć dystans z roku na rok się zmniejszał. Należy też zwrócić uwagę, że średnie wynagrodzenie na Mazowszu (w 2021 r. 7 108,20 zł) przewyższa średnią wartość w Polsce (w 2021 r. 6 001,02 zł).

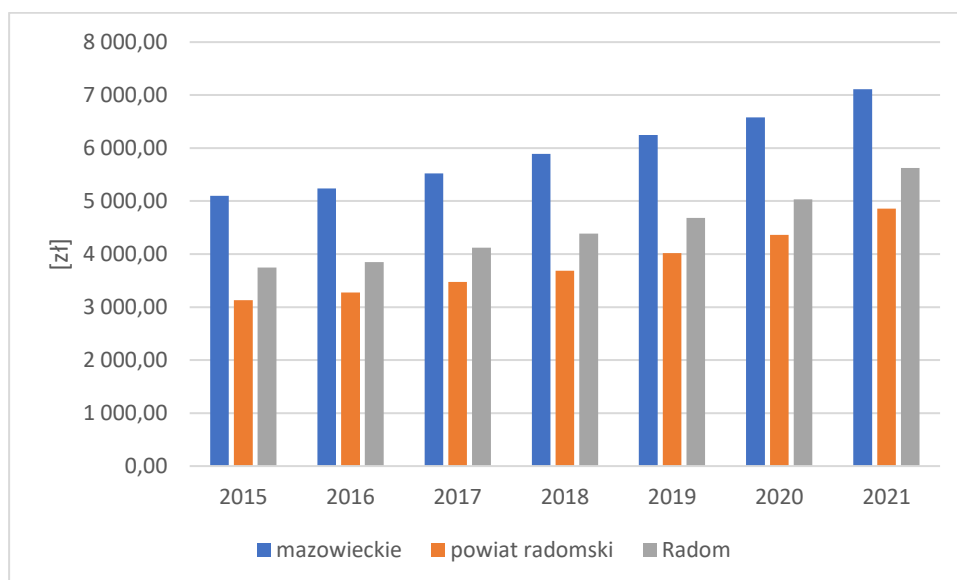
³⁰ Dane o wynagrodzeniach publikowane są w układzie powiatowym

Tabela 14 Średnie wynagrodzenie na terenie Partnerstwa w relacji do średniej wojewódzkiej oraz średniej krajowej w wybranych latach

	Województwo mazowieckie=100		Polska=100	
	2015	2021	2015	2021
Powiat radomski	61,4	68,4	75,4	81
Powiat m. Radom	73,4	79,2	90,2	93,8

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Ryc. 35. Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Poprawiająca się sytuacja materialna mieszkańców sprawia, że rzadziej są oni zmuszeni do **korzystania z pomocy zewnętrznej**. Wskaźnik osób korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej na 1 tys. mieszkańców zmniejszył się w latach 2015-2020 zarówno w powiecie radomskim (z 861 do 423), jak i Radomiu (z 726 do 392). Były to wartości przekraczające średnią dla województwa mazowieckiego (odpowiednio: 604 i 345). Największą dynamiką poprawy sytuacji charakteryzowała się gmina Wolanów (spadek wskaźnika o 70%), zaś najmniejszą – gmina Jastrzębia (spadek o wskaźnika o ok. 30%). O połowę spadła również liczba przyznawanych **dodatków mieszkaniowych**. W 2020 r. wypłacono 28 871 takich dodatków na łączną kwotę 6 mln zł. Do gmin, gdzie przyznawanie tego świadczenia jest

najrzadsze (pon. 10 w roku) należą Jastrzębia, Przytyk i Wolanów, a od 2019 r. również gmina wiejska Pionki.

Odzwierciedleniem sytuacji dochodowej gospodarstw domowych są dochody, jakie uzyskują gminy z tytułu udziału w podatkach budżetu państwa.

Dochody gmin Partnerstwa z tytułu udziałów **w podatku PIT** wyniosły w 2021 r. 432,3 mln zł (w tym na Radom przypadało 308,5 mln zł) i wzrastały systematycznie od 2015 r., gdy wynosiły 269,1 mln zł. Największą dynamikę wzrostu w tym okresie zanotowano w gminie Gózd (239,3%), najmniejszą zaś w mieście Pionki (147,1%). W wartościach nominalnych dominuje Radom (308,5 mln zł), a następane w kolejności są Pionki (16,5 mln zł) i gmina Jedlińsk (14,2 mln zł). W przeliczeniu na 1 mieszkańca najwyższe wartości notują Radom oraz Jedlnia-Letnisko, choć stanowią one odpowiednio 67,5% oraz 47% wartości wskaźnika dla województwa mazowieckiego.

Tabela 15. Dochody budżetów gmin z tytułu udziału w PIT na 1 mieszkańca (zł)

JST	2015 [zł]	2018 [zł]	2021 [zł]	Dynamika [%]
mazowieckie	1 357,76	1 809,04	2 195,92	161,73
Gózd	272,10	455,84	616,15	226,44
Iłża	423,56	552,90	739,99	174,71
Jastrzębia	374,76	598,63	793,41	211,71
Jedlińsk	514,42	646,14	975,21	189,57
Jedlnia-Letnisko	559,07	845,93	1 030,98	184,41
Kowala	390,83	601,28	810,91	207,48
Pionki m.	588,52	784,80	930,45	158,10
Przytyk	230,00	340,17	456,28	198,38
Radom	944,58	1 228,11	1 482,47	156,94
Skaryszew	351,21	500,95	786,83	224,03
Wierzbica	332,69	533,38	704,44	211,74
Wolanów	389,21	713,75	893,86	229,66
Zakrzew	462,80	648,90	845,95	182,79
Pionki	369,09	494,76	706,70	191,47

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Te pozytywne informacje płynące ze statystyki należy zestawić z wynikami przeprowadzonych badań ankietowych. W ocenie młodzieży kondycja finansowa rodzin jest dobra („starcza nam na wiele bez specjalnego oszczędzania” - 52% respondentów) lub średnia („starcza nam na co dzień, ale musimy oszczędzać na poważniejsze zakupy” – 25% respondentów). Natomiast wśród osób starszych, pracujących, te proporcje są odwrotne. Jako dobrą swoją sytuację ocenia 30% ankietowanych, jako średnią 51,2%, a 13% wskazało, że żyje skromnie. Należy

zwrócić uwagę, że dane statystyczne odnoszą się do historii (najpóźniejszy rok to 2021), natomiast badania ankietowe przeprowadzone zostały w 2022r. Na ich wyniki z pewnością silnie oddziałuje aktualna sytuacja makroekonomiczna i gospodarcza kraju.

3.2.2. Potencjał i konkurencyjność lokalnych przedsiębiorstw

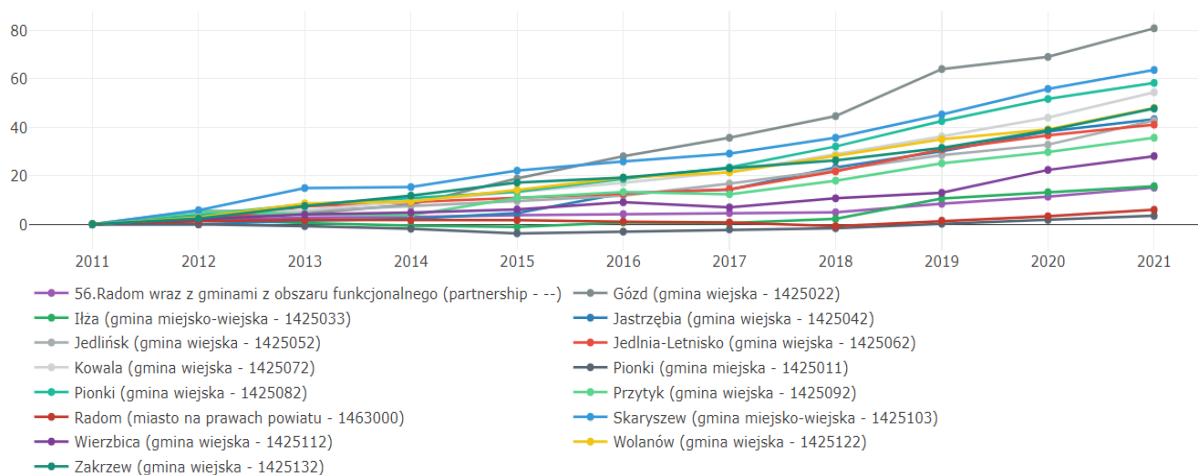
Na terenie Partnerstwa w 2021 r. działały 39 102 **podmioty wpisane do rejestru REGON**, co stanowiło ok. 4% podmiotów na terenie województwa mazowieckiego. Ich liczba wzrasta systematycznie od 2015 r. Najwięcej przedsiębiorstw przybyło w Radomiu, a spośród mniejszych jednostek w gminie Skaryszew, gdzie liczba podmiotów od lat należy do najwyższych na obszarze Partnerstwa.

Tabela 16. Liczba podmiotów wpisanych do rejestru REGON.

JST	2015	2017	2019	2021	Różnica (2021-2015)
Gózd	453	517	625	689	236
Iłża	918	933	1 027	1 074	156
Jastrzębia	410	448	510	562	152
Jedlińsk	950	1 013	1 114	1 238	288
Jedlnia-Letnisko	1 035	1 069	1 222	1 318	283
Kowala	855	918	1 029	1 166	311
Pionki m.	1 638	1 666	1 705	1 761	123
Przytyk	357	362	403	437	80
Radom	24 683	24 450	24 626	25 720	1 037
Skaryszew	1 159	1 226	1 379	1 553	394
Wierzbica	653	658	695	788	135
Wolanów	580	617	686	752	172
Zakrzew	1 070	1 124	1 201	1 349	279
Pionki	498	542	626	695	197

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Ryc. 36. Dynamika zmian liczby przedsiębiorstw zarejestrowanych w rejestrze REGON

Źródło: Monitor Rozwoju Lokalnego ZMP

Poprawił się również **wskaźnik nasycenia przedsiębiorczością** - liczba podmiotów przypadających na 1 tys. mieszkańców wzrosła w powiecie radomskim z 70 w 2015 r. do 88,4 w 2021 r., a w Radomiu odpowiednio ze 114 do 124. Jest to wynik znacznie niższy niż wskaźnik dla województwa mazowieckiego (171), niemniej jego systematyczny wzrost należy traktować jako pozytywny symptom zwiększenia skłonności mieszkańców Partnerstwa do prowadzenia działalności gospodarczej.

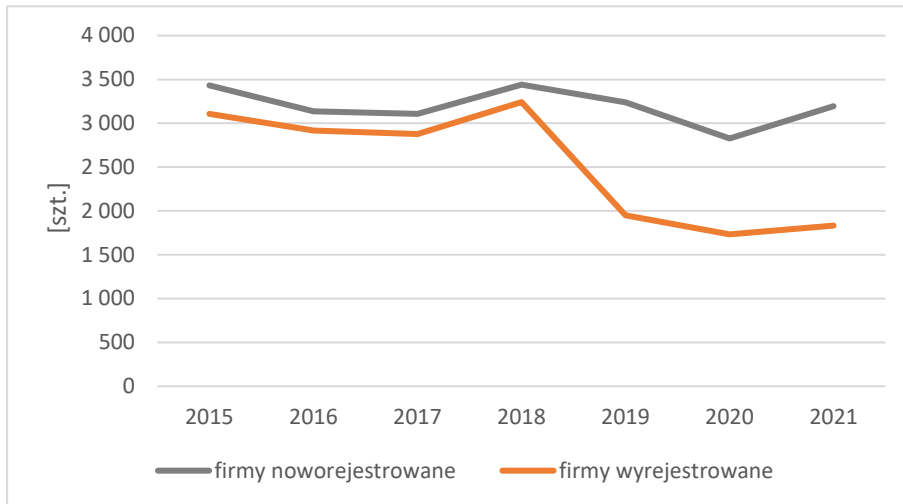
Tabela 17. Liczba podmiotów wpisanych do rejestru REGON na 1 tys. ludności

JST	2015	2017	2019	2021	Różnica (2021-2015)
mazowieckie	143	150	158	171	28
Gózd	52	59	70	76	24
Iłża	61	63	70	75	14
Jastrzębia	59	64	73	80	21
Jedlińsk	67	70	77	85	18
Jedlnia-Letnisko	82	84	95	102	20
Kowala	72	76	84	95	23
Pionki m.	86	89	94	100	14
Przytyk	49	50	55	60	11
Radom	114	114	117	124	10
Skaryszew	81	84	93	104	23
Wierzbica	66	67	72	83	17
Wolanów	66	70	77	85	19
Zakrzew	84	87	91	100	16
Pionki	49	54	63	71	22

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

O aktywności mieszkańców i otwartości na podejmowanie ryzyka biznesowego świadczy **liczba firm nowo zarejestrowanych wyższa niż wyrejestrowanych z REGON**. W wartościach bezwzględnych prym wiedzie Radom, choć w latach 2016 i 2018 saldo było ujemne. W ostatnich latach aktywni byli również mieszkańcy gmin Skaryszew, Kowala i Jedlińsk.

Ryc. 37. Liczba firm nowo zarejestrowanych oraz wyrejestrowanych z rejestru REGON

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Na początku badanego okresu najbardziej aktywni w zakładaniu firm byli mieszkańcy gmin Skaryszew, Zakrzew oraz Radomia, co obrazuje wskaźnik liczby firm nowo zarejestrowanych w REGON na 1 tys. mieszkańców w wieku produkcyjnym. Z biegiem lat trend w gminie Skaryszew osłabł, choć gmina ta - obok gmin Zakrzew, Gózd i Radomia - nadal pozostaje w czołówce.

Tabela 18. Liczba podmiotów gospodarczych nowo zarejestrowanych na 1 tys. mieszkańców w wieku produkcyjnym

JST	2015	2017	2019	2021
mazowieckie	208	207	221	224
Gózd	146	144	195	162
Iłża	84	88	132	108
Jastrzębia	108	105	123	122
Jedlińsk	133	140	137	155
Jedlnia-Letnisko	135	154	164	126
Kowala	140	148	126	145
Pionki m.	79	87	107	106
Przytyk	125	90	109	88
Radom	164	149	155	161
Skaryszew	229	187	206	171
Wierzbica	108	89	100	136
Wolanów	133	112	127	138
Zakrzew	165	154	149	187
Pionki	97	99	111	111

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Monitora Rozwoju Lokalnego ZMP

Dość niskie wskaźniki przedsiębiorczości znajdują swoje potwierdzenie w wynikach planów życiowych młodych ludzi. Najbardziej docenianą przez nich pracą jest zatrudnienie w firmie zagranicznej, ale za atrakcyjną uznają również prowadzenie własnej działalności oraz pracę w firmie lokalnej lub rodzinnej. Jednak na pytanie o plany co do założenia własnej działalności 50% ankietowanych udzieliło odpowiedzi negatywnej, a 25% pozytywnej. Czynniki zachęcającymi do podjęcia wyzwania są w pierwszej kolejności pomysł na biznes oraz doświadczenie, w drugiej - środki finansowe na start oraz kontakty i znajomości.

Zaskakujące jest, że nawet wśród osób, które mają możliwość pracy w firmie rodzinnej lub nawet jej przejęcia większość ankietowanych na pewno lub raczej nie podejmie się tego wyzwania. Co istotne, w odczuciu większości młodych ich rodziny nie oczekują od nich takiej decyzji. Takie postawy mogą w przyszłości generować problemy z sukcesją firm, a „bezpieczny” model pracy na etacie, z wysoką pensją, może być nie do zrealizowania na terenie Partnerstwa.

Nowo zarejestrowane podmioty należą najczęściej do sekcji F (budownictwo), G (handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych włączając motocykle), C (przetwórstwo przemysłowe), M (działalność profesjonalna, naukowa i techniczna), oraz SiT (pozostała działalność usługowa; gospodarstwa domowe zatrudniające pracowników). Wysokim wskaźnikiem udziału nowo zarejestrowanych podmiotów sektora kreatywnego³¹ w liczbie nowo zarejestrowanych podmiotów ogółem charakteryzowały się Radom (7,43) oraz gminy Gózd (6,52) oraz Zakrzew (6,41) przy średniej w województwie mazowieckim 9,15.

Zdecydowana większość firm na terenie Partnerstwa to **firmy bardzo małe**, zatrudniające do 9 osób i mają one taki sam udział w strukturze, jak średnia w regionie. Niepokojące jest to, że liczba firm małych i średnich spada (zatrudnienie od 10 do 249 osób).

Tabela 19 Liczba podmiotów gospodarczych wg klas wielkości (JST z terenu powiatu radomskiego)

Liczba zatrudnionych	2015	2018	2021
0-9	33 776	34 234	37 743
10-49	1 214	1 145	1 102
50-249	240	246	229
powyżej 250	29	29	28
ogółem	35 259	34 564	39 102

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Struktura branżowa przedsiębiorstw jest zbliżona do struktury gospodarki regionalnej. Większe różnice widać w przypadku sekcji:

³¹ Sektor kreatywny: SEKCJA J dział 59, dział 60, SEKCJA M dział 71, dział 73, dział 74, SEKCJA R dział 90

- C (przetwórstwo przemysłowe), którego udział jest wyższy o 40% niż w województwie;
- F (budownictwo) oraz G (handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych włączając motocykle), z udziałem wyższym o ok. 30 % niż średnio w regionie;
- J (informacja i komunikacja), M (działalność, profesjonalna, naukowa i techniczna) oraz N (działalność w zakresie usług administrowania i działalność wspierająca), których udział to ok. połowa wskaźników dla regionu.

Najwyższy udział wśród podmiotów działających na terenie Partnerstwa mają przedsiębiorstwa zaliczane do sekcji G (handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych włączając motocykle), choć udział ten na przestrzeni ostatnich 6 lat spadł z niemal 33% do 28%. Drugim istotnym sektorem, którego dodatkowo udział wzrósł z 11,2% do 14,1% jest sekcja F (budownictwo). Do grupy sekcji o udziale między 7 a 12% należą sekcje C (przetwórstwo przemysłowe) oraz M (działalność profesjonalna, naukowa i techniczna). Zmiany w strukturze są istotne choćby z punktu widzenia zatrzymania potencjału ludzkiego. Młodzi ludzie poszukują pracy w branżach wysokich technologii (IT, biotechnologia, itp.), handlu, spedycji³². W sytuacji braku miejsc pracy w oczekiwanych branżach będą poszukiwali pracy poza Partnerstwem.

Tabela 20. Struktura podmiotów wg sekcji PKD (sekcje o udziałach powyżej 4%)

Sekcja PKD	2015	2017	2019	2021	Województwo mazowieckie 2021
C - przetwórstwo przemysłowe	11,7%	11,7%	11,2%	10,8%	6,6%
F - budownictwo	11,2%	11,7%	12,8%	14,1%	10,3%
G - handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych włączając motocykle	32,9%	31,3%	29,4%	28,1%	20,8%
H – transport i gospodarka magazynowa	6,7%	6,6%	6,7%	6,5%	5,5%
M - Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna	7,4%	7,9%	8,5%	8,7%	15,2%
Q - Opieka zdrowotna i pomoc społeczna	4,9%	5,2%	5,3%	5,5%	4,9%
SiT - Pozostała działalność usługowa, gospodarstwa domowe zatrudniające pracowników	5,6%	6,1%	6,2%	6,3%	6,3%

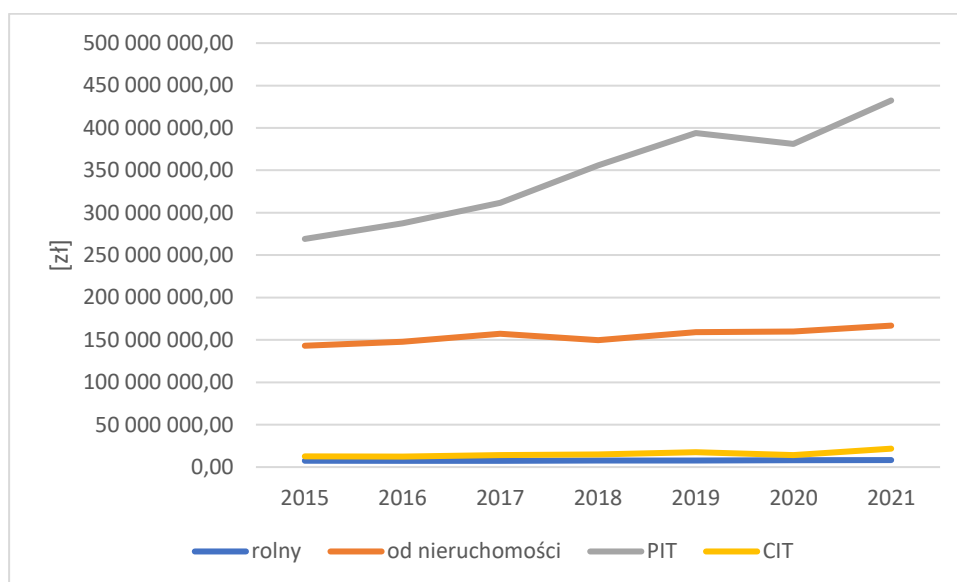
³² Wyniki badań młodzieży

Rozmieszczenie firm na terenie Partnerstwa jest w miarę równomierne, poza oczywistą koncentracją w Radomiu. Również w mieście Pionki działa więcej firm niż w poszczególnych gminach wiejskich i miejsko-wiejskich, w szczególności w sekcjach I (działalność związana z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi), K (działalność finansowa i ubezpieczeniowa), L (działalność związana z obsługą rynku nieruchomości), M (działalność profesjonalna, naukowa i techniczna), P (edukacja), Q (opieka zdrowotna i pomoc społeczna) oraz SiT (pozostała działalność usługowa, gospodarstwa domowe zatrudniające pracowników). Z kolei w gminie Kowala widoczna jest koncentracja firm działających w sekcjach B (górnictwo i wydobywanie) oraz H (transport i gospodarka magazynowa).

Pochodną kondycji podmiotów działających na terenie Partnerstwa są dochody jakie uzyskują gminy Partnerstwa z tytułu udziału w **podatku CIT**. W 2021 r. wyniosły one ponad 21,7 mln zł. Najwyższy udział, ze względu na największą liczbę podmiotów gospodarczych (CIT), mają: miasto Radom (ok. 88% tej kategorii dochodów uzyskiwanych przez wszystkie gminy Partnerstwa), przy czym udział ten ulega stopniowemu obniżeniu. Kolejne gminy o wysokich wpływach z CIT to kolejno: miasto Pionki, gmina Iłża, gmina Wolanów, gmina Wierzbica oraz gmina Pionki.

Ryc. 38. Porównanie dochodów otrzymywanych przez gminy Partnerstwa z tytułu udziału w podatku PIT i CIT oraz podatku od nieruchomości i podatku rolnego

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

W przeprowadzonych badaniach społecznych zarówno młodzież, jak i pozostali mieszkańcy postrzegają warunki do pracy jako istotny czynnik określający jakość

życia. Dla młodych ludzi - zaraz po rodzinie – najistotniejszy jest dobrobyt, stabilność finansowa i niezależność ekonomiczna (61% badanych).

3.2.3. Rynek pracy

Rynek pracy kształtowany jest przez aktywność przedsiębiorców, ale istotnym czynnikiem są też zmiany demograficzne. Z analizy demografii przeprowadzonej w rozdziale 3.1. wynika, iż liczba **osób w wieku produkcyjnym** mieszkających na terenie Partnerstwa w latach 2015 -2021 zmniejszyła się o 7,7% i w 2021 r. wyniosła 212 003 osoby. W tym samym czasie **liczba osób pracujących** wzrosła o 5,7 tys. osób i w 2021 r. wyniosła 72 970 osób³³.

Zwiększająca się liczba podmiotów przy obserwowanych trendach demograficznych przekłada się na wzrost **współczynnika aktywności zawodowej** mieszkańców. Nadal jednak wskaźnik osób pracujących na 1 tys. mieszkańców w 2021 r. dla powiatu radomskiego (113) oraz Radomia (270) był niższy niż średnio w województwie mazowieckim (323). Najwyższymi wskaźnikami - oprócz Radomia - charakteryzują się miasto Pionki (202) oraz gmina Wolanów (151). Niskie wskaźniki wskazują na niski stopień rozwoju pozarolniczych miejsc pracy w większych (powyżej 9 pracujących) jednostkach. Innym czynnikiem, wskazanym przez przedsiębiorców, jest polityka socjalna państwa, która wpływa demobilizująco i ostatecznie przekłada się na problemy ze znalezieniem pracowników.

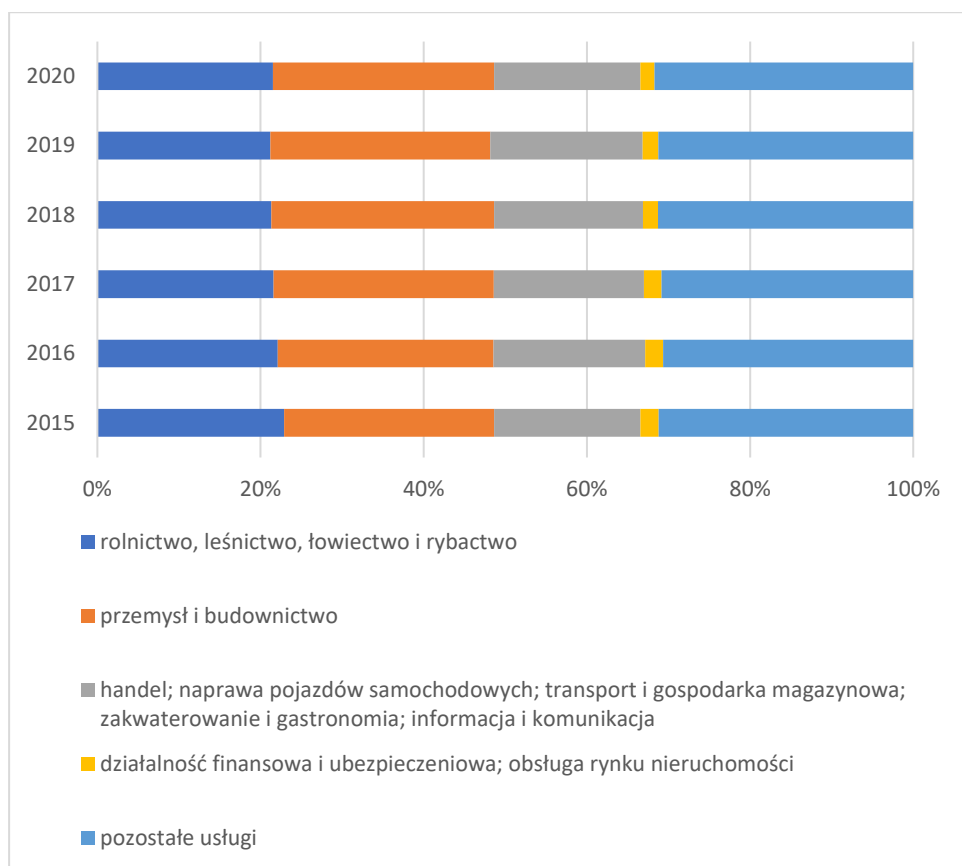
Struktura pracujących³⁴ na terenie Partnerstwa różni się od wskaźników reprezentujących średnią dla województwa mazowieckiego. Wśród pracujących na terenie Partnerstwa przeważają osoby związane z sekcją „pozostałe usługi” (31,7%) i jest to cecha upodabniająca Partnerstwo do regionu (33,6%). Największa różnica występuje w sekcji „działalność ubezpieczeniowa i finansowa” (25% wskaźnika regionalnego) oraz rolnictwo, leśnictwo, rybactwo i rybołówstwo (wskaźnik przewyższający wartość dla regionu o 44%). Struktura pracujących na terenie Partnerstwa od 2015 r. nie zmienia się zasadniczo.

---

³³ Należy zwrócić uwagę, iż dane publikowane przez GUS nie obejmują pracowników firm o liczbie pracujących do 9 osób (a takich firm jest najwięcej) oraz rolników indywidualnych

³⁴ Dane dotyczące struktury pracujących ujmują pracujących w indywidualnych gospodarstwach rolnych

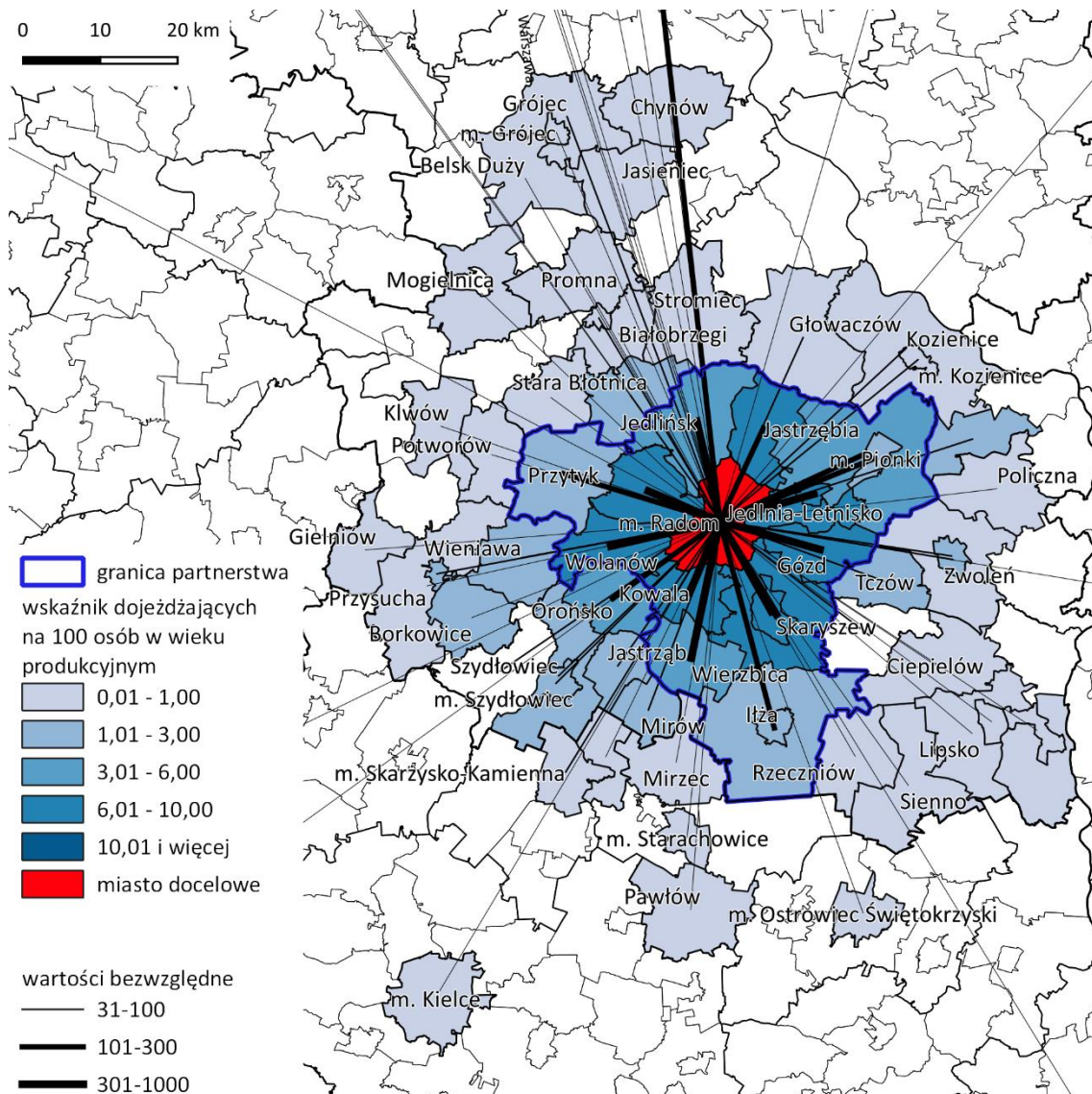
Ryc. 39. Struktura pracujących wg grup sekcji PKD

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Interesującym uzupełnieniem danych statystycznych są informacje mówiące o mobilności mieszkańców obszaru. Wg badań przeprowadzonych przez GUS w 2016 r. największe natężenie przejazdów do pracy występuje pomiędzy Radomiem a bezpośrednio sąsiadującymi gminami oraz miastami Partnerstwa. Dość istotne powiązania wykazuje Radom i Warszawa.

Ryc. 40. Dojazdy do pracy do ośrodka centralnego (liczba dojeżdżających na 100 osób w wieku produkcyjnym) w 2016 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS

W 2021 r. pracodawcy z obszaru Partnerstwa wystawili 151,tys. **deklaracji PIT-11** i liczba ta od 2015 r. zmniejszyła się o 8,9 tys. Nieco więcej niż połowa (77,8 tys.) została wystawiona pracownikom, którzy mieszkają na terenie innej gminy niż gmina, w której pracują. Co interesujące, liczba deklaracji otrzymanych przez mieszkańców przewyższa o ok. 40 tys. liczbę deklaracji wygenerowanych na terenie Partnerstwa. Świadczy to o wysokiej mobilności mieszkańców wewnątrz Partnerstwa, jak i podejmowaniu pracy poza tym obszarem. W ocenie przedsiębiorców bliskość Warszawy jest istotnym problemem w kontekście utrzymania odpowiednich zasobów pracy.

Mieszkańcy **czerpiają swoje dochody** głównie ze źródeł pozostałych³⁵ (143,3 tys. podatników) oraz stosunku pracy (102,5 tys. podatników). W porównywalnym - ale znacznie niższym stopniu – są to dochody z działalności gospodarczej (21,4 tys.) oraz umowy zlecenia i o dzieło (25 tys.).

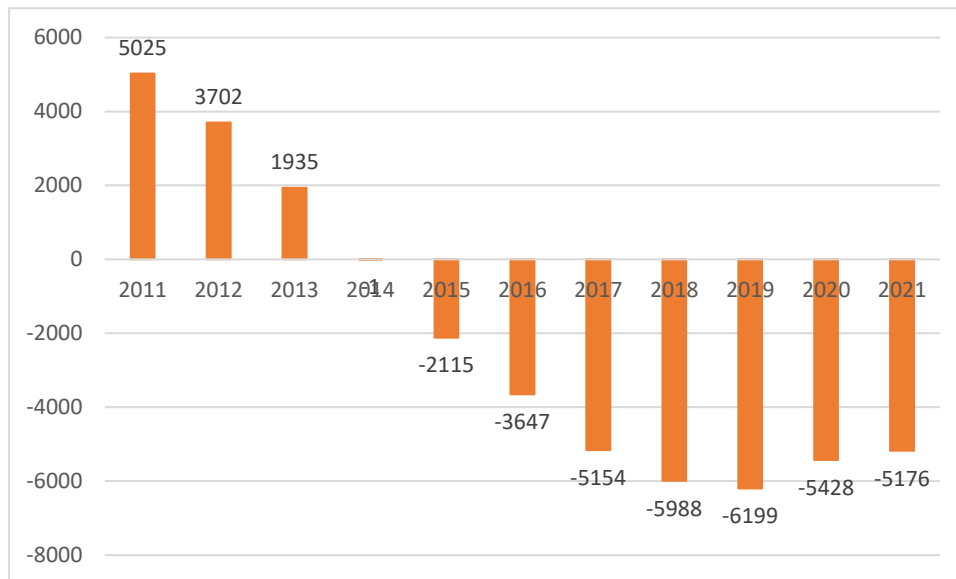
Dla perspektyw rynku pracy ważne są informacje dotyczące możliwości **wymiany pokoleniowej pracowników**. Na terenie Partnerstwa już od 2014 r. liczba osób w wieku poprodukcyjnym przewyższa grupę ludzi młodych. Znajduje to swoje odbicie we wskaźniku prezentującym różnicę pomiędzy grupą osób wchodzących na rynek pracy a tymi, którzy go opuszczają. Dopiero od 2020 r. negatywny trend został odwrócony. Nie jest to jednak skutek zwiększającej się grupy osób młodych, ale większej liczby zgonów, w szczególności w grupie osób starszych (liczba zgonów wynosiła od 3,5 - 3,8 tys. w latach 2011-2019r., w 2020 wzrosła do 4,5 tys., w roku 2021 do 4,8 tys.).

Największe różnice pomiędzy obiema grupami notowane są w Radomiu (ponad 5 tys. osób), Pionkach (ok. 600 osób), nieco mniejsze w Iłży (ok. 300 osób) oraz gminach Jedlnia-Letnisko i Wierzbica (ok. 80 Osób). W pozostałych gminach saldo wciąż jest dodatnie. Zmniejszanie się liczby osób młodych w krótkiej perspektywie oddziałuje pozytywnie na spadek bezrobocia, ale w perspektywie kilku - kilkunastu lat może doprowadzić do poważnych problemów z zapewnieniem odpowiedniej ilości kadr dla lokalnej gospodarki.

---

³⁵ W tym działalność wykonywana osobiście, emerytury i renty, zasiłki, prawa majątkowe, itp.

Ryc. 41. Różnica liczby mieszkańców w wieku 20-24 i 60-64 lata

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Monitora Rozwoju Lokalnego ZMP

Perspektywą dla rynku pracy jest również **młodzież ucząca się w szkołach średnich**, szczególnie zawodowych, ponieważ to ta grupa najszybciej zasili grono osób pracujących. O potencjale do generowania wykwalifikowanej kadry świadczy wskaźnik uczniów w średnich szkołach zawodowych przypadających na 1 tys. mieszkańców. Po obniżeniu w latach 2014-2015 jego wartość systematycznie się zwiększała i w 2020 r. wyniosła 7,67.

Wartością dodatkową jest **aktywność młodzieży we wczesnym wchodzeniu na rynek pracy**. Zgodnie z wynikami ankietyzacji osób kończących szkoły średnie aż 50% zamierza po uzyskaniu świadectwa dojrzałości łączyć pracę z dalszą nauką, 1/3 zamierza kontynuować naukę, a 10% jest jeszcze nie zdecydowanych. Ponadto, 67% ankietowanych ma już doświadczenie w pracy, głównie sezonowej w wakacje, ale i dorywczej w trakcie roku szkolnego. Świadczy to o dużej dojrzałości młodzieży i chęci usamodzielniania się. Niepokojące na tym tle są jednak deklaracje mówiące o tym, że tylko 20% respondentów chciałoby pracować na terenie Partnerstwa, choć 24% chciałoby tu zamieszkać.

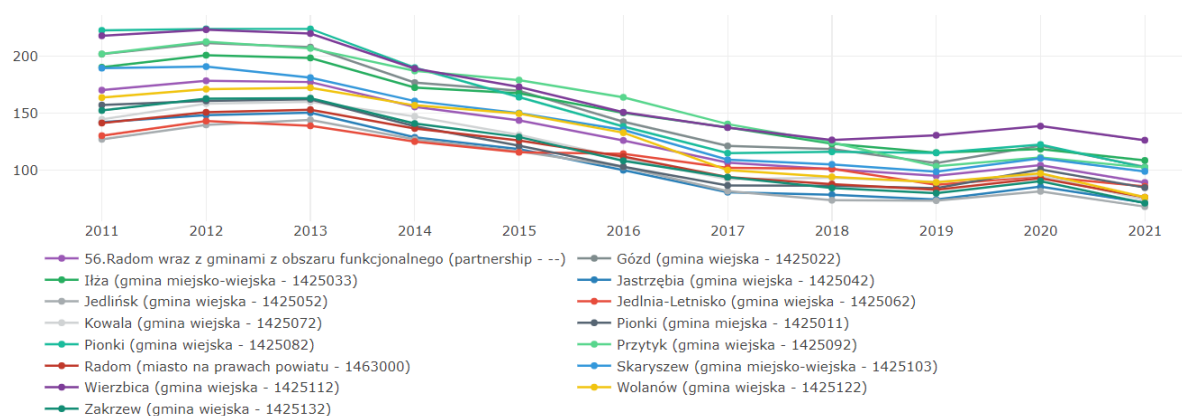
Rozwój sektora przedsiębiorstw w połączeniu ze spadkiem liczby osób w wieku produkcyjnym ograniczyły zjawisko **bezrobocia**. Odnosi się to zarówno do wartości bezwzględnych (liczba zarejestrowanych bezrobotnych) jak i do zmniejszenia się tej populacji w grupie osób w wieku produkcyjnym. Należy zwrócić uwagę, że tendencja ta jest zbieżna z ogólnymi trendami w regionie. Bezrobotni z terenu Partnerstwa stanowili w 2021 r. 13,4% ogółu bezrobotnych w województwie mazowieckim.

Tabela 21. Wybrane dane dotyczące bezrobocia

Kategoria	2015	2018	2021
bezrobotni zarejestrowani (osoby)	30 469	20 612	17 343
liczba zarejestrowanych osób bezrobotnych na 1 tys. mieszkańców w wieku produkcyjnym	143,56	100,82	89,07
liczba osób długotrwale bezrobotnych na 1 tys. mieszkańców w wieku produkcyjnym	94,00	59,80	56,24

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS i Monitora Rozwoju Lokalnego ZMP

Ryc. 42. Udział zarejestrowanych bezrobotnych przypadający na 1 tys. mieszkańców w wieku produkcyjnym

Źródło: Monitor Rozwoju Lokalnego ZMP

W strukturze bezrobotnych ze względu na płeć notowana jest względna równowaga. Niepokojące jest jednak to, że **udział osób pozostających bez pracy dłużej niż rok** w ogólnej liczbie zarejestrowanych bezrobotnych utrzymuje się na wysokim poziomie i wzrósł w 2021 r. do 54,3% w powiecie radomskim i 52,4% w Radomiu (wskaźnika dla Mazowsza to 50,9%). W trudniejszej sytuacji są kobiety. Może to wskazywać na trend dezaktywizacji kobiet na rynku pracy. Stałym trendem jest zmniejszanie się w strukturze bezrobotnych **udziału osób młodych** (poniżej 34 roku życia). Mimo to osoby w wieku 25-34 lata nadal stanowią największą grupę wśród bezrobotnych (niemal 30% w Radomiu oraz niemal 40% w powiecie radomskim, a w województwie mazowieckim 35%). W odniesieniu do **poziomu wykształcenia** największą grupę bezrobotnych stanowią osoby z wykształceniem

gimnazjalnym, podstawowym i niepełnym podstawowym (27,7%) oraz zawodowym (25%).

Pracodawcy coraz częściej poszukują pracowników. Rekordową ilość **ofert pracy**³⁶ zanotowano w 2018 r. (455), jednak po tym roku zapotrzebowanie zgłaszane przez pracodawców gwałtownie spadło, co można wiązać z wybuchem pandemii. Inną przyczyną może być fakt, iż pracodawcy coraz częściej poszukując pracowników korzystają z innych kanałów kontaktu (Internet, agencje pośrednictwa pracy). Liczba ofert pracy może być również ograniczana ze względu na ograniczenie zakresu działalności przez przedsiębiorców. Wpływa na to ogólna sytuacja makroekonomiczna kraju (inflacja, kurs złotego do podstawowych walut obcych) czy ceny i dostępność materiałów i usług. Dodatkowym aspektem są wysokie obciążenia jakie ponoszą pracodawcy w związku z utrzymaniem etatu lub inne, wynikające z przepisów fiskalnych czy administracyjnych.

3.2.4. Rolnictwo

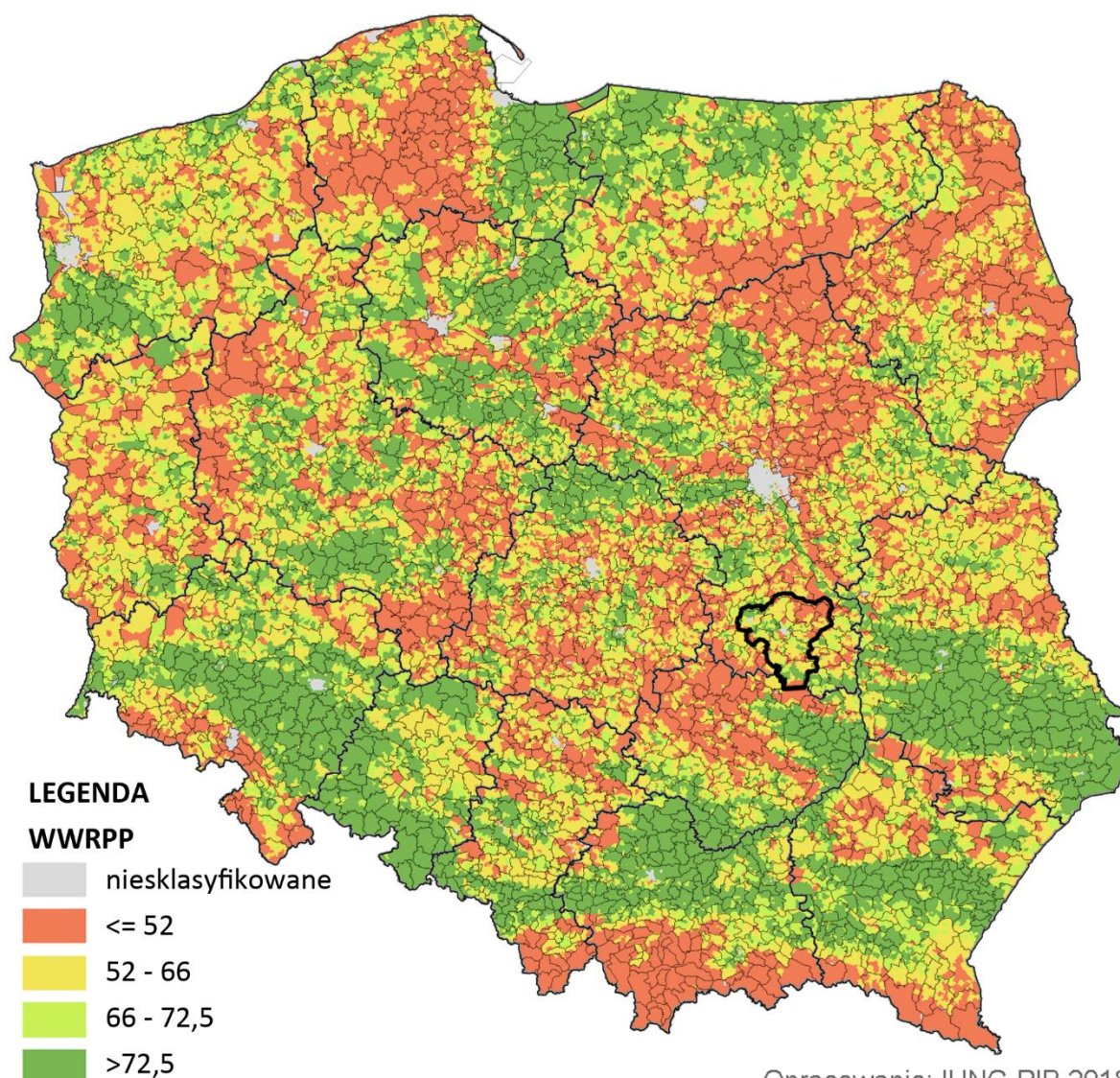
W gospodarce gmin tworzących Partnerstwo rolnictwo przestaje odgrywać znaczącą rolę. Wg danych najnowszego Powszechnego Spisu Rolnego 2020 (PSR 2020) niemal 50% powierzchni ogółem gmin Partnerstwa użytkowana jest rolniczo, co jest wskaźnikiem niższym niż średnio w województwie (62%). Wpływ na to może mieć opłacalność produkcji rolnej zależna od jakości gleb. Zgodnie ze **wskaźnikiem waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej**³⁷ większość obszaru zaliczona została do niskiej klasy (WWRPP 52-66 pkt.). Najwyższy udział użytków rolnych w powierzchni ogółem miały gminy Wierzbica (68%) oraz Skaryszew (55%), najniższy natomiast miasto Pionki (9%).

---

³⁶ Dane dotyczą ofert na koniec roku

³⁷ Wskaźnik waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej, opracowany przez Instytut Upraw, Nawożenia i Gleboznawstwa – Państwowy Instytut Badawczy w Puławach, odzwierciedla potencjał rolniczej przestrzeni produkcyjnej wynikający z warunków naturalnych. Przy konstrukcji wskaźnika wzięto pod uwagę ocenę jakości i przydatności rolniczej gleb, agroklimatu, rzeźby terenu oraz stosunków wodnych gleb.

Ryc. 43. Wskaźnik waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej (WWRPP)

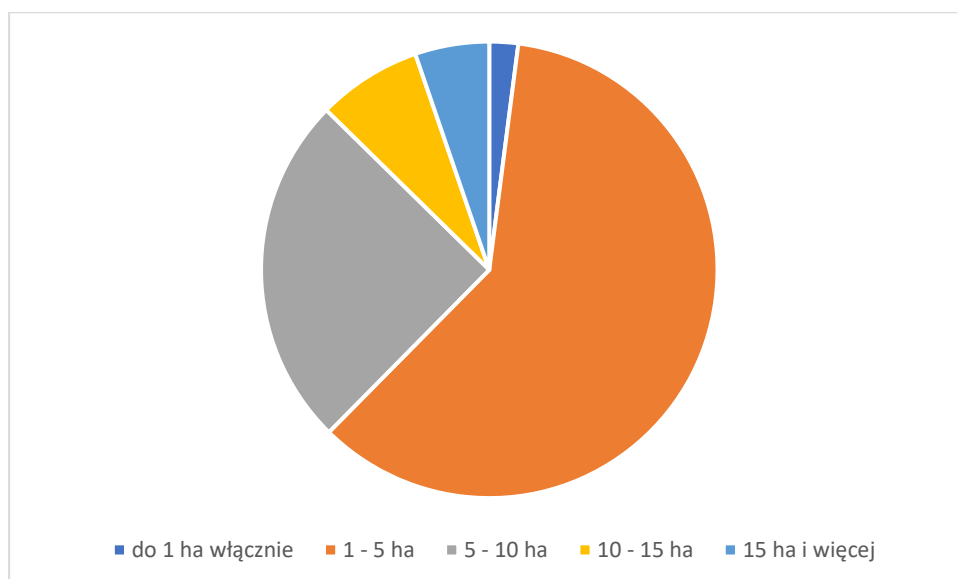

Źródło: Instytut Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa - Państwowy Instytut Badawczy, 2018

O pozycji rolnictwa świadczą również dochody **gmin z tytułu podatku rolnego**. W 2021 r. ich wartość w gminach Partnerstwa stanowiła 5% dochodów z podatku rolnego zrealizowanych przez wszystkie gminy województwa mazowieckiego. Wpływy z podatku rolnego stanowiły zaś w gminach Partnerstwa od 0,01% (miasto Pionki) do 2,13% (gmina Przytyk) dochodów ogółem. Trzeba tu zwrócić uwagę na konstrukcję samego podatku, zależnego od jakości gleb, a nie od przychodów uzyskiwanych przez gospodarstwo rolne.

Na 12 200 gospodarstw, które funkcjonowały w 2020 r. na terenie Partnerstwa, większość to gospodarstwa **stosunkowo niewielkie**, do 5 ha.

Ryc. 44. Gospodarstwa rolne wg grup obszarowych użytków rolnych w 2020 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Co prawda w strukturze podmiotów gospodarczych podmioty z sekcji A (rolnictwo, leśnictwo i rybołówstwo) stanowiły ok. 1% liczebności przedsiębiorstw, jednak **liczba pracujących** w tej sekcji to niemal 20 tys., czyli jedna trzecia ogółu pracujących w gospodarce oraz 9% osób w wieku produkcyjnym. Z kolei w gospodarstwach rolnych – zgodnie z wynikami PSR 2020 – **pracowały**³⁸ 24 483 osoby, co stanowiło 11,4% osób w wieku produkcyjnym.

Jeżeli chodzi o pracujących w indywidualnych gospodarstwach rolnych i ubezpieczonych w KRUS to ich liczba na obszarze Partnerstwa w okresie ostatnich pięciu lat systematycznie spadała z poziomu 6439 osób w 2017 r. do 5558 osób w 2021 r.

Najliczniejszą grupę wiekową pracujących w indywidualnych gospodarstwach rolnych stanowią osoby w wieku 31-54 (67,5%), ale udział ten spada. Zwiększa się natomiast udział osób w wieku pow. 55 lat. Sprzyja temu postrzeganie przez młodzież tej dziedziny jako najmniej atrakcyjnej spośród wszystkich branż – zarówno jako pracownik, jak i właściciel gospodarstwa.

³⁸ członkowie rodziny i pracujący najemni stali

3.2.5. Turystyka

Na obszarze Partnerstwa coraz większego znaczenia nabiera turystyka, choć stopień nasycenia infrastrukturą nie jest jeszcze zbyt wysoki. W 2021 r. funkcjonowało 101 **podmiotów oferujących zakwaterowanie**, a ich liczba od 2015 r. zwiększyła się o 27. Obiekty tego typu są skoncentrowane w Radomiu, gdzie działa 68% obiektów noclegowych, przy czym ten udział ulega nieznacznemu spadkowi. Do gmin z większą liczbą firm oferujących zakwaterowanie należą Jedlnia-Letnisko (6), Kowala i miasto Pionki (po 4 firmy). **Usługi związane z wyżywieniem** prowadziło w 2021 r. 775 podmiotów, a ich liczba zwiększyła się o 90. Również w tym przypadku widoczna jest koncentracja w Radomiu na poziomie podobnym jak obiekty zakwaterowania.

Liczba udzielonych noclegów na 1 tys. mieszkańców wzrastała systematycznie do wybuchu pandemii. Widać jednak wyraźnie, że obszar Partnerstwa, a szczególnie powiatu radomskiego, w kontekście ruchu turystycznego osiąga znacznie słabsze wyniki niż województwo mazowieckie.

Tabela 22. Udzielone noclegi na 1 tys. ludności

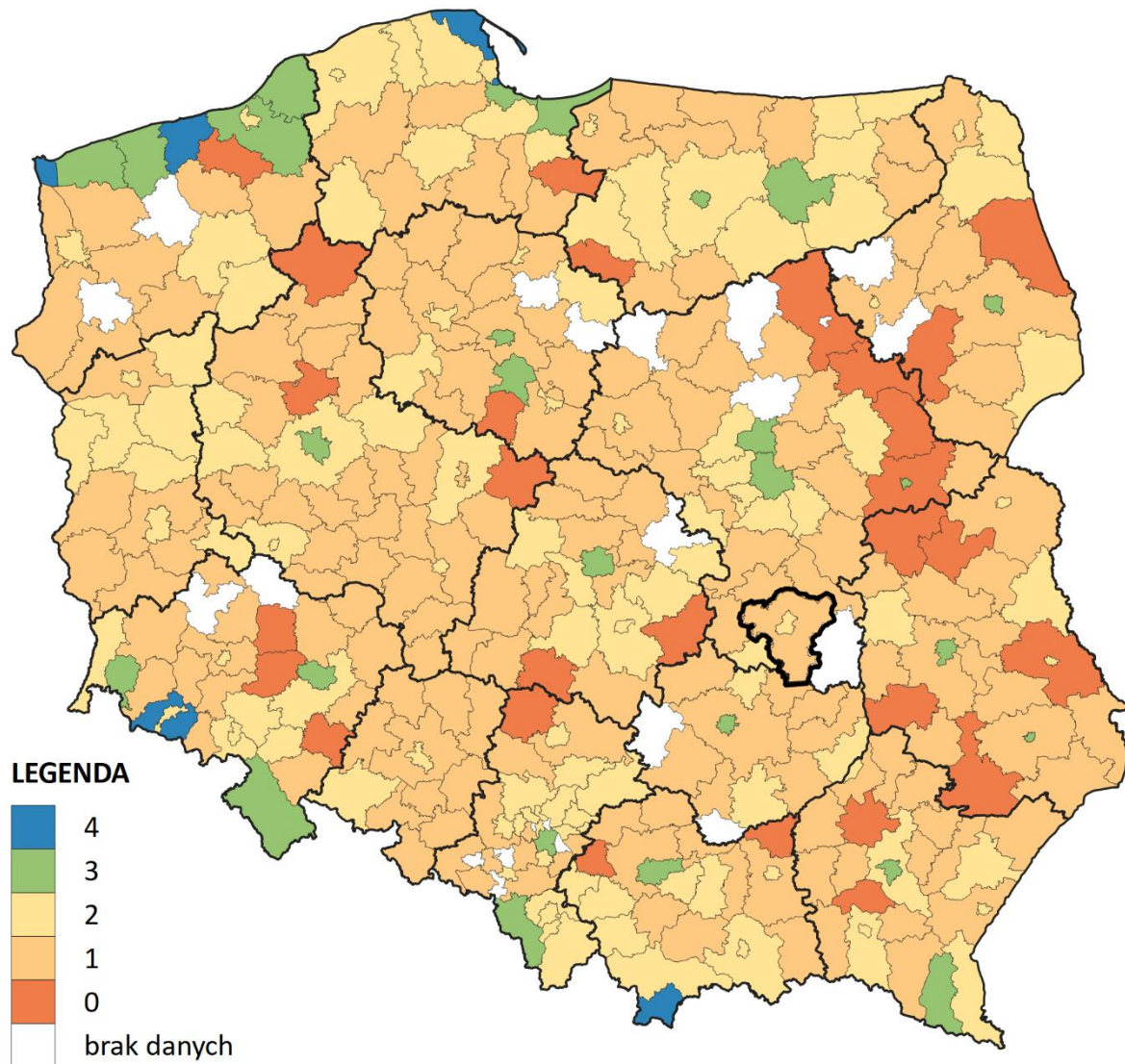
	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Mazowieckie	1 323,70	1 519,26	1 652,83	1 743,18	1 794,33	747,59	1 010,32
Powiat radomski	89,58	136,37	172,70	255,66	192,35	135,63	86,51
Powiat m. Radom	472,06	603,23	628,06	678,79	619,73	305,29	365,44

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Syntetyczny wskaźnik rozwoju funkcji turystycznej, zbudowany na podstawie danych o liczbie miejsc noclegowych oraz liczbie turystów, wskazuje, że Partnerstwo ma wciąż dość słabą pozycję na tle innych powiatów w Polsce.

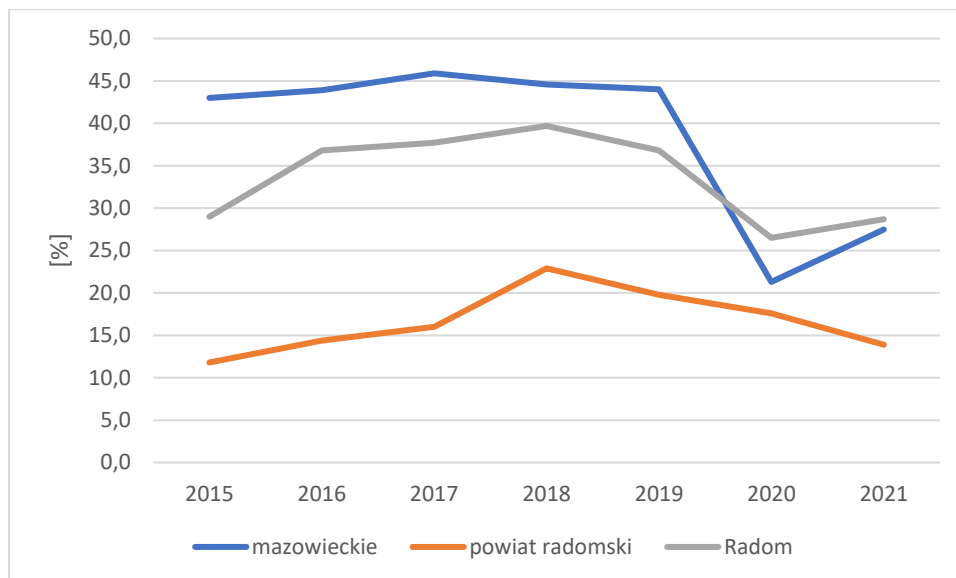
Ryc. 45. Pozycja powiatów wg syntetycznego wskaźnika rozwoju funkcji turystycznej (2019)

Źródło: Opracowanie ZMP na podstawie danych BDL GUS oraz metodyki A. Szromka

Stopień wykorzystania infrastruktury noclegowej pozostaje na dość niskim poziomie, niższym niż średnio w województwie mazowieckim i dodatkowo od 2018 r. jeszcze się zmniejszył. Paradoksalnie, pandemia COVID nie odcisnęła tak dużego piętna na ruchu turystycznym na obszarze Partnerstwa jak ogólnie w województwie mazowieckim.

Ryc. 46. Stopień wykorzystania miejsc noclegowych

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

3.2.6. Potencjał finansowy jednostek samorządu terytorialnego

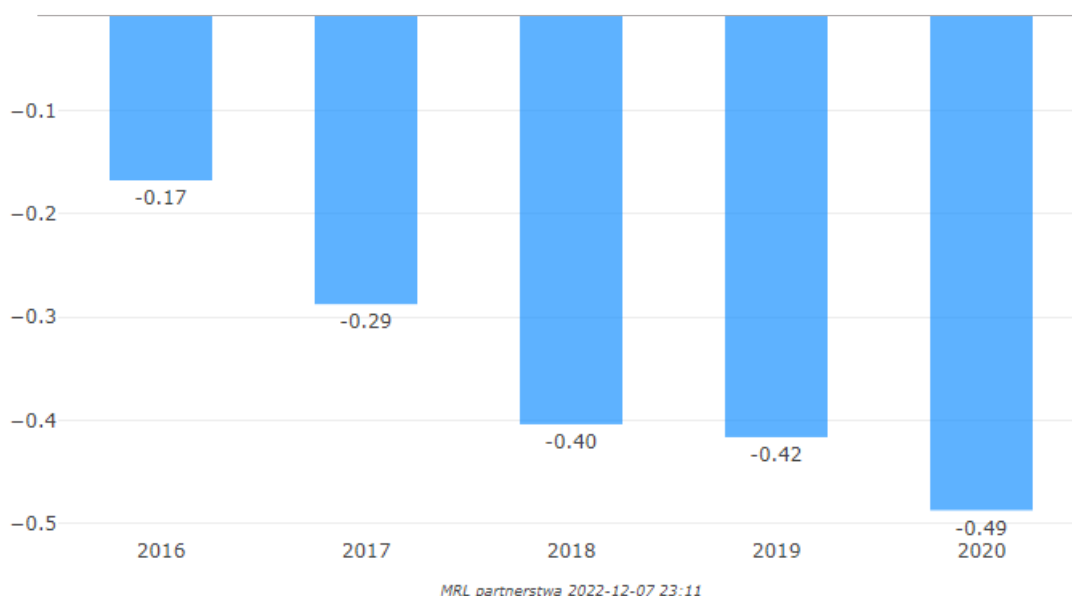
Kondycja lokalnej gospodarki jest powiązana z finansami w sferze publicznej, w szczególności dochodami, jakie uzyskują jednostki samorządu terytorialnego. Każdy samorząd dąży do prowadzenia gospodarki finansowej w taki sposób, aby utrzymać stabilność finansową i wygenerować środki umożliwiające prowadzenie działań prorozwojowych.

Kształtowanie się sytuacji w obszarze "Stan finansów lokalnych" prezentuje wskaźnik syntetyczny³⁹, który stanowi średnią wskaźników syntetycznych gmin będących członkami Partnerstwa w relacji do innych JST z tej samej grupy porównawczej. Na tym tle sytuacja Partnerstwa w ostatnich pięciu latach jest mało korzystna. W całym analizowanym okresie (2016-2020) parametry dla Partnerstwa przyjmują wartości niższe niż średnia dla grupy porównawczej, a dodatkowo dystans stale się powiększa. Wśród pięciu podobszarów wskaźnika syntetycznego tylko wysokość zadłużenia kształtuje się w okolicach średniej dla grupy porównawczej (choć jest nieco niższa- wartość -0,03). Parametr dot. wysokości i struktury dochodów jest co prawda dużo poniżej zera (-0,73), ale przynajmniej nie wykazuje ujemnej dynamiki.

³⁹ Wskaźnik syntetyczny opracowany dla narzędzia Monitor Rozwoju Lokalnego

Ujemne wartości i dynamika pozostałych dwóch składowych (wielkość i struktura wydatków oraz struktura finansowania działań rozwojowych) wskazują na ujemne wartości w stosunku do grup porównawczych⁴⁰ i bardziej ostrożną politykę inwestycyjną, mogącą wynikać z mniejszej dostępności środków zewnętrznych (kończąca się perspektywa finansowa UE 2014-2020 i brak uruchomionych środków z perspektywy 2021-2027) oraz sytuacji i prognoz dotyczących dochodów samorządów.

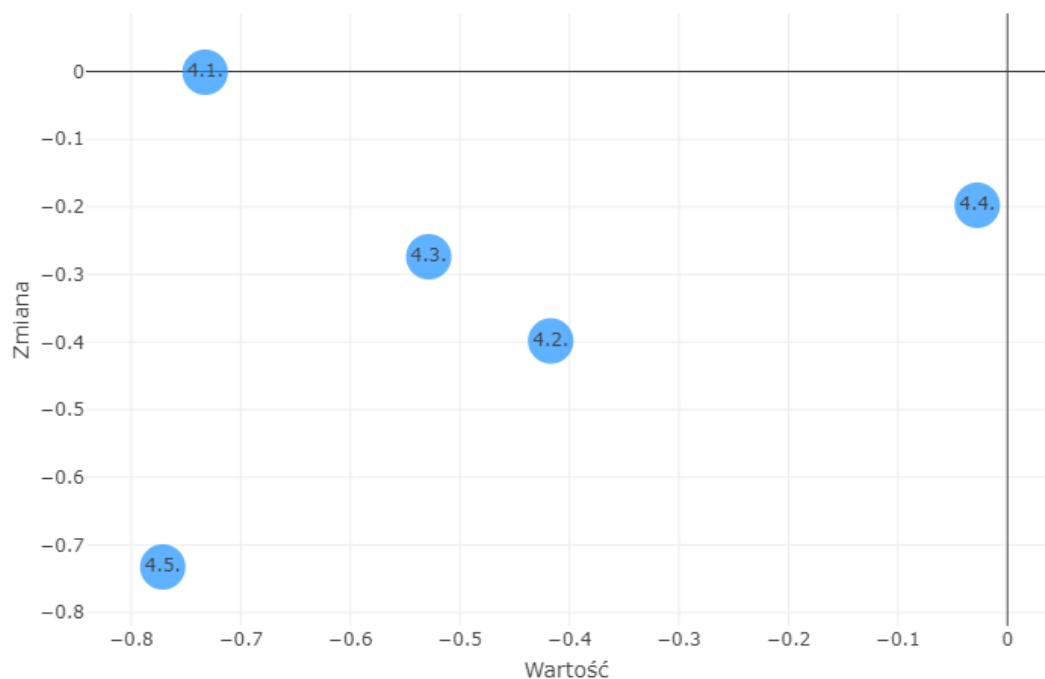
Ryc. 47. Wskaźnik syntetyczny dla obszaru - stan finansów lokalnych

Źródło: Monitor Rozwoju Lokalnego ZMP

⁴⁰W MRL dla każdej gminy wartości syntetyczne wyliczone są w oparciu o relację jej wartości wskaźników do wartości średniej tego wskaźnika dla gmin z grupy funkcjonalnej (porównawczej), zdefiniowanej zgodnie z metodologią prof. Śleszyńskiego. Wartością syntetyczną dla partnerstwa jest średnia odpowiednich wskaźników gmin wchodzących w skład partnerstwa. Dla uwzględnienia zróżnicowania gmin w partnerstwie wartość syntetycznego wskaźnika dla partnerstwa jest średnią ważoną uwzględniającą liczbę mieszkańców poszczególnych gmin. Szerzej w Załączniku nr 3 do Raportu diagnostycznego.... – Diagnoza porównawcza.

Ryc. 48. Rozkład wartości dla podobszarów w ramach wskaźnika syntetycznego dla obszaru Stan finansów lokalnych

- 4.1. – wysokość i struktura dochodów
- 4.2. – wysokość i struktura wydatków
- 4.3. – równoważeni elementów budżetu
- 4.4. – wysokość zadłużenia
- 4.5. – struktura finansowania działań rozwojowych.

Źródło: Monitor Rozwoju Lokalnego ZMP

Z punktu widzenia zdolności do finansowania rozwoju lokalnego istotne jest kształtowanie się poziomu nadwyżki operacyjnej, w szczególności wyniku operacyjnego netto. Wskazuje on bowiem na wysokość środków finansowych, jakie dany podmiot jest w stanie przeznaczyć na wydatki majątkowe.

W gminach Partnerstwa wielkość **nadwyżki operacyjnej pomniejszonej o spłaty długu** w ostatnich pięciu latach ulegała wahaniom, ale ujemne wyniki (lata 2015 i 2020) dotyczą tylko dwóch gmin. Pokazuje to, że poszczególne jednostki samorządu terytorialnego dysponują potencjałem do finansowania nowych inwestycji, jest on jednak zróżnicowany.

Tabela 23 Nadwyżka operacyjna netto (w tys. zł)

JST	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Gózd	1461	2318,9	2480	2577	2575	3423	4695
Iłża	4874	8799	5787	4264	7124	4065	6499
Jastrzębia	3762	2902	2961	3149	2607	1704	2977
Jedlińsk	3338,5	4093	2845	3321	3216	1133	5376
Jedlnia-Letnisko	2368,5	3535,6	4894	5469	6082	4081	7595
Kowala	2198	3964	2311	692	269	1131	3309
m. Pionki	2141	3035,7	3932	1353	626	166	3819
Przytyk	-611	1087	1856	740	3276	4053	4309
Radom	8117,8	16206	20896	18338	13042	-38154	6550
Skaryszew	1230	2555	4436	2726	4197	2571	6107
Wierzbica	122,4	2270	2258	2032	890	781	1494
Wolanów	1280	2615	3644	2442	1767	2073	3498
Zakrzew	1210,5	3319	5068	4863	3847	7533	9017
Pionki	4243	5053	4636	4333	4359	2963	4381

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Monitora Rozwoju Lokalnego ZMP

Najlepszą sytuacją charakteryzują się gminy Iłża, Jedlnia-Letnisko oraz Zakrzew. W trudniejszej sytuacji są gminy Wierzbica i Kowala, choć nie jest to tendencja trwała.

Potwierdzają to dane **dotyczące wyniku operacyjnego pomniejszonego o spłaty długu w relacji do dochodów bieżących**. W gminie wiejskiej Pionki nigdy nie spadł poniżej 6,19 %. Wysokie współczynniki (pomiędzy 5 a 11%) osiągały również gminy Jedlnia-Letnisko i Jastrzębia. Najniższe wartości wystąpiły w miastach Radom (w badanym okresie nigdy nie przekroczył 2%, a w 2020 r. był to wynik ujemny) oraz Pionki. Pozytywnym symptomem jest to, że w latach 2015-2021 wartości wskaźnika poniżej 3% zdarzały się w incydentalnie (z wyjątkiem Radomia).

Dochody JST wchodzących w skład Partnerstwa rosną sukcesywnie, w większości gmin dość dynamicznie. Najwyższe dochody, ze względu na największą liczbę mieszkańców i podmiotów gospodarczych realizuje Radom, wśród pozostałych gmin Pionki oraz Skaryszew. Najmniejsze dochody w wartościach bezwzględnych osiągają gminy Jastrzębia i Przytyk, które notują dodatkowo dość niskie dynamiki wzrostu.

Tabela 24. Dochody ogółem (w mln zł)

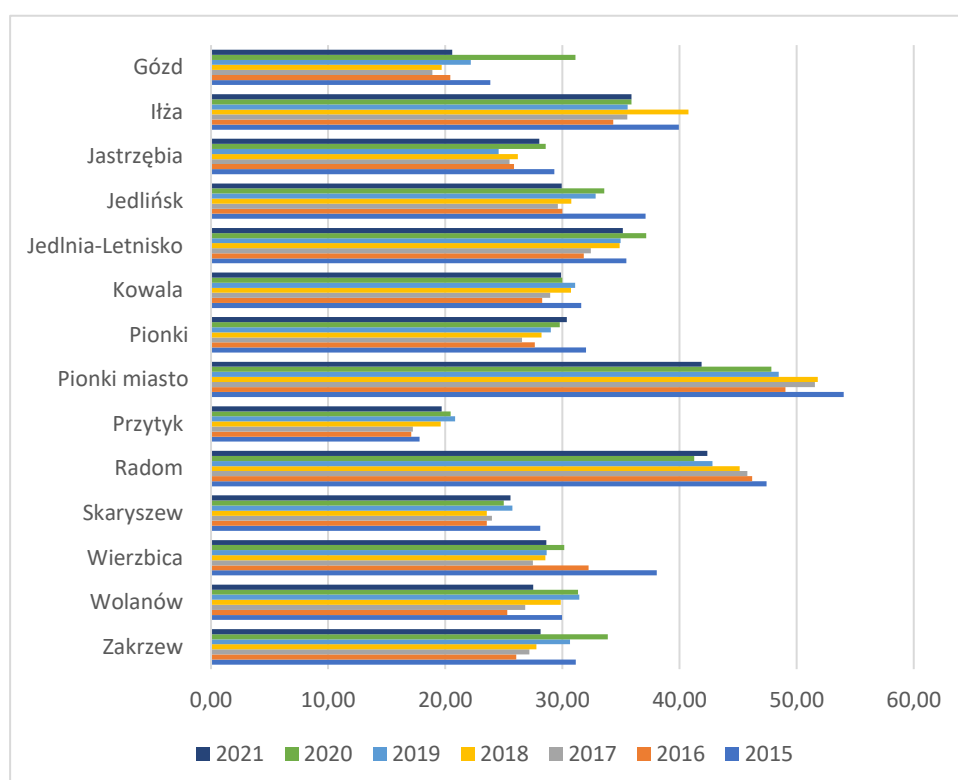
JST	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	Dynamika
Gózd	28,97	35,21	38,88	44,21	46,09	56,66	58,75	202,8
Iłża	45,58	59,10	58,30	64,05	66,78	71,07	84,75	185,9
Jastrzębia	22,81	27,75	30,02	36,33	38,68	39,60	42,15	184,8
Jedlińsk	43,75	54,56	60,68	65,82	69,97	78,45	89,49	204,5
Jedlnia-Letnisko	40,67	48,56	48,64	52,05	57,72	66,07	70,92	174,4
Kowala	36,19	44,51	48,22	49,92	55,62	60,69	72,32	199,8
Pionki m.	59,77	62,93	75,57	73,66	79,49	96,45	95,04	159,0
Przytyk	26,91	29,68	32,04	34,94	37,30	38,00	44,01	163,5
Radom	1 028,48	1 073,86	1 124,76	1 203,40	1 366,74	1 464,23	1 483,02	144,2
Skaryszew	43,27	56,32	64,09	66,61	74,88	81,47	92,62	214,1
Wierzbica	32,47	40,46	45,62	48,69	48,05	50,60	56,28	173,3
Wolanów	26,24	34,95	38,09	39,95	45,51	46,31	60,12	229,1
Zakrzew	38,90	48,56	55,67	56,88	63,61	72,76	78,52	201,9
Pionki	31,73	36,86	39,24	40,57	44,25	49,70	51,94	163,7

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Monitora Rozwoju Lokalnego ZMP

Poza wielkością strumienia dochodów istotna jest informacja o poziomie osiągniętych **dochodów własnych**, ponieważ to one stanowią o samodzielności finansowej partnerów i wpływają na możliwości realizacji działań zależnych od władz lokalnych.

Udział dochodów własnych w dochodach ogółem w 2021r. w poszczególnych gminach był zróżnicowany i wynosił od 20,59% w gminie Gózd do 42,38% w Radomiu. Przełomowym okazał się rok 2016, w którym gminy zanotowały spadek tego wskaźnika. Można to wiązać z uruchomieniem od 1 kwietnia 2016 r. programu rządowego "Rodzina 500+", co spowodowało zwiększenie części dotacyjnej. Od tego momentu tylko kilku gminom udało się umocnić swoją samodzielność finansową, ale nadal większość z nich nie osiąga nawet 35% udziału dochodów własnych w dochodach ogółem.

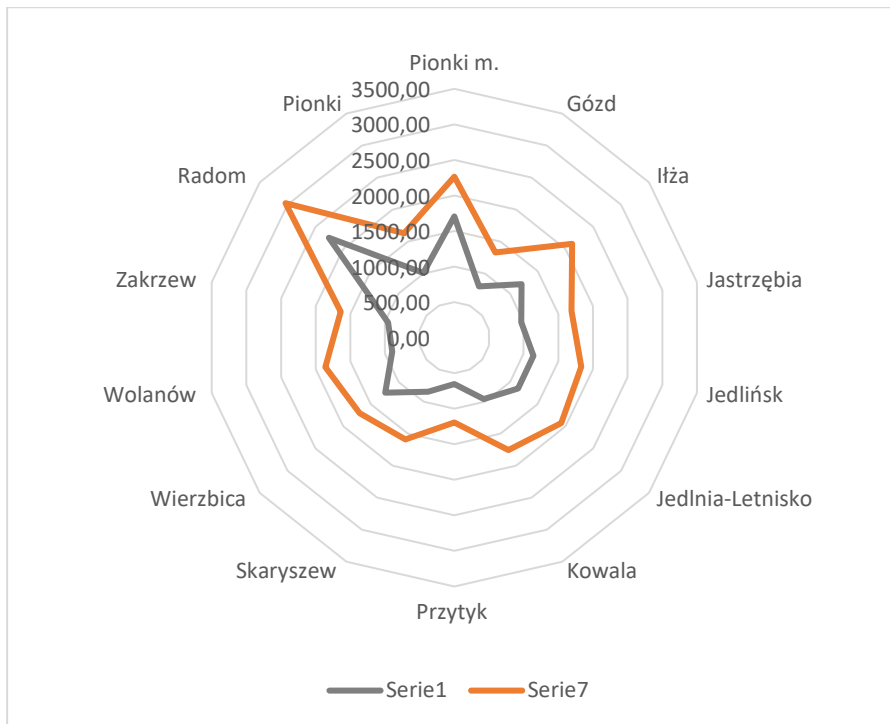
Ryc. 49. Udział dochodów własnych w dochodach ogółem w gminach Partnerstwa

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Przeliczając **dochody własne na jednego mieszkańca** najkorzystniejszą sytuację mają Radom, Pionki i Iłża, gdzie dodatkowo notowany jest wzrost wartości. Najniższy wskaźnik notowany jest w gminie Przytyk (ok 1/3 wartości dla Radomia). Należy podkreślić, że wszystkie gminy Partnerstwa poprawiły ten wskaźnik, choć skala zmian była umiarkowana. Mimo wszystko świadczy to o wzroście samodzielności finansowej JST.

Ryc. 50. Dochody własne na 1 mieszkańca w gminach Partnerstwa

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Poziom wydatków, w szczególności inwestycyjnych, wskazuje na dążność JST do zwiększania majątku którym dysponują partnerzy, świadczy zatem o polityce nastawionej na inwestowanie w rozwój, a nie jedynie bieżące administrowanie.

W całym badanym okresie najwyższe **wydatki ogółem** - zarówno ogółem jak i majątkowe w wartościach bezwzględnych – ponosiły największe pod względem liczby ludności jednostki samorządowe w Partnerstwie -miasta Radom (206,95 tys. mieszkańców) i Pionki (17,58 tys. mieszkańców). Wydatki majątkowe większości gmin uległy wyraźnemu obniżeniu w 2016, a następnie 2020 r. Największą dynamikę wzrostu wydatków majątkowych w latach 2015-2021 zanotowała gmina Wierzbica (389%), choć nadal w wartościach bezwzględnych należy do dwóch gmin (obok gminy Jastrzębia) o najniższych wydatkach.

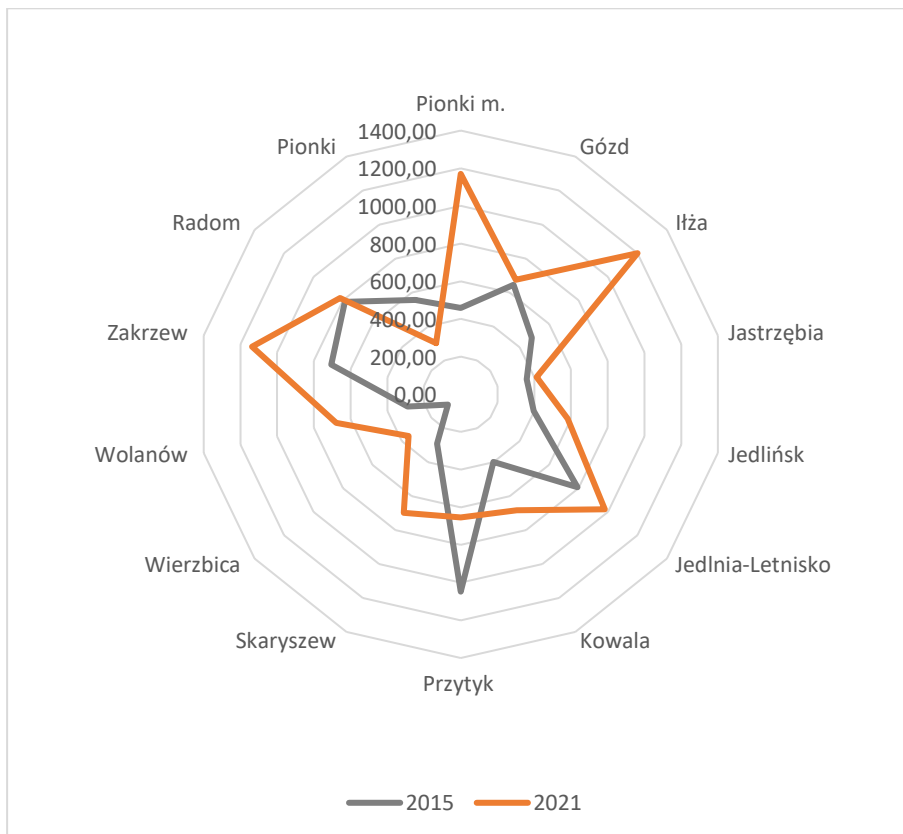
Udział wydatków majątkowych w wydatkach ogółem w przypadku większości członków Partnerstwa był stosunkowo wysoki. „Bezpieczny” poziom 25% został przekroczony tylko raz w gminie Przytyk, a gminy Iłża, Jastrzębia i Jedlnia-Letnisko zbliżyły się do tego poziomu. W przypadku pozostałych JST tak wysokie wyniki były incydentalne.

Tabela 25. Udział wydatków majątkowych w wydatkach ogółem (w%)

JST	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Gózd	18,91	7,75	9,24	16,45	14,84	8,55	11,69
Iłża	16,55	20,41	24,66	17,98	16,29	8,90	20,63
Jastrzębia	11,87	10,22	19,72	24,39	17,65	5,99	7,16
Jedlińsk	13,83	8,45	7,98	15,86	11,63	9,80	10,35
Jedlnia-Letnisko	24,57	14,90	14,21	15,31	16,68	11,11	17,51
Kowala	13,37	4,27	6,54	9,04	9,61	5,51	12,46
Pionki m.	15,81	11,00	18,05	17,43	12,18	17,83	21,00
Przytyk	26,94	5,42	8,38	17,39	7,53	6,96	12,13
Radom	16,40	9,10	8,44	11,01	15,73	14,55	11,01
Skaryszew	10,13	6,92	10,75	8,41	10,34	9,35	12,19
Wierzbica	2,75	5,76	9,74	15,17	9,43	3,42	6,26
Wolanów	10,02	9,59	13,94	9,15	18,30	8,02	11,99
Zakrzew	23,88	19,31	23,11	22,93	14,06	18,32	20,69
Pionki	18,42	11,43	19,06	17,77	16,53	10,83	6,05

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

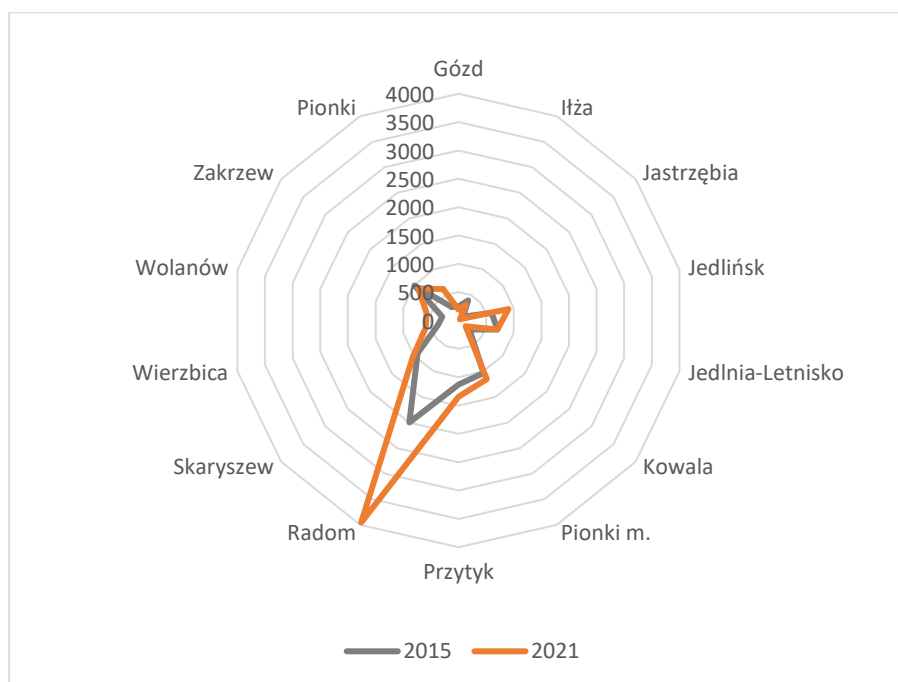
Ryc. 51. Kwota wydatków majątkowych przypadających na 1 mieszkańca w gminach Partnerstwa

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Stosunkowo wysoki poziom wydatków majątkowych nie był związany z koniecznością nadmiernego zadłużania się przez członków Partnerstwa. **Okres spłaty długu mierzony przeciętnym poziomem uzyskiwanej nadwyżki operacyjnej** u większości partnerów był krótki i rzadko przekraczał 5 lat. W innej sytuacji były Radom, gdzie okres spłaty wahał się od 9 do 19 lat oraz miasto Pionki, gdzie te wartości wahały się od 4 do 15 lat.

Ryc. 52. Suma zobowiązań do spłaty przypadająca na 1 mieszkańca

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Monitora Rozwoju Lokalnego ZMP

3.2.7. Wnioski

- Wzrastający poziom wynagrodzeń (w wartościach bezwzględnych) przekłada się na zwiększenie wpływów jednostek samorządu terytorialnego z tytułu udziału w podatku PIT. **Poprawę sytuacji materialnej** potwierdza również zmniejszenie skali wsparcia w ramach systemu pomocy społecznej. Niemniej, **sytuacja makroekonomiczna** w Polsce (szczególnie wysoka inflacja⁴¹, słabnąca złotówka oraz rosnące stopy procentowe) silnie oddziałują na **faktyczną wartość nabywczą**, a więc realny poziom dochodów i możliwości konsumpcyjne oraz inwestycyjne. Znajduje to swoje potwierdzenie w wynikach badań ankietowych mieszkańców, gdzie ponad połowa osób biorących udział w badaniu ocenia swoją sytuację materialną jako średnią, jedna trzecia jako dobrą, a 13% wskazało, że żyje skromnie. Jeśli chodzi o ocenę kondycji finansowej rodzin bardziej optymistyczni są ludzie młodzi, choć może to wynikać z niepełnej świadomości na temat gospodarowania rodzinnym budżetem.

⁴¹ <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ceny-handel/wskazniki-cen/szybki-szacunek-wskaznika-cen-towarow-i-uslug-konsumpcyjnych-we-wrzesniu-2022-roku,21,5.html>

- W najbliższym czasie należy liczyć się z **negatywnymi skutkami** kryzysu gospodarczego, zarówno dla gospodarstw domowych, jak i przedsiębiorstw oraz jednostek samorządu terytorialnego.
- Gminy Partnerstwa notują **systematyczny wzrost dochodów z podatku PIT**, na co wpływ ma rosnąca liczba pracujących przy jednoczesnym wzroście poziomu wynagrodzeń. Tym samym umacnia się (a przynajmniej utrzymuje) pewna samodzielność budżetowa jednostek, choć w strukturze dochodów nadal większość stanowią wpływy z dotacji. Ogólna **analiza sytuacji finansowej Partnerstwa nie wskazała istotnych zagrożeń** skutkujących brakiem zdolności któregoś z partnerów do finansowania działań rozwojowych (wyjątkiem jest Radom, gdzie część parametrów musi niepokoić). Natomiast w związku ze zmiennością czynników o charakterze społeczno-gospodarczym, w tym wynikających z trwającego kryzysu energetycznego i gospodarczego, należy na bieżąco monitorować sytuację finansową Partnerstwa.
- Obserwując kształtowanie się zbiorowości podmiotów gospodarczych po 2015 r., można zauważyć długookresową prawidłowość **stałego wzrostu liczby funkcjonujących podmiotów gospodarczych** przy jednoczesnym stałym spadku liczby mieszkańców. Optymizmem napawa fakt, że liczba nowo zarejestrowanych firm stale przewyższa liczbę firm wyrejestrowanych, co świadczy o otwartości mieszkańców obszaru Partnerstwa na podejmowanie ryzyka biznesowego. Niemniej zwrócić należy uwagę na fakt, iż **przyrost ten odbywa się głównie za sprawą firm mikro, zatrudniających do 9 osób**, których udział w ogólnej liczbie firm wzrasta. Słabnie natomiast sektor firm małych i średnich. Ponadto, potencjał gospodarczy Partnerstwa, mierzony liczebnością podmiotów gospodarczych na 1 tys. mieszkańców, jest niski w odniesieniu do średniej wojewódzkiej, choć Partnerstwo odrabia zaległości w tym zakresie dzięki wysokiej dynamice. Niepokojące w tym kontekście mogą być postawy młodych ludzi, którzy widzą siebie raczej jako pracowników w firmach różnej wielkości, a nie jako przedsiębiorców (nawet jeśli mają możliwość kontynuowania tradycji firmy rodzinnej). Z kolei obawy przedsiębiorców budzi niepewność sytuacji makroekonomicznej (w tym wysoka inflacja), obciążenia fiskalne oraz często niezbyt efektywna współpraca z samorządami (np. brak wypracowanych kanałów przekazywania informacji, punktów kontaktowych dla lokalnych przedsiębiorców). Ww. spostrzeżenia wynikają z przeprowadzonych badań

ankietowych oraz spotkania z przedsiębiorcami⁴², wartym podkreślenia jest fakt, że samorządy nie dysponują odpowiednimi narzędziami (polityka fiskalna, obciążenia składkami ZUS) mogącymi w szybki i istotny sposób wpłynąć na zmianę prezentowanych postaw.

- **Struktura branżowa lokalnego biznesu wykazuje pewne różnice w stosunku do przeciętnych wskaźników dla regionu**, a to za sprawą wyższego udziału sekcji A (rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybołówstwo). Obiecujący jest natomiast wzrost znaczenia sekcji M (działalność profesjonalna, naukowa i techniczna). Obserwowane są **pozytywne tendencje zmian** (zarówno, jeśli chodzi o liczbę podmiotów jak i zatrudnienie): zmniejszenie udziału rolnictwa oraz handlu na rzecz budownictwa i usług, co wskazuje na większą dywersyfikację gospodarki, oznaczającą również większą stabilność i odporność w okresie dekonunktury.
- Taka struktura podmiotów wpływa na odczucia mieszkańców co do sytuacji gospodarczej i dalszych perspektyw rozwojowych. **Wysokość zarobków i oferta rynku pracy jest postrzegana** przez niemal $\frac{3}{4}$ mieszkańców (zarówno w badaniu młodzieży jak i badaniu mieszkańców) **jako słaba strona obszaru Partnerstwa**. W związku z tym wśród pożądanых działań na pierwszych miejscach pojawiają się „tworzenie miejsc pracy” oraz „tworzenie warunków do rozwoju przedsiębiorczości”. Ponadto, niedopasowanie ofert pracy do oczekiwań młodych ludzi (praca w branżach wysokich technologii, handlu, usługach) wobec bliskości Warszawy może powodować odpływ migracyjny.
- Konsekwencją obserwowanych zmian demograficznych jest **spadek liczby osób w wieku produkcyjnym**. Przy niewielkim wzroście liczby miejsc pracy sytuacja taka ma pozytywny skutek w postaci **zmniejszenia skali bezrobocia**. Jednak utrzymująca się tendencja oznaczać może **w perspektywie kilku lat brak kadr** dla zaspokojenia podstawowych usług (tym np. opieki dla rosnącej rzeszy osób starszych) oraz problemy z zapewnieniem kadr o wyższych kwalifikacjach w przedsiębiorstwach. Już w 2014 r. liczba seniorów przewyższyła liczbę osób młodych, które będą zasiłały rynek pracy. Kolejnym **zagrożeniem może być emigracja ludzi młodych**. Osoby z większymi ambicjami płacowymi i poszukujący pracy w zawodach wymagających wysokich kwalifikacji. W tym kontekście istotny jest rozwój przedsiębiorstw z sekcji M. Pewnym zagrożeniem może być wysoka mobilność pracowników Partnerstwa oraz bliskość Warszawy. Z drugiej strony upowszechniająca się telepraca może zahamować trend odpływowy.

---

⁴² Badania ankietowe młodzieży czerwiec 2022 r.

Badania ankietowe mieszkańców lipiec – sierpień 2022 r.

Spotkanie z przedsiębiorcami wrzesień 2022 r.

- Zachodzące zmiany demograficzne oznaczają konieczność podjęcia **działań na rzecz bardziej efektywnego wykorzystania dostępnych zasobów kadrowych** (w tym podtrzymywanie aktywności zawodowej osób dojrzałych, aktywizacja zawodowa osób pozostających bez pracy, w tym znaczącej grupy osób długotrwale bezrobotnych oraz biernych zawodowo), a przede wszystkim zachęcających ludzi młodych do pozostania na terenie Partnerstwa. Częściowym antidotum na prognozowane problemy rynku pracy mogą być postępujące w przedsiębiorstwach procesy cyfryzacji i automatyzacji, ograniczające popyt na pracowników.
- **Rolnictwo wciąż odgrywa dość ważną rolę** w gospodarce obszaru Partnerstwa, co znajduje potwierdzenie we wciąż istotnym zaangażowaniu liczby pracujących. Działalność ta nie przekłada się jednak w istotny sposób na dochody samorządów, a poza tym nie jest to branża postrzegana (szczególnie przez młodych) jako atrakcyjna i przyszłościowa. W najbliższych latach należy **spodziewać się dalszego spadku liczby rolników** oraz przesuwania się przeciętnego wieku rolników w górę.
- **Działalność turystyczna nie stanowi jeszcze w strukturze gospodarki bardzo istotnego elementu**, ale w ostatnich latach się rozwija. Korzystnym uwarunkowaniem jest bliskość Warszawy i dobre połączenie komunikacyjne, a także położenie na trasie ze stolicy do Gór Świętokrzyskich.
- Niewątpliwie miasta, a szczególnie Radom, nadal **odgrywają decydującą rolę w kształtowaniu pozarolniczego rynku pracy**, choć na przestrzeni lat również mieszkańcy gmin wiejskich wykazują wysoką aktywność gospodarczą.

3.3. Diagnoza sytuacji przestrzennej i środowiskowej

Syntetyczny wskaźnik rozwoju dla **wymiaru środowiskowo-przestrzennego** (biorący pod uwagę aspekty środowiska naturalnego oraz zagospodarowania przestrzeni) w każdym z analizowanych lat przybierał wartości ujemne, co oznacza, że sytuacja Partnerstwa była gorsza niż średnia w grupie porównawczej⁴³ dla innych gmin o podobnym profilu społeczno-gospodarczym. Wskaźnik utrzymywał się na względnie stałym poziomie od(-0,05) do (-0,07), poza rokiem 2019, w którym osiągnął najniższą wartość (-0,10).

Sytuacja w rozbiciu na podobszary jest zróżnicowana:

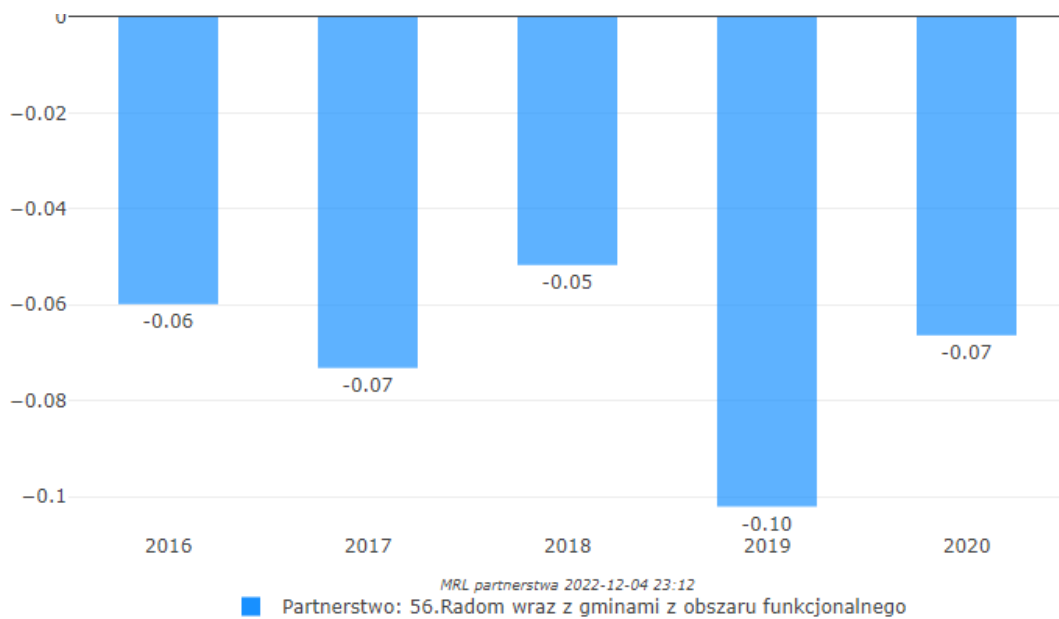
- Partnerstwo notuje względną stabilizację w zakresie dostępności komunikacyjnej (zewnętrznej i wewnętrznej), choć wskaźniki związane z tym wymiarem w stosunku do roku 2016 nieznacznie wzrosły (z (-0,47) do (-0,35));
- nieco lepszą sytuację notuje Partnerstwo w sferze ładu i struktury przestrzennej, jednak parametry z tym związane pogorszyły się i w 2020r. osiągnęły wielkość (-0,12);
- parametry sfery związanej z lokalnym środowiskiem kształtują się dużo lepiej niż w grupie porównawczej⁴⁴ i w 2020 r. osiągnęły wartość wskaźnika 0,26, choć w stosunku do roku 2016 r. obniżyły się z poziomu 0,32.

---

⁴³ Wylizanie wartości wskaźników syntetycznych dla partnerstwa opiera się na średniej (ważona wg liczby mieszkańców) dla wartości syntetycznych poszczególnych gmin wchodzących w skład partnerstwa. W MRL dla każdej gminy wartości syntetyczne wylizone są w oparciu o relację jej wartości wskaźników do wartości średniej tego wskaźnika dla gmin z grupy funkcjonalnej (porównawczej), zdefiniowanej zgodnie z metodologią prof. Śleszyńskiego. Wartością syntetyczną dla partnerstwa jest średnia odpowiednich wskaźników gmin wchodzących w skład partnerstwa. Dla uwzględnienia zróżnicowania gmin w partnerstwie wartość syntetycznego wskaźnika dla partnerstwa jest średnią ważoną uwzględniającą liczbę mieszkańców poszczególnych gmin. Szerzej w Załączniku nr 3 do Raportu diagnostycznego... – Diagnoza porównawcza.

⁴⁴ Metodologia określania grup porównawczych wyjaśniona w przypisie powyżej.

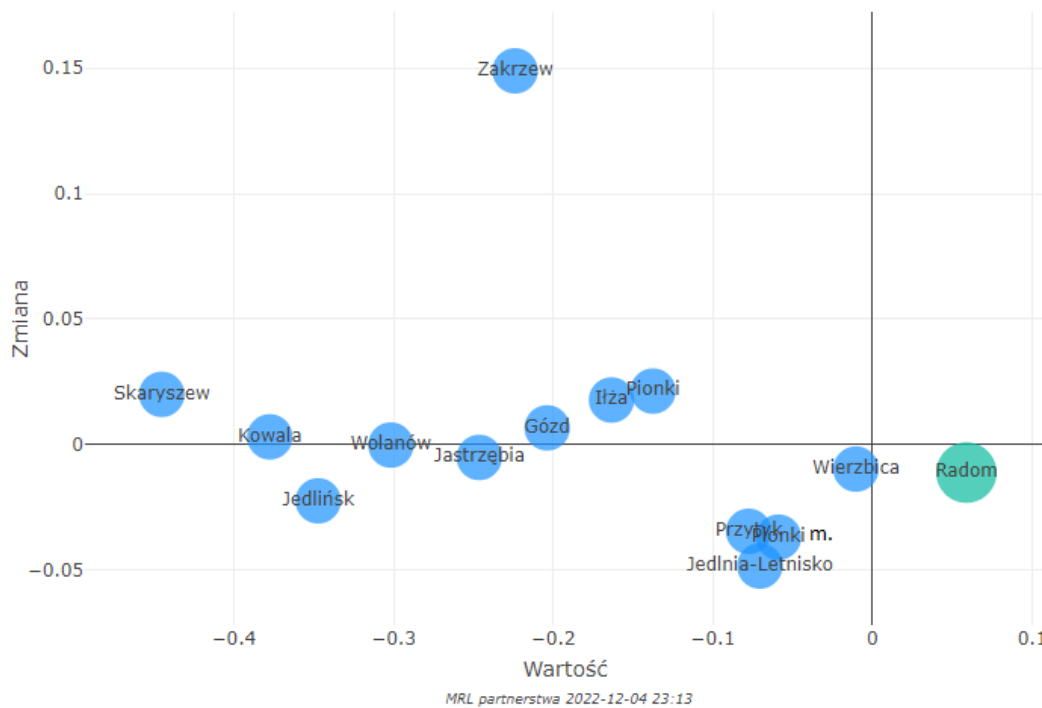
Ryc. 53. Ogólny wskaźnik rozwoju partnerstwa – wymiar środowiskowo-przestrzenny

Źródło: Monitor Rozwoju Lokalnego ZMP

W stosunkowo najkorzystniejszym położeniu jest Radom, który osiągnął wartość lepszą od średniej w grupie porównawczej (0,06) i znikomą dynamikę spadkową (-0,01) oraz gmina Wierzbica położona bardzo blisko wartości parametrów dla grupy porównawczej (-0,01) i notuje niską dynamikę negatywnych zmian (-0,01). Gmina Zakrzew notuje co prawda niskie wartości (-0,22), ale wykazuje dużą dynamikę poprawy (0,15). Najmniej korzystną sytuacją w Partnerstwie charakteryzują się gminy Przytyk, Jedlnia-Letnisko i miasto Pionki, gdzie stosunkowo niskim wartościom (odpowiednio: -0,08, -0,07 i -0,06) towarzyszy najwyższa wśród gmin Partnerstwa ujemna dynamika zmian (odpowiednio -0,03, -0,05, -0,04), także gmina Jedlińsk charakteryzuje się wartościami dość znacznie odbiegającymi na niekorzyść od średniej w grupie porównawczej (- 0,35) i jednocześnie ujemną dynamiką zmian (- 0,25), pogłębiającą różnicę.

Ryc. 54. Ogólny wskaźnik rozwoju członków Partnerstwa – wymiar środowiskowy

Źródło: Monitor Rozwoju Lokalnego ZMP

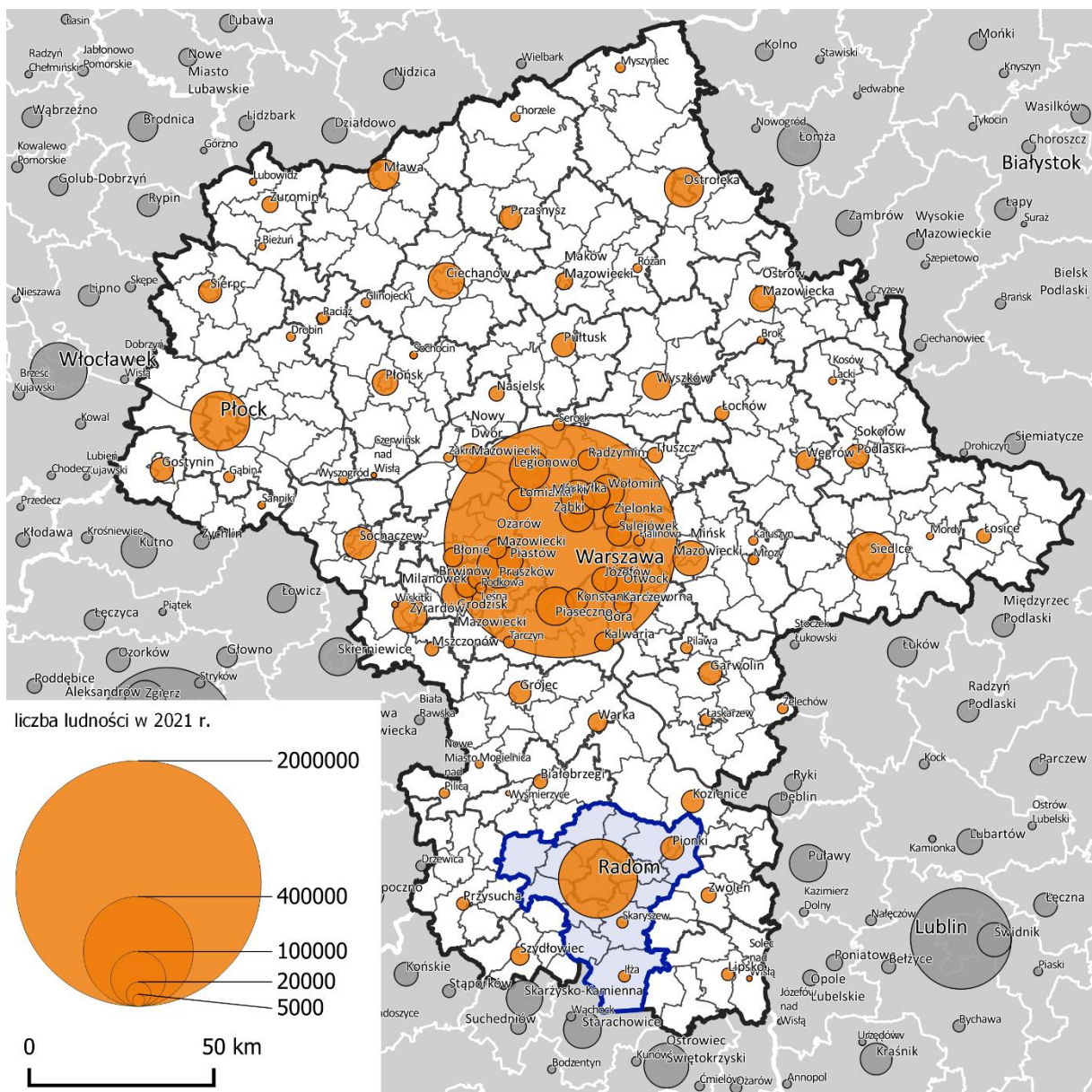
3.3.1. Uwarunkowania rozwoju wynikające z położenia Partnerstwa w regionie/kraju

Radom to największe miasto między Krakowem a Warszawą, ośrodek regionu rozciągającego się w charakterystycznych widłach Wisły i Pilicy. Leżąc obecnie na południowych krańcach województwa mazowieckiego, wchodzi w skład historycznej Sandomierszczyzny, a wraz z nią – Małopolski. Pod względem liczby ludności w gminie miejskiej Radom plasuje się na 14. miejscu w Polsce (207 tys. osób w 2021 r.), wśród miast funkcjonujących samodzielnie, nienależących do konurbacji z większym ośrodkiem.

Najbliższe Radomiowi porównywalne bądź większe ośrodki – według odległości to: Kielce na południowym zachodzie (82 km), Lublin na wschodzie (110 km) i Warszawa na północy (102 km) oraz Łódź na zachodzie (120 km). W promieniu 200 km od Radomia leżą cztery największe polskie ośrodki miejskie: Warszawa, Kraków, Łódź i konurbacja śląsko-dąbrowska; ponadto największe miasto Polski wschodniej – Lublin.

Kielce i Radom oraz znajdujące się pomiędzy nimi pasmo trzech miast w dolinie Kamiennej: Skarżysko-Kamienna, Starachowice i Ostrowiec Świętokrzyski – określane są mianem aglomeracji staropolskiej. Skarżysko-Kamienna i Starachowice oddalone są od Radomia po 40 km, Ostrowiec – 55 km (od Kielc odpowiednio 30, 35, 50 km; acz sieć transportowa koryguje różnice na korzyść Radomia). W innych kierunkach najbliższe Radomiowi miasta średnie to: na wschodzie Puławy nad Wisłą (46 tys., 60 km; od Lublina 45 km), na zachodzie Tomaszów nad Pilicą (61 tys., 80 km; od Łodzi 45 km). Na zachodzie wyróżnia się ponadto mniejsze Opczno (20 tys.), wyznaczające przełamanie potencjalnych obszarów ciężenia Kielc i Radomia (po 60 km) oraz metropolitalnej Łodzi (70 km).

Ryc. 55. Sieć miast w otoczeniu Partnerstwa wg liczby ludności

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Tabela 26 Kategoryzacja ośrodków osadniczych w Partnerstwie i otoczeniu

Kategoria	Orientacyjna liczba ludności (tys.)	Ośrodki w Partnerstwie	Ośrodek nadrzędny – odległość drogowa (km)	Ośrodki w otoczeniu Partnerstwa
Ośrodek regionalny	200	Radom	Warszawa 100	Kielce
Ośrodek subregionalny	40-70	-		Ostrowiec Świętokrzyski, Skarżysko-Kamienna, Starachowice
Ośrodek przemysłowy „nadmiarowy” w sieci	15	Pionki	Kozienice 20, Radom 25	-
Ośrodek powiatowy	10-15	-		Kozienice, Szydłowiec
Mały ośrodek powiatowy	5-10	-		Białobrzegi, Przysucha, Zwoleń
Dawny ośrodek powiatowy	5	Iłża	Starachowice 20, Radom 30	-
Duży ośrodek gminny o miejskim założeniu przestrzennym	4-5	Skaryszew Wierzbica	Radom 10 Radom 20	-
Duży ośrodek gminny o charakterze osady letniskowej	3-5	Jedlnia-Letnisko	Pionki 10, Radom 15	Garbatka-Letnisko

Ośrodek gminny o miejskim założeniu przestrzennym	1,5	Jedlińsk Przytyk (z Podgajkiem)	Radom 15 Radom 20	Głowaczów (z Leżenicami), Jastrząb, Sienno (ze St. Wsią)
Ośrodek gminny	1-1,5	Gózd Jastrzębia	Jedlnia-L. 10, Zwoleń 15, Radom 20 Radom 15	Brody (Iłżeckie), Orońsko, Mirzec, Potworów, Stromiec, Wieniawa
Mały ośrodek gminny o miejskim założeniu przestrzennym	<1	Wolanów	Radom 15	Ciepielów, Kazanów (z Miechowem)
Mały ośrodek gminny o położeniu podmiejskim	<1	Kowala Zakrzew	Orońsko 6, Radom- Południe 8 Przytyk 8, Radom- Zamłynie 10	

Źródło: Opracowanie własne ZMP

Partnerstwo zasadniczo tworzy najbliższy Radomiowi krąg ośrodków gminnych leżących w odległości drogowej 15-20 km od centrum miasta. Jedynym wyjątkiem jest Orońsko, na kierunku SW, należące już do powiatu szydłowieckiego i nienależące do Partnerstwa. Z kolei wyjątkiem w ramach powiatu radomskiego jest dawne miasto powiatowe Iłża na kierunku SSE, które należy do regionalnego „kręgu 30 km”.

Iłża znajduje się bliżej Starachowic (22 km odległości drogowej), z którymi jest związana historycznie i funkcjonalnie. To na rzecz Starachowic Iłża utraciła status powiatowy; zachowuje jednak pewne funkcje tej rangi (np. szpital). Iłża wraz z gminą stanowi wyraźnie odrębną od reszty Partnerstwa węzłową strukturę osadniczą.

Drugim „nietypowym” składnikiem sieci osadniczej Partnerstwa są Pionki. To drugie co do wielkości miasto umiejscowione jest między kręgami odległościowymi „15-20” a „30”. „Aglomeracyjne” połączenie kolejowe z Radomiem, monofunkcyjny przemysłowy charakter oraz brak centralnej struktury urbanistycznej obniżają znaczenie Pionek jako ośrodka christallerowskiego. Różni to je od sąsiednich,

równych wielkością powiatowych Kozienic, leżących na „kręgu 30”, już poza Partnerstwem.

Poza dwiema powyższymi „forpocztami” Partnerstwa (wysuniętymi najdalej od centralnego ośrodka), rdzeń Partnerstwa tworzy wieniec miast i osad gminnych leżących na promieniu 15-20 km od centrum Radomia (ze wspomnianym wyjątkiem Orońska). Ośrodki tego kręgu są zróżnicowane co do wielkości i szczegółów położenia. „Najmocniejsza” jest strona południowo-wschodnia. Tutaj znajdują się dwa ośrodki liczące po 4-5 tys. ludności, o miejskim charakterze przestrzennym. Z nich bliższe Radomia miasto Skaryszew, na drodze 9, w kierunku SSE, wraz z przyległościami jest polem rozwoju osadnictwa podmiejskiego. Bardziej odosobniona Wierzbica to dawne miasto, również o średniowiecznej genezie, ponadto ośrodek (po)przemysłowy, którego czynnikiem rozwoju w XX w. była kopalnia wapienia z dużą cementownią.

Ośrodkiem podobnej wielkości do dwóch wymienionych jest Jedlnia-Letnisko, leżąca na kierunku ENE, przy linii kolejowej 26. Historycznie to osada letniskowa, obecnie popularna również jako miejsce stałego zamieszkania radomian. Mimo że nie posiada miejskiego założenia przestrzennego, w 2022 r. uzyskała prawa miejskie. Na kierunku wschodnim kąt między Jedlnią a Skaryszewem zajmuje Gózd, na drodze 12. To duża osada wiejska – z blisko 1,5 tys. ludności, leżąca zaledwie 10 km od Jedni-Letniska. Nieco mniejsza osada gminna – Jastrzębia z ok. 1 tys. mieszkańców – znajduje się na kierunku północno-wschodnim. Kąt między Jastrzębią a Jedlnią wypełnia Puszcza Kozienicka, w tym rejonie sięgająca granic gminy miejskiej Radom.

Odmienny charakter wykazują trzy ośrodki zajmujące kąt północno-zachodni Partnerstwa – jako dawne miasta zachowały one odpowiednie układy urbanistyczne. Największy – ponad 1,5 tys. ludności – jest Jedlińsk na północy. Niewiele mniejszy jest Przytyk (z Podgajkiem) na północnym zachodzie, wyróżniający się in plus większą odległością od Radomia, a tym samym większym zapleczem. Trzeci – Wolanów na zachodzie – liczbą odróżnia się in minus mniejszą liczbą ludności i najbardziej zdegradowanym miejskim założeniem przestrzennym. Mimo to struktura przestrzenna gminy zachowuje cechy mikroregionu węzłowego.

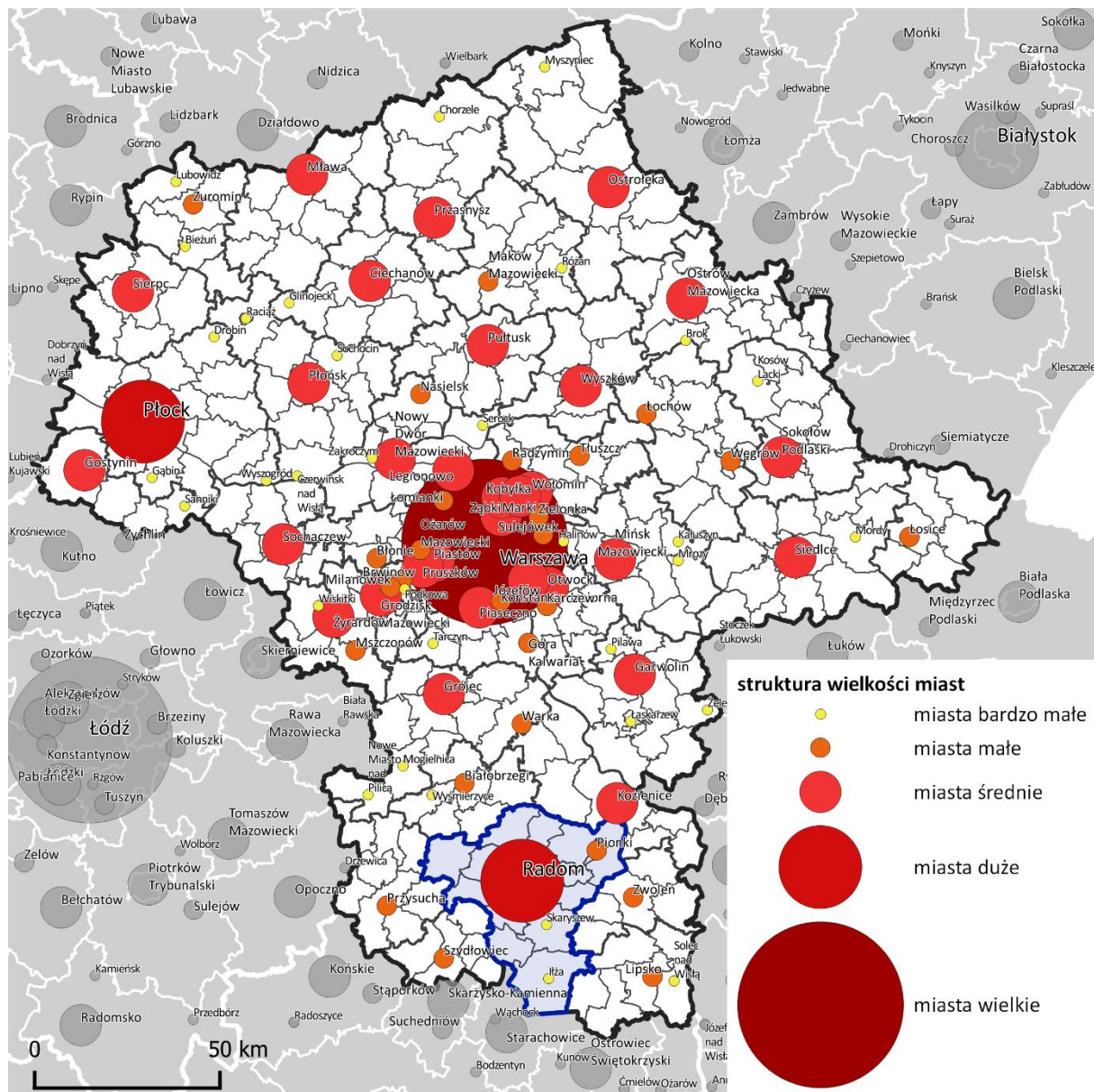
Przeciwnie jest w przypadku dwóch pozostałych gmin Partnerstwa: Kowala i Zakrzew, co więcej stanowiących obszary najbardziej żywiłowej suburbanizacji. Wieś Zakrzew leży na kierunku Przytyka, w odległości od niego zaledwie 8 km (w stronę Radomia). Granice tej gminy najbardziej zbliżają się ku śródmieściu Radomia – aż do odległości 2,5 km (w linii prostej) od centralnego placu Konstytucji. W tym rejonie wyróżnia się zespół zabudowy podmiejskiej Bielicha-Milejowice-Wacyn. Każda z tych osad liczy znacznie powyżej tysiąca ludności – i każda istotnie więcej niż

ośrodek gminny. Ponadto gminę Zakrzew i sąsiednią gminę Wolanów cechuje nasilenie procesu obudowy głównych dróg – w postaci połączonych wsi-ulicówek.

Wieś Kowala leży w analogicznej odległości od Radomia na południowym zachodzie, jednak poza wyróżnionymi promieniami komunikacyjnymi. W kierunku przeciwnym jest odległa od większego Orońska o jedynie 6 km. W całym Partnerstwie ta gmina wykazuje się największym stopniem rozproszenia zabudowy. Co więcej, w świetle aktualnego studium gmina Kowala wciąż planuje ponad 3,5-krotne zwiększenie powierzchni terenów zabudowanych.

Na obszarze Partnerstwa znajduje się 5 miast oraz 282 miejscowości wiejskie. Odsetek ludności miejskiej jest wysoki i wynosi 70,6 %. Jest wyższy niż wskaźnik krajowy (59,8 %) i wyższy do wskaźnika dla województwa mazowieckiego (64,5%).

Ryc. 56. Rozkład wielkościowy miast w Partnerstwie i w otoczeniu

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Wśród 5 miast Partnerstwa wyraźnie dominuje Radom (207 tys.), który jest miastem zaliczanym do miast dużych – do grupy miast liczących od 100 tys. do 500 tys. mieszkańców. Pionki (17,6 tys.) to miasto zaliczane są do miast małych – liczących od 5 tys. do 20 tys. mieszkańców, a pozostałe: Iłża (4,6 tys.), Skaryszew (4,3 tys.) i Jedlnia Letnisko (3,9 tys.) to miasta bardzo małe - poniżej 5 tys. mieszkańców.

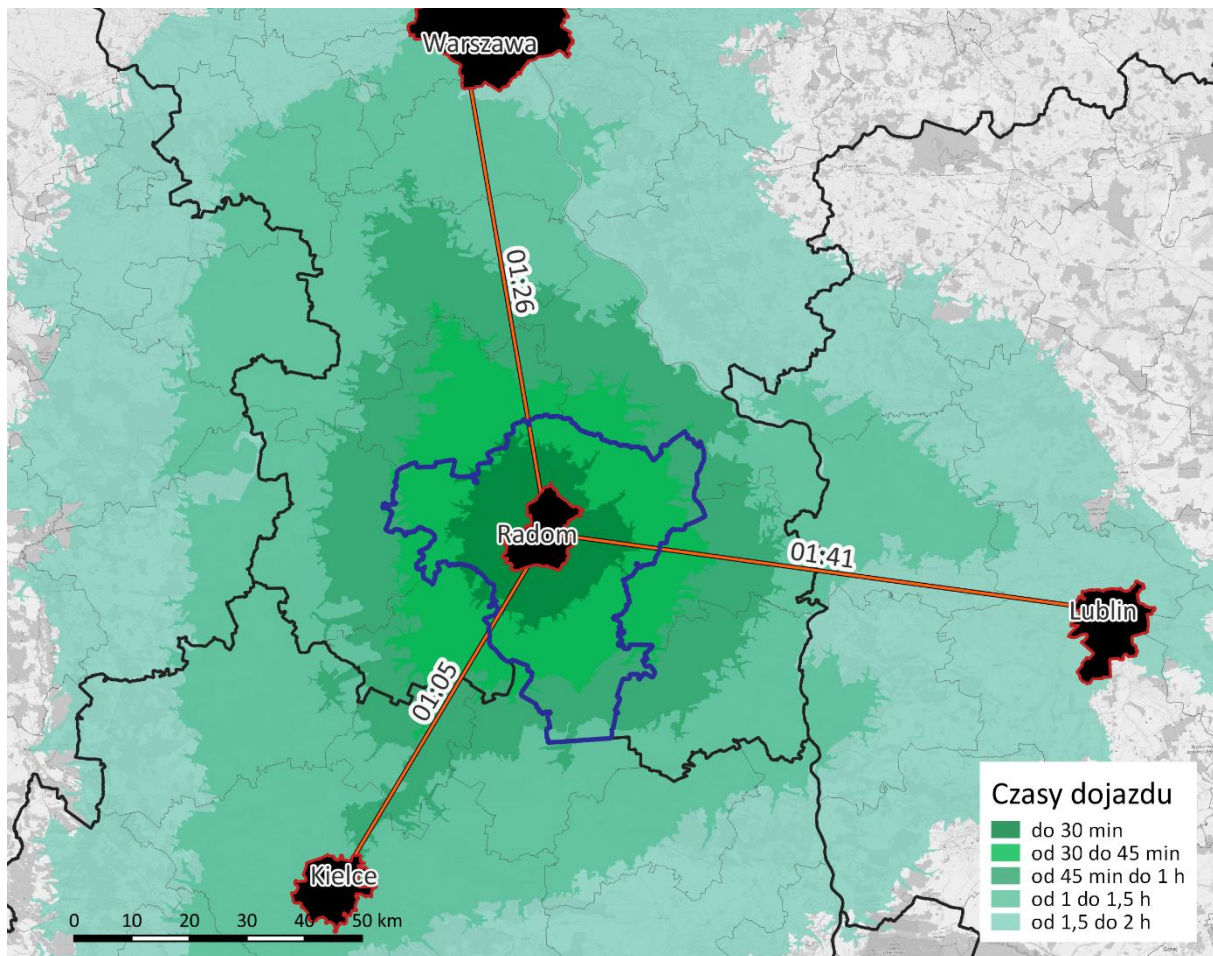
Radom jest głównym ośrodkiem zapewniającym dostęp do usług wyższego rzędu dla Partnerstwa i południowej części województwa mazowieckiego, wspieranym wianuszkami mniejszych miast (5-20 tys. mieszk.) rozłożonych wokół niego w promieniu rzędu 25-40 km.

Dominująca rola Radomia znalazła swoje potwierdzenie w wynikach badań mieszkańców. Dostęp do usług podstawowych publicznych (w tym szkoły podstawowe, przedszkola, żłobki, podstawowa opieka zdrowotna, kultura, sport) oraz komercyjnych (w tym podstawowe zakupy, usługi remontowe, prawne, beauty) jest najlepszy w mieście głównym, ale z usług tego typu mieszkańcy korzystają na terenie pozostałych gmin, blisko miejsca zamieszkania. Natomiast z usług specjalistycznych (w tym kultura wysoka, leczenie szpitalne, szkolnictwo ponadpodstawowe, sprzedaż odzieży i artykułów przemysłowych) mieszkańcy Partnerstwa korzystają w Radomiu lub ośrodkach położonych poza powiatem radomskim.

Obszar Partnerstwa położony jest centralnie pomiędzy trzema stolicami województw: Kielcami (191,4 tys. mieszk.), Lublinem (336,3 tys. mieszk.) i Warszawą (1,8 mln mieszk.), do których odległość drogowa z Radomia wynosi: 82 km do Kielc, 102 do Warszawy i 110 km do Lublina. W efekcie czasy dojazdów samochodem z Radomia do Warszawy i Lublina wynoszą odpowiednio 1 godzinę 26 min i 1 godzinę 41 min, a do Kielc nieco ponad 1 godzinę. Na ryc. 57 przedstawiono analizę dostępności czasowej najważniejszych ośrodków miejskich w otoczeniu Partnerstwa. Czasy dojazdu zostały oszacowane dla dnia powszedniego, poza sezonem turystycznym i poza godzinami szczytu (09.03.22. godz. 12.00 – środa). Czasy dojazdu do Warszawy, Lublina, Kielc wynoszące ponad 1 godzinę ograniczają możliwość wykorzystania atrakcji turystycznych lub rekreacyjno-wypoczynkowych obszaru w ofercie jednodniowej skierowanej do mieszkańców tych miast. Utrudniają także możliwości dostępu mieszkańców obszaru Partnerstwa do usług i miejsc pracy oferowanych przez te duże miasta.

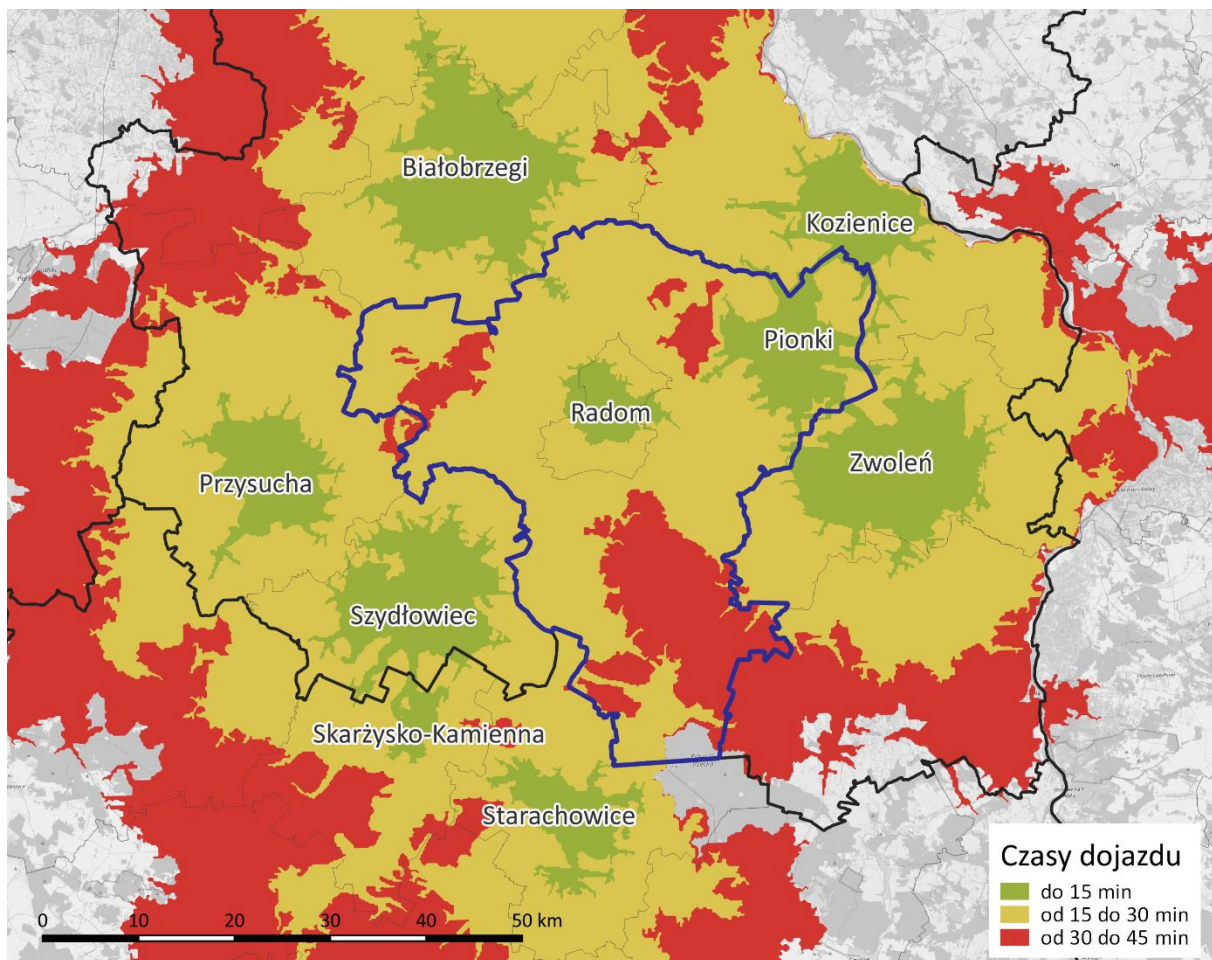
Ryc. 57. Czas przejazdu samochodem osobowym pomiędzy Radomiem a wybranymi większymi miastami

Źródło: opracowanie własne na podstawie TravelTime Analytics

Zasięg obsługi Radomia – stolicy powiatu – w zakresie zadań realizowanych przez samorząd powiatowy odpowiada granicom powiatu. Natomiast zasięg oddziaływania w zakresie pozostałych usług ponadlokalnych, uzależniony jest od dostępności konkurencyjnej oferty usługowej sąsiadujących miast. Na ryc. 58 przedstawiono analizę dostępności czasowej Radomia i sąsiednich miast świadczących usługi analogicznego poziomu.

Ryc. 58. Dostępność czasowa Radomia i wybranych miast w otoczeniu Partnerstwa

Źródło: opracowanie własne na podstawie TravelTime Analytics

Dominująca część obszaru Partnerstwa leży w zasięgu 30 min dojazdu do Radomia. Pionki wspomagają obsługę w zakresie usług ponadpodstawowych w północno-wschodniej części powiatu radomskiego. Konkurencyjną ofertę usługową dla niewielkich obrzeżnych części mogą zapewnić również miasta leżące poza obszarem Partnerstwa: Białobrzegi (6,7 tys. mieszk.), Szydłowiec (11,4 tys. mieszk.), a w szczególności Starachowice (46,9 tys. mieszk.) z krótszymi czasami dojazdu. Obsługę południowej części obszaru Partnerstwa, w ograniczonym zakresie, uzupełniają niewielkie miasteczka: Skaryszew (4,3 tys. mieszk.) i Iłża (4,6 tys. mieszk.).

Radom leży na regionalnej trasie obwodowej Wielkiej Pętli Mazowsza przecinającej się z korytarzami sieci bazowej transeuropejskiej sieci transportowej TEN-T Bałtyk-Adriatyk i Morze Północne-Bałtyk, co zapewnia dobrą dostępność transportową i tworzy szanse rozwojowe w ramach regionalnego węzła multimodalnego. PZPWM⁴⁵

⁴⁵ Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego

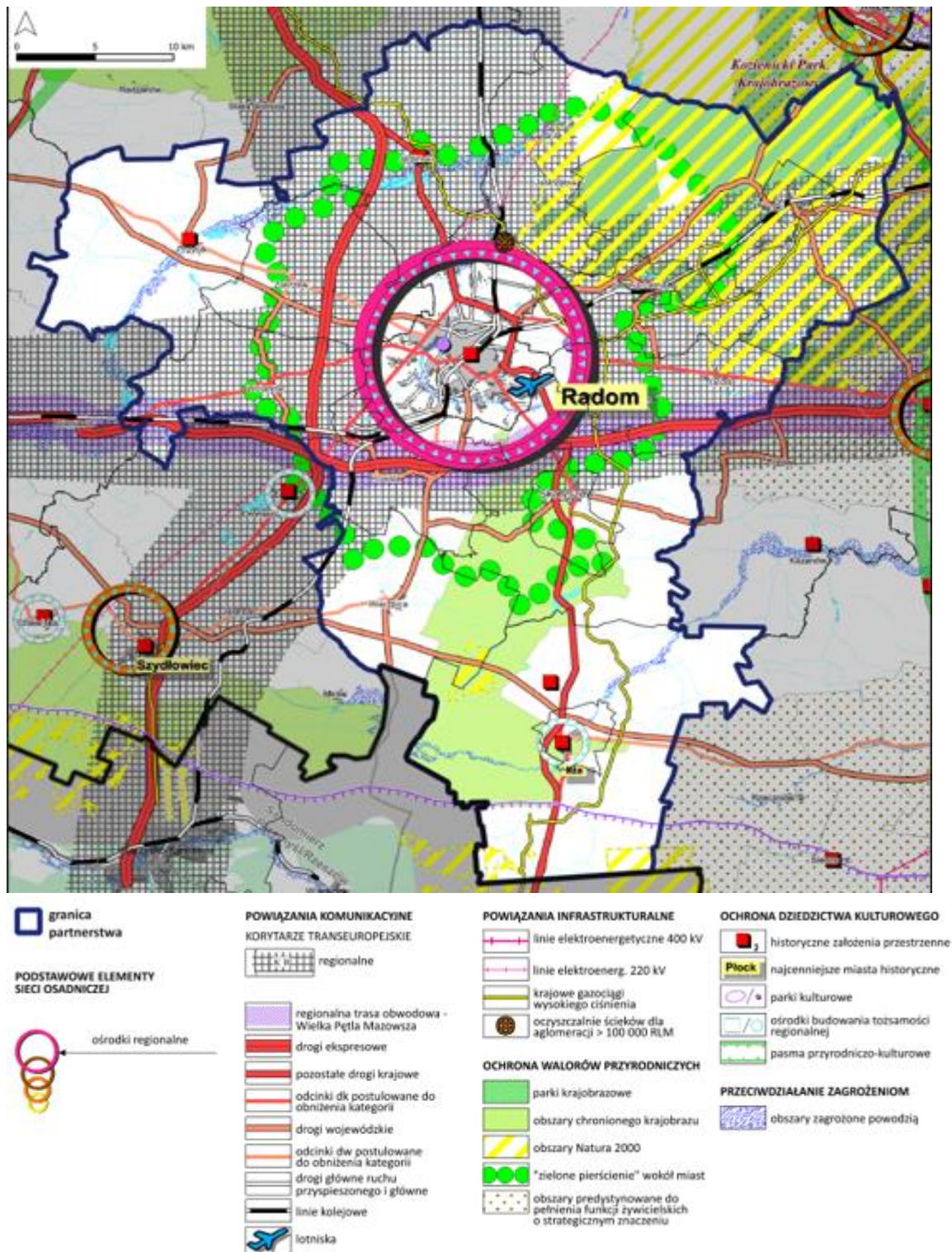
zakłada odejście od promienistego modelu sieci transportowej, szczególnie drogowej, na rzecz układu koncentryczno-obwodowego. Trasy obwodowe z jednej strony będą służyć odciążeniu węzła warszawskiego od tranzytu i połączeniu głównych korytarzy transportowych, z drugiej zaś umożliwią efektywną komunikację pomiędzy poszczególnymi ośrodkami regionalnymi i subregionalnymi województwa mazowieckiego z ośrodkami sąsiednich województw i dalej włączenie w sieć powiązań krajowych i międzynarodowych.

Zgodnie z ustaleniami PZPWM Radom jako biegun wzrostu o znaczeniu krajowym i kształtującym infrastrukturę publiczną o charakterze metropolitalnym, skupiającym działania badawczo-rozwojowe i edukacyjne stanie się także centrum wzrostu dla przyległych obszarów na pograniczu województw mazowieckiego i łódzkiego oraz miejscem aktywizacji najbliższego otoczenia.

Pomiędzy pasmami najwyższej aktywności społeczno-gospodarczej oraz węzłami sieci osadniczej rozmieszczone będą wielkoobszarowe systemy chronionych obszarów cennych przyrodniczo oraz utrzymane zostaną obszary rolnicze pełniące funkcje żywicielskie o strategicznym znaczeniu dla województwa. Doliny rzek wraz z ukształtowanymi wartościami kulturowymi tworzyć będą pasma przyrodniczo-kulturowe regionu.

Ryc. 59. Partnerstwo Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego – Stan i kierunki rozwoju struktury funkcjonalno-przestrzennej - wg PZPWM z 2014 r.

Źródło: opracowanie własne - wyciąg z Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego, lipiec 2014 r.

3.3.2. Środowisko przyrodnicze – zasoby i przyrodnicze uwarunkowania rozwoju

Partnerstwo Radomia położone jest na styku Niziny Środkowoeuropejskiej (od północy) i Wyżyny Polskiej (od południa). Granicę (z północnego zachodu na południowy wschód) wyznaczają: Dąbrówka Zabłotnia, Wierzbica, Łączany, Krzyżanowice koło Iłży, a następnie rzeka Iłżanka po Kowalków. W skali mezoregionów fizycznogeograficznych Partnerstwo rozciąga w pasie:

- nizin na obszarze: Równiny Kozienskiej i Równiny Radomskiej;
- wyżyn na Przedgórzu Iłżeckim.

Przedgórze Iłżeckie obejmuje większe części gmin Iłża i Wierzbica, oraz mniejszą część gminy Kowala. Tworzy je pas wapieni górnourajskich, osiągający kulminacje w okolicy Iłży, w postaci pasma wzniesień ostańcowych z najwyższym Wzgórzem Seredzickim (242 m n.p.m.). Wapienie Przedgórza Iłżeckiego obfitują w jurajskie skamieniałości (stanowiska w Krzyżanowicach i Wierzbicy). W skałach wapiennych zachodzą też zjawiska krasowe (np. jezioro na Iłżance w Iłży).

Równina Radomska rozciąga się równolegle do Przedgórza Iłżeckiego, zajmując główną, środkową część Partnerstwa. Ma ona charakter przejściowy między pasami nizin a wyżyn. Jest to równina denudacyjna, o silnie zdegradowanej pokrywie utworów czwartorzędowych, pod którą leżą płytko warstwy jurajskie i kredowe – równina falista.

Równina Kozienska obejmuje gminy Jastrzębia i Jedlińsk, gminę miejską Pionki oraz wschodnią część gminy Jedlnia-Letnisko. Obszar ma charakter polodowcowej równiny denudacyjnej. Na powierzchni zalegają piaski formujące wydmy. Ubogie gleby przyczyniły się do zachowania rozległej Puszczy Kozienskiej, będącej specyficznym zespołem zbiorowisk z dużym udziałem lasu typu podgórskiego, występującego jednak w nizinnym biotopie (kontynentalne granice zasięgu gatunków drzew południowoeuropejskich, tworzących w Karpatach regiel dolny - buk, jawor, jodła i wiąz górski).

Na terenie Partnerstwa znajdują się 63 udokumentowane złoża kopalin: piaski i żwiry, węgiel brunatny, wapienie i margle przemysłu wapienniczego oraz cementowego, surowce ilaste, kruszywa lekkie, piaski formierskie. Część złóż, posiada koncesje na wydobycie i jest eksploatowana.

Gleby na terenie Partnerstwa powstałe głównie na piaskach i glinach zwałowych należą do najstabszych w kraju (w większości V i VI klasa bonitacyjna). Obszarami o korzystnych warunkach glebowych są tereny położone w obrębie siedlisk cennych przyrodniczo m. n. rezerwatów, lasów Iłżeckich, puszczy Kozienskiej.

W strukturze użytkowania ziemi na analizowanym obszarze dominują grunty użytkowane rolniczo (63,7% powierzchni powiatu). Z tego grunty orne zajmują 76,1%, użytki zielone 16,3%, sady 2,0%. W obrębie gleb chronionych występują gleby zaliczane do klas bonitacyjnych IIIa, IIIb i IVa: kompleksu pszennego dobrego, żytniego bardzo dobrego, zbożowo-pastewnego mocnego oraz kompleksu żytniego dobrego. Obszar zaliczany jest do istotnych dla produkcji rolnej w Polsce (zboża, mleko, wieprzowina, papryka).

Lesistość powiatu radomskiego wynosi 26,8%. Dominującymi typami są: las mieszany świeżych oraz bór mieszany świeży. W drzewostanie dominuje sosna.

Cały obszar Partnerstwa należy do dorzecza Wisły. Odwadniają ją jej dopływy: Iłżanka i Radomka. Radomka (99 km długości) bierze początek na Garbie Gielniowskim, stanowiącym główny węzeł hydrograficzny w skali północnego obrzeżenia Gór Świętokrzyskich. Na zachodnim krańcu Partnerstwa przyjmuje kilka znaczących dopływów odwadniających północno-wschodni stok Garbu Gielniowskiego. Poniżej rozlewa się w zaporowe Jezioro Domaniowskie, długości 5 km, największy zbiornik w międzyrzeczu Wisły i Pilicy. Iłżanka (77 km długości), przecina południową część Partnerstwa na równoleżniku Iłży. Największym jej dopływem jest Modrzejowianka, odwadniająca obszar gmin Skaryszew i Wierzbica.

Obszar Partnerstwa położony jest w zasięgu trzech Jednolitych Części Wód Podziemnych:

- JCWPd 74 (część północna Partnerstwa, gminy: Gózd, Jastrzębia, Jedlińsk, Jedlnia-Letnisko, Pionki, Przytyk, Wolanów, Zakrzew) – warstwa zasilana jest przez infiltrację wód opadowych. Zasoby wykorzystywane są w 11 %.
- JCWPd 86 (część południowa powiatu, gminy: Iłża, Kowala, Przytyk, Skaryszew, Wolanów, Wierzbica) – warstwa zasilana jest przez infiltrację wód opadowych. Zasoby JCWPd86 wykorzystane są w 21,3 %.
- JCWPd 87 (centralna część powiatu, gminy: Gózd, Iłża, Jastrzębia, Jedlińsk, Jedlnia-Letnisko, Kowala, Pionki, Przytyk, Skaryszew, Wierzbica, Wolanów, Zakrzew). Zasoby wód podziemnych wykorzystywane są w 20 %.

Powiat radomski położony jest w zasięgu Głównych Zbiorników Wód Podziemnych:

- GZWP 405 – niecka radomska (zasoby dyspozycyjne około 560 m³/h. górnokredowy, szczelinowy);
- GZWP 412 i 413 – zbiornik Goszczewice – Szydłowiec (górnokredowy, poziomy trzeciorzędowy i czwartorzędowy mają podrzędne znaczenie).
- GZWP 420 – zbiornik Wierzbica – Ostrowiec posiada zasoby dyspozycyjne około 1 770 m³/h, górnourajski, szczelinowo-krasowy).

Na terenie Partnerstwa wyznaczono obszarowe i punktowe formy ochrony przyrody - rezerwat, obszar chronionego krajobrazu, obszary Natura 2000, park krajobrazowy:

- Obszar Chronionego Krajobrazu Iłża-Makowiec o powierzchni całkowitej 16 650 ha. Na terenie Partnerstwa obejmuje swym zasięgiem dolinę rzeki Iłżanki przecinającą Wzgórza Iłżeckie, w części środkowej największe torfowisko w województwie (około 700ha) w okolicach Pakośławia ze źródłiskami Modrzejowicy oraz położone dalej na północ kompleksy leśne Modrzejowice, Skaryszew i Makowiec (gminy Wierzbica, Iłża, Skaryszew, Kowala). Obszar ten jest bardzo malowniczy ze względu na zróżnicowane ukształtowanie terenu, występujące rzeki oraz kompleksy leśne. Najciekawszym i najbardziej cennym obiektem przyrodniczym jest torfowisko Pakośław.
- Kozienski Park Krajobrazowy o całkowitej powierzchni 26 233,82 ha. Na terenie Partnerstwa obejmuje swym zasięgiem gminy: Jastrzębia, Pionki (gmina miejska), Jedlnia-Letnisko. Cele:
  - ✓ zachowanie charakterystycznego lokalnego krajobrazu przyrodniczo-geograficznego Puszczy Kozienskiej;
  - ✓ zachowanie cennych siedlisk przyrodniczych (roślin, zwierząt i grzybów);
  - ✓ zachowanie różnorodności biologicznej obszarów na pograniczu obszarów leśnych i nieleśnych;
  - ✓ uzyskania zgodności struktury ekosystemów leśnych z uwarunkowaniami siedliskowymi.
- Obszary Natura 2000:
  - ✓ PLH 140015 Pakośław - specjalny obszar ochrony siedlisk, o powierzchni 668,83 ha, na terenie gmin: Wierzbica i Iłża. W skład ostoi wchodzi największe torfowisko w Polsce stanowisko jęczyczki syberyjskiej *Ligularia sibirica*. Towarzyszą mu stanowiska *Loesela Liparis loeselii*.
  - ✓ PLH 140035 Puszcza Kozienska – specjalny obszar ochrony siedlisk, o powierzchni 28 230,37 ha, na terenie gmin: Jastrzębia, Pionki (gmina miejska), Jedlnia-Letnisko. Jeden z najcenniejszych pod względem przyrodniczym kompleksów puszczańskich w Polsce. Występuje tu szereg siedlisk przyrodniczych oraz gatunków chronionych i zagrożonych wymarciem w skali kraju i kontynentu.
  - ✓ PLH 260038 Uroczyska Lasów Starachowicki – specjalny obszar ochrony siedlisk, o powierzchni 2 349,18 ha, na obszarze gminy Iłża. Cenne kompleksy wyżynnego jodłowego boru mieszanego *Abietetum polonicum*, występujące jedynie w Górach Świętokrzyskich i na Roztoczu. Ponadto znajdują się tutaj rozległe płaty grądów *Tilio-Carpinetum* oraz wiele gatunków górskich.

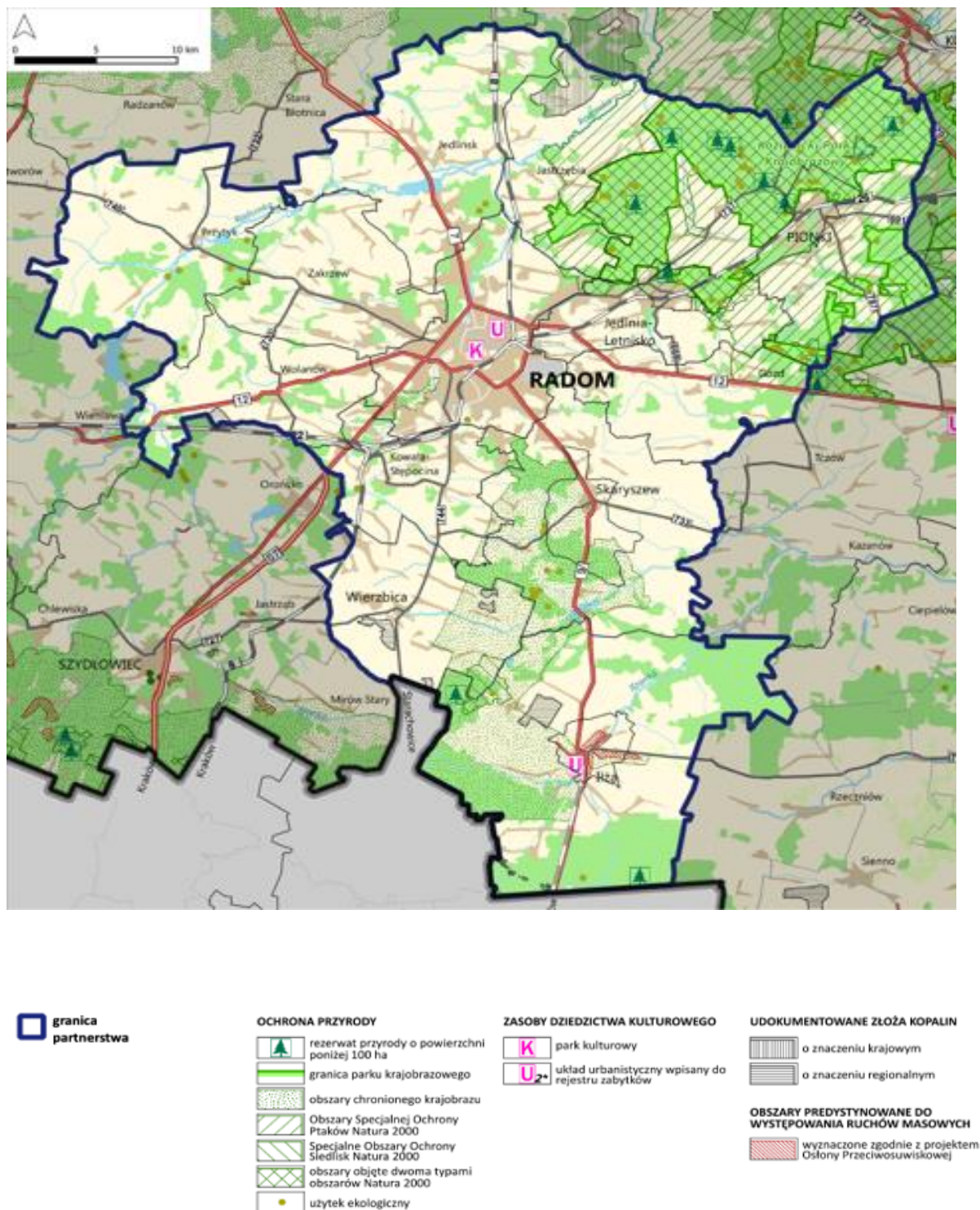
- ✓ PLB 140013 Ostoja Kozienicka – obszar specjalnej ochrony ptaków, o powierzchni 68 301,20 ha, na obszarze gmin: Jastrzębia, Pionki (gmina miejska), Jedlnia-Letnisko, Gózd. Występuje co najmniej 29 gatunków ptaków z Załącznika I Dyrektywy Ptasiej, 7 gatunków z Polskiej Czerwonej Księgi). Wykazano z tego terenu ponad 200 gatunków ptaków, w tym 147 lęgowych.

Ponadto na terenie Partnerstwa znajdują się użytki ekologiczne (około 400 ha), zachowane ze względu na unikalne wartości przyrodnicze, należą do nich m.in.: naturalne zbiorniki wodne, śródpolne i śródleśne „oczka wodne”, kępy drzew i krzewów, bagna, torfowiska, wydmy, płaty nieużytkowanej roślinności, starorzecza, skarpy; oraz pomniki przyrody (około 200 pomników), w tym drzewa, grupy drzew, granity pojedyncze i w zgrupowaniach oraz bluszcz pospolity.

System obszarów prawnie chronionych Partnerstwa stanowi element znacznie szerszej krajowej (europejskiej) sieci ekologicznej. W ramach krajowej sieci ekologicznej EKONET na terenie Partnerstwa wyznaczono obszar węzłowy - Obszar węzłowy 12K Puszczy Kozienickiej (Niziny Peryglacjalne); oraz powiązany z nim korytarz ekologiczny o znaczeniu międzynarodowym - Korytarz Południowo-Centralny, łączący Rostocze i Puszcę Solską (granica z Ukrainą) z Borami Dolnośląskimi (granica z Czechami).

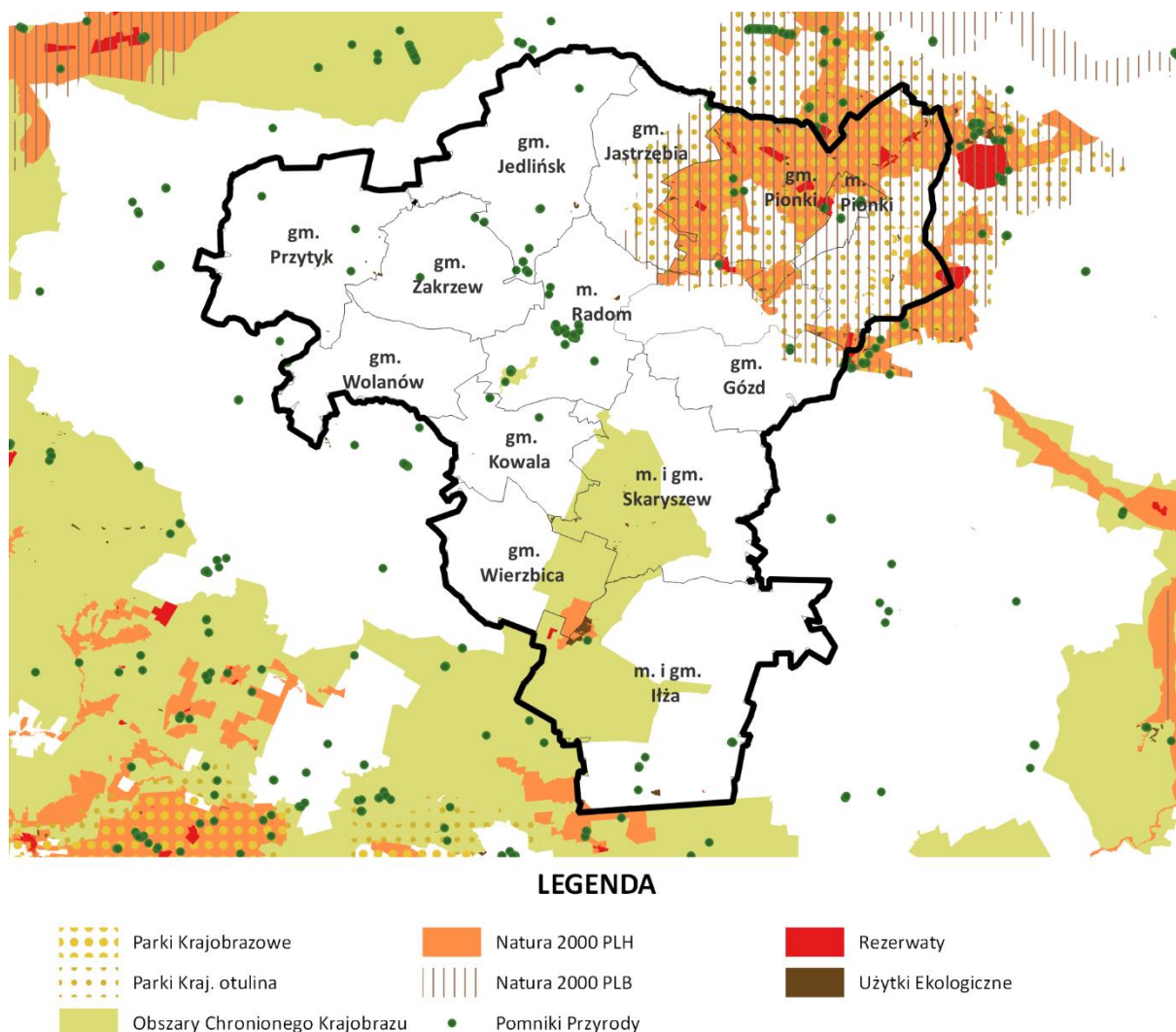
Szczegółowe zasięgi istniejących obszarów chronionych przedstawiono na Ryc. 60

Ryc. 60. Partnerstwo Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego – Ochrona przyrody i dziedzictwa kulturowego

Źródło: opracowanie własne, wyciąg z Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego, grudzień 2018 r.

Ryc. 61. Formy ochrony przyrody

Źródło: Opracowanie własne ZMP

3.3.2.1. Jakość wód

Głównymi rzekami obszaru Partnerstwa są Radomka i Iłżanka. Poza tym znajduje się tu kilka zbiorników wodnych wykorzystywanych do celów rekreacyjnych.

Dość dobrze rozwinięty system gospodarki ściekowej nie przekłada się w pełni na poprawę **jakości wód**. Wg badań Głównego Inspektoratu Ochrony Środowiska⁴⁶ stan

⁴⁶ Na podstawie: „Stan środowiska w województwie mazowieckim. Raport 2020.” Główny Inspektorat Ochrony Środowiska, Departament Monitoringu Środowiska, Warszawa 2020

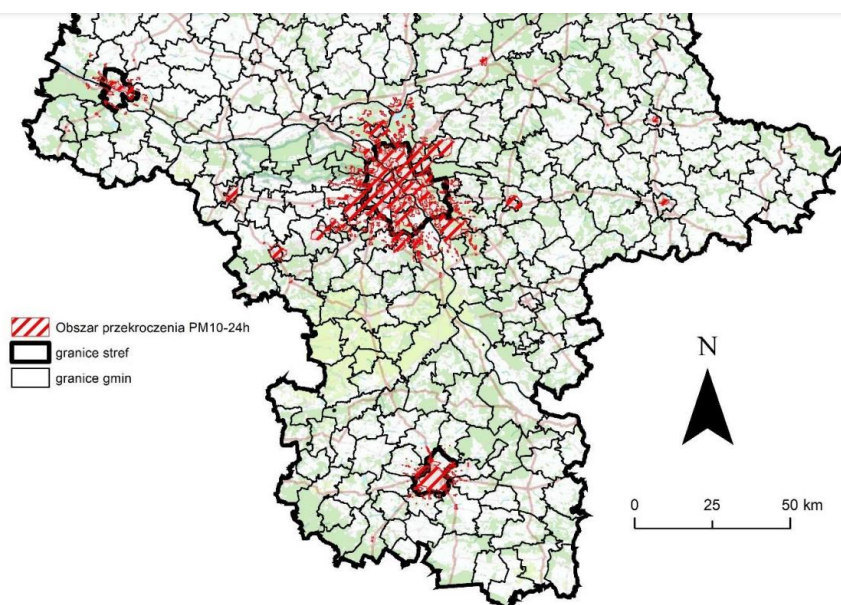
chemiczny Iłżanki oraz Radomki na obszarze Partnerstwa został oceniony jako poniżej dobrego, natomiast ogólny stan wód jako zły.

3.3.2.2. Jakość powietrza

Na terenie Partnerstwa emitowanych jest 0,1% całości **zanieczyszczeń gazowych** (SO_x , NO_x) oraz 1,8% zanieczyszczeń pyłowych pochodzących z przemysłu szczególnie uciążliwego, emitowanych w województwie mazowieckim.

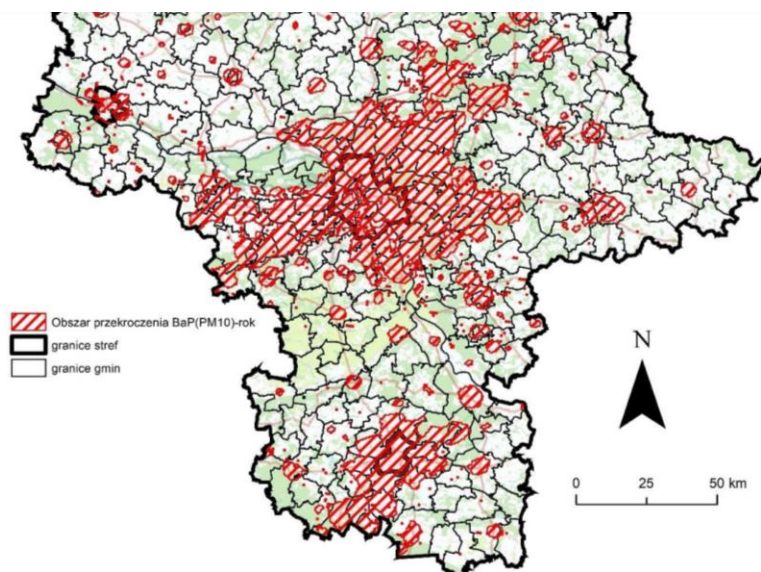
W latach 2013-2018 na terenie stacji pomiarowej w Radomiu nie stwierdzono przekroczeń norm dla SO_x oraz NO_x , a także rocznych przekroczeń norm dla pyłów zawieszonych. Niemniej, stale dochodzi do ponadnormatywnej liczby przekroczeń poziomu stężeń 24-godzinnych pyłu zawieszonego PM_{10} . Natomiast poziom benzo(a)pirenu w pyłe PM_{10} utrzymuje się na wysokim poziomie w znacznej części Partnerstwa.

Ryc. 62. Obszar przekroczeń poziomu dopuszczalnego PM_{10} – 24h w 2018 roku

Źródło: „Stan środowiska w województwie mazowieckim. Raport 2020.” Główny Inspektorat Ochrony Środowiska, Departament Monitoringu Środowiska, Warszawa 2020

Ryc. 63. Obszary przekroczeń benzo(a)pirenu w pyłe PM10 w woj. mazowieckim w 2018 roku pod względem poziomu docelowego (1ng/m³)

Źródło: Stan środowiska w województwie mazowieckim. Raport 2020. Główny Inspektorat Ochrony Środowiska, Departament Monitoringu Środowiska, Warszawa 2020

Głównym źródłem przekroczeń jest indywidualne ogrzewanie domów i mieszkań paliwami stałymi (głównie węglem i drewnem) oraz komunikacja samochodowa.

3.3.3. Infrastruktura techniczna i OZE

3.3.3.1. Gospodarka wodno-ściekowa

Zużycie wody na terenie Partnerstwa rośnie w niewielkim tempie, i to głównie za sprawą działalności rybackiej (napełnianie stawów) oraz przemysłowej. Od 2015 r. **zużycie wody na 1 mieszkańca** nie zmieniało się w znaczący sposób. Wyjątkiem jest gmina Przytyk, gdzie zużycie wzrosło trzykrotnie i w 2021 r. z wielkością 139m³/mieszk. gmina uplasowała się na pierwszym miejscu. W 10 gminach zużycie nie przekroczyło 50m³/mieszk., a w 3 wynosiło od 61,5m³/mieszk. do 121 m³/mieszk. Jest to wskaźnik o wiele niższy niż dla województwa mazowieckiego (514m³/mieszk), przy czym wielkość tę Mazowsze zawdzięcza w niemal 90% działalności przemysłu. Na terenie Partnerstwa większe udziały przemysłu w korzystaniu z wody zanotowano w gminach Wolanów (ok. 30%), w Radomiu i mieście Pionki (ok.12%), w pozostałych gminach były to udziały zerowe bądź śladowe.

Analiza danych dotyczących infrastruktury wodno-kanalizacyjnej, wskazuje na nieznaczny wzrost **osób korzystających z sieci wodociągowej**. Może to wynikać z faktu, że większość instalacji wodociągowych została wybudowana przed 2015 rokiem. Efektem poczynionych inwestycji było podwyższenie współczynnika

mieszkańców korzystających z wodociągu, który w 2020 r. wyniósł 94,2%. W porównaniu do średniej dla województwa (90,7%) jest to wysoka wartość.

Inaczej wygląda sytuacja w kwestii **odbioru ścieków**. Na przestrzeni ostatnich 6 lat długość sieci kanalizacyjnej wzrosła o 18% i dzięki przeprowadzonym inwestycjom udział mieszkańców korzystających z kanalizacji wyniósł 70,2% co odpowiada wartości dla województwa mazowieckiego. Gmina Kowala jest jedyną, która w ogóle nie posiada kanalizacji na swoim terenie.

Tabela 27. Udział ludności korzystającej z wodociągu oraz kanalizacji (w%)

JST	wodociąg		kanalizacja	
	2015	2020	2015	2020
Gózd	90,3	91,8	38,9	46,3
Iłża	94,2	94,6	25,9	25,2
Jastrzębia	90,4	91,4	38,0	44,7
Jedlińsk	79,7	81,4	17,0	18,2
Jedlnia-Letnisko	90,0	90,8	51,8	57,1
Kowala	97,6	97,7	0,0	0,0
Przytyk	88,4	88,3	43,3	40,9
Pionki m.	97,8	97,9	92,9	93,3
Skaryszew	97,7	98,0	25,9	25,6
Wierzbica	86,6	87,2	38,2	39,4
Wolanów	73,4*	76,8*	15,7	16,1
Zakrzew	95,4	95,5	33,0	36,8
Radom	95,5	95,9	90,8	91,8
Pionki	83,2	84,1	64,3	68,3

*dane na podstawie GUS - BDL (ok.40% mieszkańców gminy jest zaopatrywana w wodę przez Wodociągi Miejskie w Radomiu Sp.z o.o., co wpływa na zaniżenie wskaźnika w statystyce GUS. Wartość skorygowanego wskaźnika przekracza średnią w Partnerstwie wynoszącą 94,2%.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

Pewnym utrudnieniem dla inwestycji liniowych jest rozproszona sieć osadnicza, obniżająca opłacalność ekonomiczną infrastruktury. W związku z tym część gospodarstw korzysta z własnych studni oraz przydomowych oczyszczalni ścieków bądź zbiorników bezodpływowych.

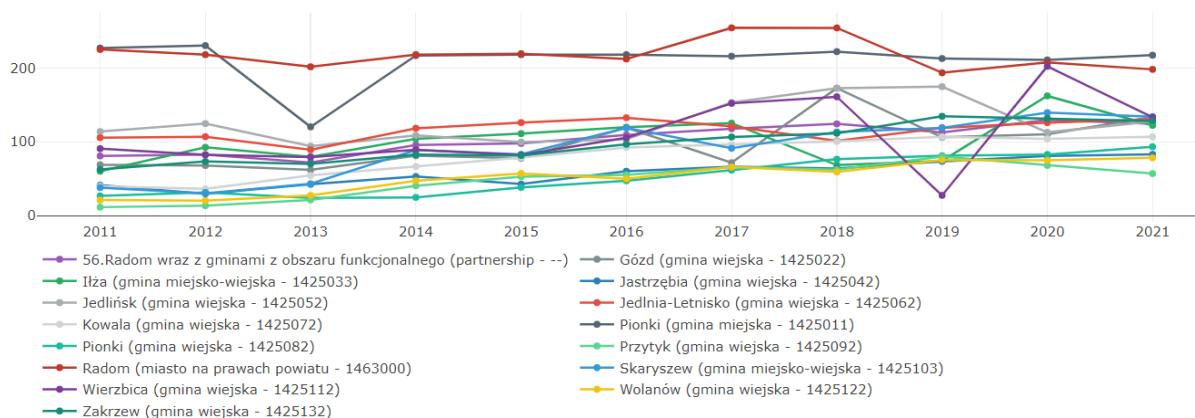
Zwiększone zużycie wody powoduje zwiększenie **ilości ścieków przemysłowych i komunalnych wymagających oczyszczenia odprowadzonych do wód lub do ziemi**. W przeliczeniu na 1 mieszkańca wskaźnik ten wzrósł:

- w powiecie radomskim z 15,1 m³ w 2015 r. do 22,6 m³ w 2021r.,
- w Radomiu z 46,2 m³ w 2015 r. do 51,2m³ w 2021 r.,
- w województwie mazowieckim z 46,1 m³ w 2015 r. do 52,2 m³ w 2021 r.

3.3.3.2. Gospodarka odpadami

Obciążeniem dla środowiska naturalnego są odpady, generowane przez firmy w procesach produkcyjnych jak i przez gospodarstwa domowe. Ilość zmieszanych odpadów komunalnych przypadających na 1 mieszkańca Partnerstwa była dość stabilna, a wartość tego wskaźnika była niższa niż dla województwa mazowieckiego.

Ryc. 64. Ilość zmieszanych odpadów komunalnych zebranych w ciągu roku przypadająca na 1 mieszkańca

Źródło: Monitor Rozwoju Lokalnego ZMP

Pozytywnym trendem jest zwiększanie się ilości odpadów zebranych selektywnie o niemal 50%. Rekordzistą jest gmina Przytyk, gdzie udział odpadów zebranych selektywnie w relacji do ogółu odpadów wyniósł w 2021 r. 60%.

3.3.3.3. Energetyka – infrastruktura techniczna i OZE

W gminach powiatu radomskiego realizowane są zadania mające na celu ograniczyć emisję zanieczyszczeń do atmosfery. Na obiektach użyteczności publicznej montowane są kolektory słoneczne oraz panele fotowoltaiczne. Ponadto, na terenie powiatu działa 7 małych elektrowni (w gminach Jastrzębia, Jedlińsk, Zakrzew, Przytyk i Wolanów) o mocy od 15 do 220kW⁴⁷.

W ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Mazowieckiego na lata 2014-2020⁴⁸ na obszarze Partnerstwa realizowane były 23 projekty w zakresie odnawialnych źródeł energii:

- w 16 projektach instalacje OZE stanowiły element projektu związanego z podnoszeniem efektywności energetycznej budynków;
- dwa systemowe (gminne) projekty umożliwiły montaż instalacji wykorzystujących OZE do produkcji ciepła i energii elektrycznej na dachach obiektów publicznych oraz domów prywatnych;
- trzy projekty dotyczyły zainstalowania systemów OZE do produkcji energii na potrzeby własne oraz do sieci (2 budynki użyteczności publicznej i jedno przedsiębiorstwo);
- przedmiotem dwóch projektów była budowa farmy fotowoltaicznej przez przedsiębiorcę.

System elektroenergetyczny Partnerstwa jest częścią systemu elektroenergetycznego województwa mazowieckiego oraz krajowego systemu przesyłowego. Tworzą go:

- Elektrownie i elektrociepłownie:
  - ✓ Kozienice (4 016 MW),
  - ✓ Ostrołęka (681 MW),
  - ✓ Patnów – Konin (1168 MW),
  - ✓ Płock (600 MW).
- Linie elektroenergetyczne napięciu 220 kV łączące stacje elektroenergetyczne:
  - ✓ Kozienice – Rożki (Radom);
  - ✓ Rożki – Puławy;
  - ✓ Rożki – Kielce.

---

⁴⁷ Źródło: Program ochrony środowiska dla Powiatu Radomskiego na lata 2018-2021 z perspektywą do roku 2025, Radom 2018

⁴⁸ Źródło: Mapa Dotacji UE

- Stacje elektroenergetyczne:
  - ✓ Rożki (Radom) - 220 MW/110 MW.

Na system elektroenergetyczny Partnerstwa składa się sieć dystrybucyjna o napięciu 110 kV, sieci rozdzielcze (15/20kV), główne punkty zasilania oraz rozdzielnie.

Zaopatrzenie w gaz sieciowy. Na terenie Partnerstwa dotychczas nie występowały gazociągi sklasyfikowane jako krajowa sieć przesyłowa (magistralne). Obecnie w budowie jest krajowy gazociąg magistralny przebiegający północnym skrajem Partnerstwa w gminie Jedlińsk. Łącząc tłocznie Gustorzyn koło Brześcia Kujawskiego i Wronów koło Puław będzie on służył prowadzeniu gazu z terminalu gazociągu gazu ziemnego Baltic Pipe w Świnoujściu. Zakończenie całej inwestycji planowane jest w 2023 r.

Dystrybucja gazu na obszarze Partnerstwa odbywa się za pomocą gazociągu DN 300 Sękocin – Lubienia koło Starachowic. Z budowanym gazociągiem magistralnym krzyżuje się on w rejonie Jedlińska, następnie od strony zachodniej mija Radom, Skaryszew i Iłżę. W rejonie Radomia odgałęzia się od niego gazociąg wysokiego ciśnienia do Pionek i Kozienic. Poziom zużycia gazu w obszarze Partnerstwa jest zróżnicowany.

Energetyka odnawialna. Obszar Partnerstwa cechuje się korzystnymi uwarunkowaniami w zakresie rozwoju OZE, zwłaszcza rozwoju energetyki wiatrowej oraz energetyki wykorzystującej wodę geotermalną. Na terenie całego Partnerstwa istnieje możliwość wykorzystywania energii słonecznej.

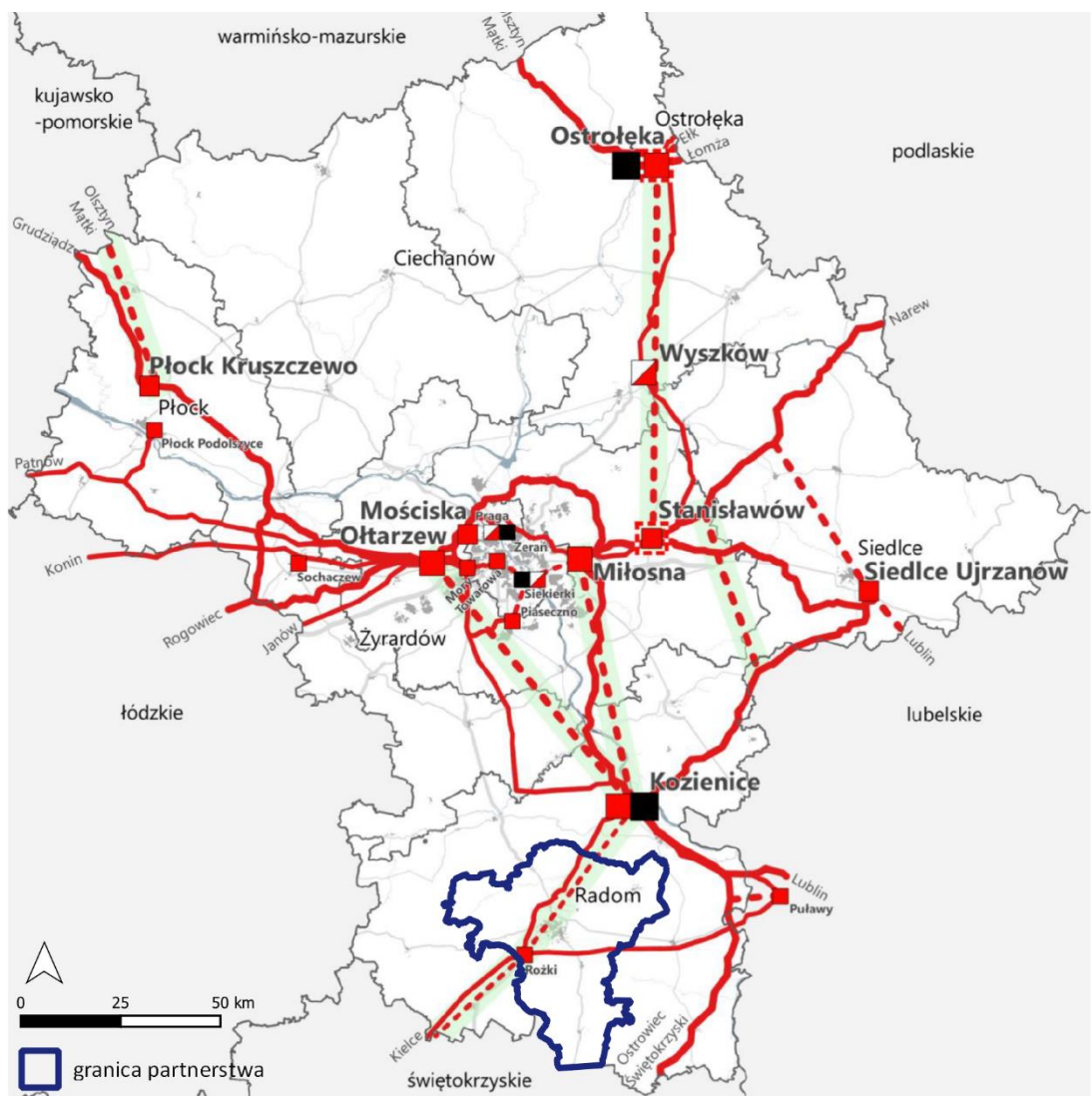
- Energetyka wiatrowa. Według danych Instytutu Meteorologii i Gospodarki Wodnej opracowanych dla obszaru całej Polski (okresu obserwacyjnego 1971-2000) obszar Partnerstwa stanowi część strefy II - o bardzo korzystnych warunkach dla rozwoju energetyki wiatrowej. Szczególnie duża ferma wiatrowa ulokowana jest na Wzgórzu Sereczickim koło Iłży, składa się ona z 27 turbin o łącznej mocy 54 MW. Ponadto mniejsze zespoły bądź pojedyncze wiatraki zlokalizowane są w gminach Jedlińsk i Wolanów
- Biomasa, biogaz. Partnerstwo posiada sprzyjające warunki do pozyskiwania energii z biomasy. W dalszym ciągu, pomimo dogodnych warunków do uprawiania roślin energetycznych (wierzba, topola), w niedużym stopniu pozyskiwana jest energia z biomasy. Biomasa ogrzewane są budynki oraz wykorzystywana jest do celów energetycznych. Biogaz pozyskiwany jest z instalacji z biogazowni komunalnej w Józefówku (moc 0.677 W).
- Energetyka geotermalna. Obszar Partnerstwa charakteryzuje się znaczącymi potencjalnymi zasobami energii geotermalnej, ze względu na położenie w grudziądzko-warszawskim okręgu geotermalnym. Zasoby te

występują w basenach sedymentacyjno-strukturalnych, o zróżnicowanych temperaturach od 20 do 80-90°C, a w skrajnych przypadkach ponad 100°C. Wody te mogą być wykorzystane do celów grzewczych w budownictwie indywidualnym i komunalnym, do przygotowania ciepłej wody użytkowej, do ogrzewania pomieszczeń gospodarczych, szklarni, upraw w gruncie, a także do celów balneoterapeutycznych i rekreacyjnych.

- Energia słoneczna. Pod względem możliwości wykorzystania energii z promieniowania słonecznego warunki na obszarze Partnerstwa należą do korzystnych. Warunki nasłonecznienia pozwalają na stosowanie z powodzeniem urządzeń do pozyskiwania, przetwarzania w ciepło użytkowe i magazynowania energii słonecznej (możliwość pozyskania 1 100 kW/H).
- Energetyka Wodna. Sieć hydrologiczna Partnerstwa charakteryzuje słabym potencjałem hydrologicznym. Aktualnie w terenie Partnerstwa funkcjonuje jedynie kilka (7 siłowni) małych elektrowni wodnych (MEW) o mocy od 15 kW do 220 kW.

Ryc. 65. System elektroenergetyczny najwyższych napięć w województwie mazowieckim

Elementy systemu elektroenergetycznego istniejące i w trakcie realizacji*:

- linie elektroenergetyczne 400 kV
- linie elektroenergetyczne 220 kV
- stacje elektroenergetyczne 400/220/110 kV
- stacje elektroenergetyczne 400/110 kV
- stacje elektroenergetyczne 220/110 kV
- elektrownie w systemie przesyłowym
- elektrociepłownie przewidziane do włączenia w system przesyłowy

* dotyczy linii 400 kV Ostrołęka - Olsztyn Mątki

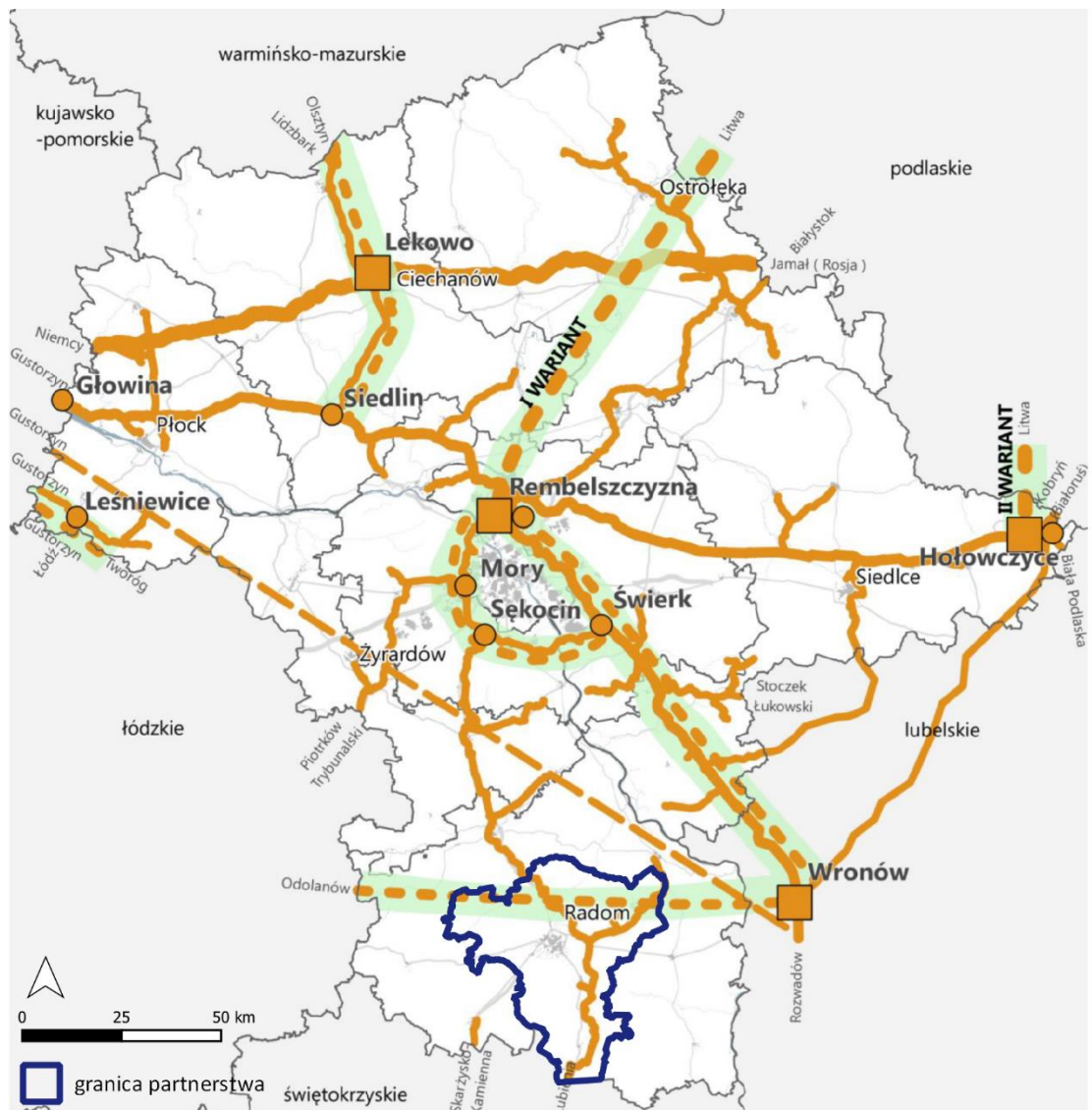
Inwestycje celu publicznego ustalone w dokumentach poziomu krajowego - rozmieszczenie orientacyjne**:

- - - budowa / przebudowa linii 400 kV
- - - budowa / przebudowa linii 220 kV
- inwestycje ustalone w specustawie przesyłowej
- budowa stacji w systemie 400 kV
- budowa stacji w systemie 220 kV
- rozbudowa stacji w systemie 400 kV

** w przypadku inwestycji liniowych oznacza jedynie wskazanie punktów, które powinny być połączone planowaną linią elektroenergetyczną

Źródło: MBPR na podstawie ustawy o przygotowaniu i realizacji strategicznych inwestycji w zakresie sieci przesyłowych, KPZK 2030, SOR, Listy Projektów Strategicznych dla infrastruktury energetycznej w ramach POIiŚ 2014-2020 oraz danych operatorów, PZPWM, lipiec 2018 r.

Ryc. 66 System gazowy wysokiego ciśnienia w województwie mazowieckim

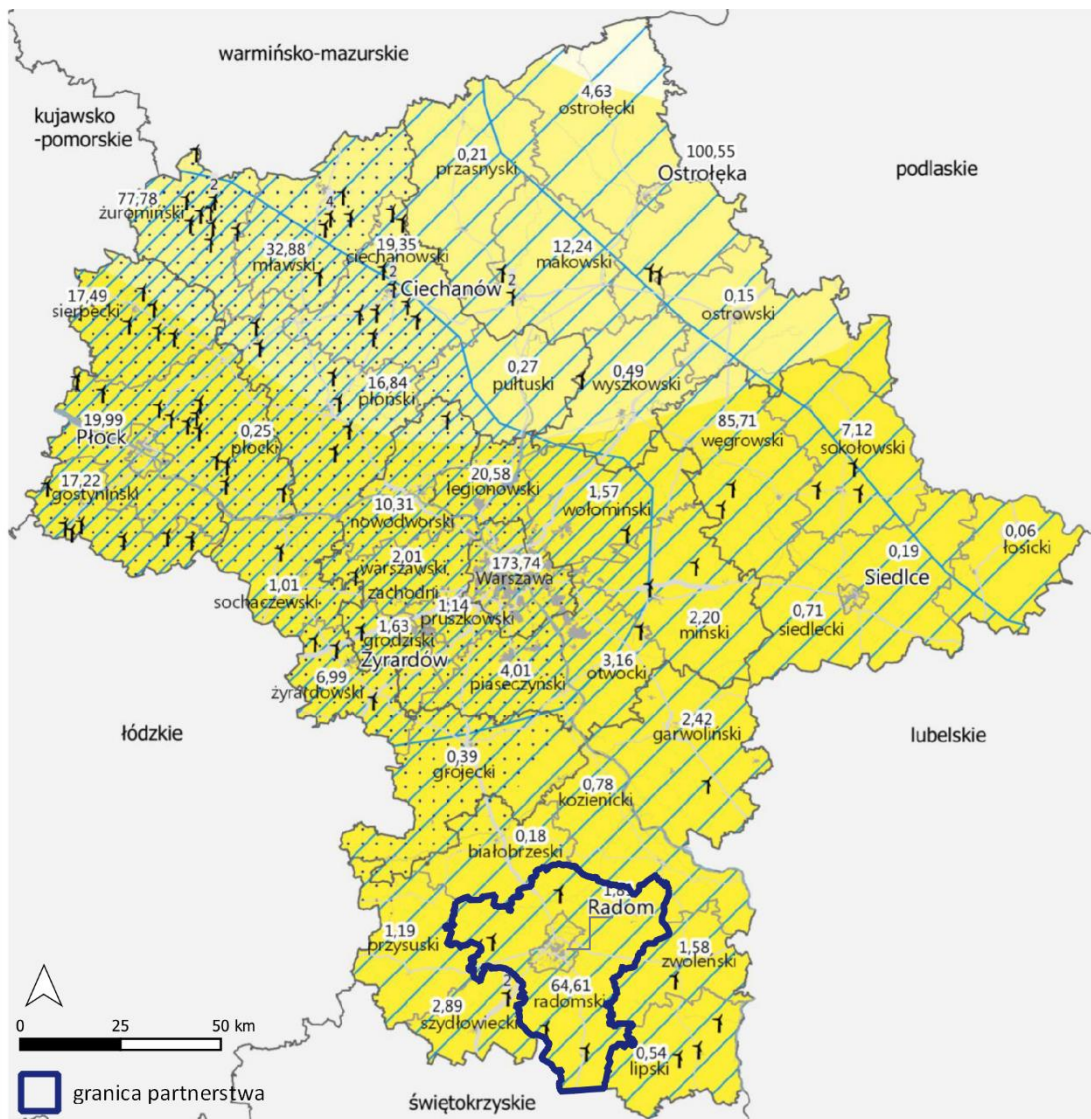

Elementy systemu gazowego istniejące:	Investycje celu publicznego ustalone w dokumentach poziomu krajowego - rozmieszczenie orientacyjne*:
gazociąg międzynarodowy	budowa gazociągów międzynarodowych
gazociągi krajowe magistralne	budowa / przebudowa gazociągów krajowych
pozostałe gazociągi krajowe	budowa gazociągu gazu łupkowego (uzależniona od analiz ekonomicznych)
tłocznie gazu	inwestycje ustalone w specustawie gazowej
węzły systemowe	
- * oznacza jedynie wskazanie punktów, które powinny być połączone planowanym gazociągiem

Źródło: MBPR w Warszawie na podstawie ustawy o inwestycjach w zakresie terminalu regazyfikacyjnego skroplonego gazu ziemnego w Świnoujściu, KPZK 2030, SOR oraz danych operatorów, PZPVM, lipiec 2018 r.

Ryc. 67 Potencjał energetyki odnawialnej w województwie mazowieckim

Energia słoneczna - średnie roczne całkowite promieniowanie słoneczne (MJ/m²)

- 10,01 - 10,25
- 9,75 - 10,00
- <9,75

obszar występowania wód geotermalnych

Energia wiatrowa - strefy energetyczne wiatru

- bardzo korzystna
- korzystna
- mało korzystna

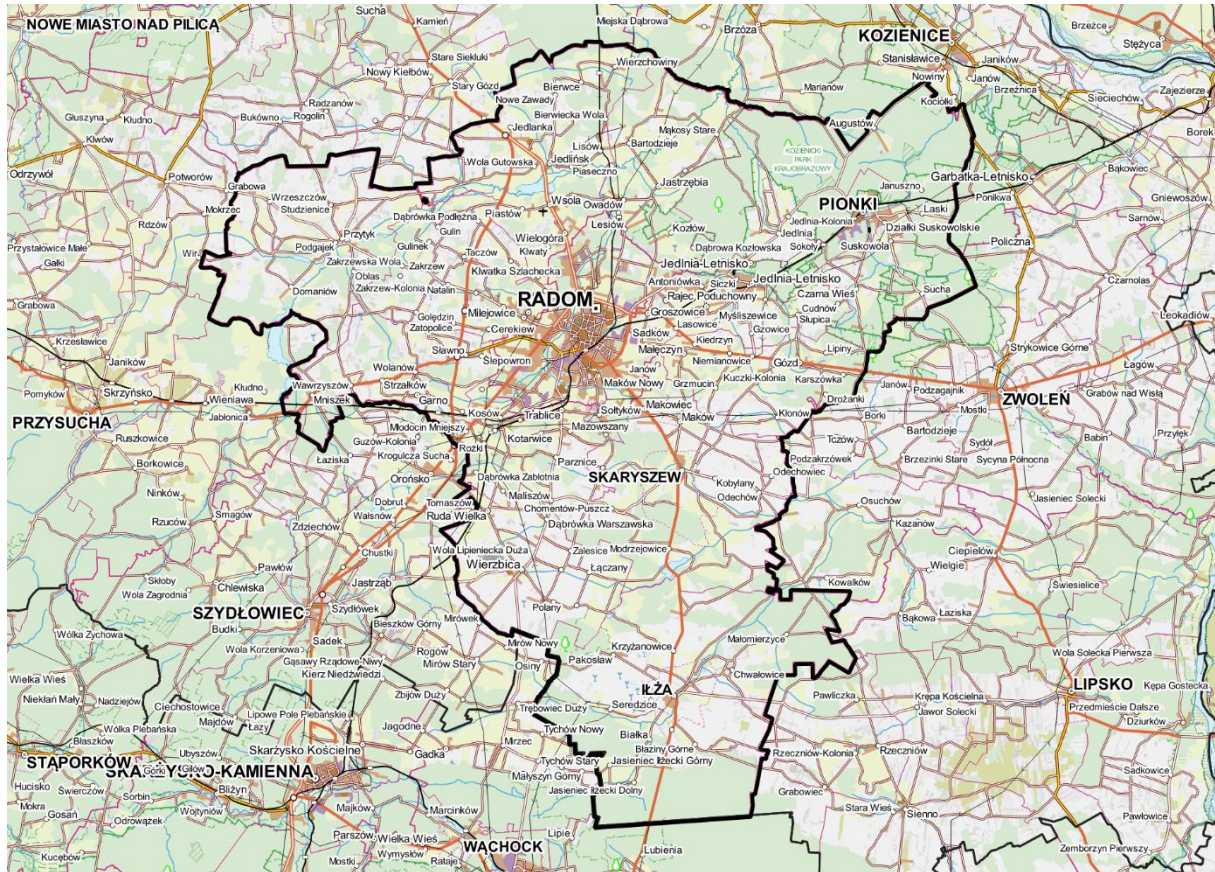
- f farma wiatrowa
- liczba farm wiatrowych
- łączna moc elektrowni wszystkich typów (w MW)

Źródło: MBPR w Warszawie na podstawie „Programu możliwości wykorzystania odnawialnych źródeł energii dla WM”, KPZK 2030 i danych operatorów systemów elektroenergetycznych, stan na 31.12.2017 r., PZPWM, lipiec 2018 r.

3.3.4. Komunikacja i transport (w tym aspekty zrównoważonej mobilności)

Sieć transportową Partnerstwa tworzą: drogi wszystkich kategorii, trasy kolejowe oraz lotnisko komunikacyjne.

Ryc. 68. Sieć transportowa na terenie Partnerstwa

Źródło: Opracowanie ZMP

Ponadregionalne korytarze transportowe.

Partnerstwo leży w centralnej części Polski, na przecięciu ważnych korytarzy komunikacyjnych, które w skali kraju łączą szczególnie główne ośrodki osadnicze:

- ciąg południkowy N–SSW: Warszawa–Radom–Kielce–Kraków;
- ciąg równoleżnikowy WNW–SES: Łódź–Radom–Lublin.

Dodatkowo w układzie południkowym wzmacnianym przez korytarz N-SSE: (Warszawa)–Radom–Rzeszów (S19)–Koszyce (Słowacja). Korytarze te wpisują się w formalnie wyznaczone szlaki o znaczeniu kontynentalnym. Według Transeuropejskiej Sieci Transportowej TEN-T większe znaczenie ma ciąg południkowy. Do sieci komplementarnej (czyli uzupełniającej) TEN-T należy droga

krajowa 7 (S7) oraz towarzysząca jej linia kolejowa nr 8, obie o przebiegu Warszawa–Radom–Kielce–Kraków.

Ciąg równoleżnikowy jest uwzględniony jedynie w sieci drogowej komplementarnej TEN-T – jako droga krajowa 12 (projektowana S12) Piotrków–Radom–Lublin–Dorohusk. Poza siecią TEN-T jest międzynarodowa europejska trasa drogowa E371 Radom–Rzeszów–Preszów (–Koszyce) czyli droga krajowa 9. Obecnie nieprzewidziana do modernizacji w klasie drogi ekspresowej (jako S9).

Rangę linii kolejowej nr 8 podnosi przynależność do jednego z 12 europejskich kolejowych korytarzy towarowych RFC (Rail Freight Corridor). Biegnie tędy RFC 11 Amber – Korytarz Bursztynowy. Od północy RFC Amber zaczyna się dwiema gałęziami – z Warszawy oraz z Małaszewicz na granicy z Białorusią (przy Brześciu) przez Łuków i Dęblin. Gałęzi te schodzą się liniami 8 i 26 w Radomiu. Dalej trasa Radom–Kielce–Tunel to jedyny wspólny odcinek dla wszystkich wariantów korytarza Amber. W Tunelu następuje rozejście na dwie gałęzi: zachodnia zmierza do adriatyckiego portu Koper w Słowenii, wschodnia – do węgierskiej stacji Kelebia na granicy z Serbią.

Ciąg równoleżnikowy jest uwzględniony jedynie w sieci drogowej komplementarnej TEN-T – jako droga krajowa 12 (projektowana S12) Piotrków–Radom–Lublin–Dorohusk. Poza siecią TEN-T jest międzynarodowa europejska trasa drogowa E371 Radom–Rzeszów–Preszów (–Koszyce) czyli droga krajowa 9. Jej niski numer wskazuje na przyznawane jej niegdyś wysokie znaczenie w krajowej sieci. Obecnie jednak jest to jedyna w kraju droga o jednocyfrowym numerze nieprzewidziana do modernizacji w klasie drogi ekspresowej (jako S9).

Drogi krajowe:

- Nr 7 relacji Żukowo (DK 20) – Gdańsk (węzeł Gdańsk Karczemki – węzeł Gdańsk Południe) – Elbląg – Ostróda – Olsztynek – Płońsk – Warszawa – Janki – Grójec – Radom – Kielce – Kraków – Rabka Zdrój – Chyżne – granica państwa. Klasy S. Droga łącząca wybrzeże kraju (porty Gdańsk, Gdynia) z południem Polski (Kraków, Zakopane i dalej z południem Europy).
- Nr 8 relacji granica państwa – Kudowa Zdrój – Kłodzko – Żąbkowice Śląskie – Wrocław – Oleśnica – Syców – Kępno - Walichnowy – Wieluń – Bełchatów – Piotrków Trybunalski – Rawa Mazowiecka – Warszawa – Radzymin – Wyszaków – Ostrów Mazowiecka – Zambrów – Białystok – Korycin – Augustów – Suwałki – Budzisko – granica państwa. Klasa GP, docelowo klasy S na całym przebiegu. Droga prowadząca przez Polskę od granicy z Czechami w Kudowie-Zdroju do granicy z Litwą w Budzisku. Stanowi polski odcinek międzynarodowej trasy E67.
- Nr 12 relacji granica państwa – Łęknica – Żary – Żagań – Przemków – Radwanice – Drożów (DK 3) – Głogów – Szlichtyngowa – Wschowa –

Leszno – Gostyń – Jarocin – Pleszew – Kalisz – Błaszki – Sieradz – Łask – Piotrków Trybunalski – Sulejów – Opoczno – Przysucha – Radom – Zwoleń – Puławy – Kurów – Lublin – Piaski – Chełm – Dorohusk – granica państwa. Droga klasy GP, docelowo S12 na odcinku od węzła A1/DK12 (Piotrków Trybunalski) – Sulejów – Radom – Puławy – Kurów – Lublin – Piaski – Chełm – Dorohusk – granica państwa. Droga biegnąca równoleżnikowo przez obszar Polski od granicy z Niemcami w Łęknicy do granicy z Ukrainą w Dorohusku-Berdyszczach.

- Nr 9 relacji Radom – Iłża – Ostrowiec Świętokrzyski – Opatów – Lipnik – Klimontów – Łoniów – Nagnajów – Kolbuszowa – Głogów Małopolski – Rzeszów. Klasy GP. Droga zapewnia połączenia środkowych części Polski z Rzeszowem a następnie granicą słowacką.

Sieć transportowa w Partnerstwie

W skali Partnerstwa Radom pełni funkcje jedyne węzła dla transportowych linii kolejowych oraz dróg krajowych.

Układ linii kolejowych węzła radomskiego (nr 8, 22, 26) daje połączenia w czterech kierunkach:

- na północ do Warszawy,
- na północny wschód do Dębina i Lublina,
- na południowy zachód do Skarżyska-Kamiennej,
- na zachód do Tomaszowa i Łodzi.

Istnieje również łącznica (między liniami 8 Radom-Kielce i 22 Radom-Tomaszów, w rejonie stacji Rożki) umożliwiająca ominięcie węzła Radom. Dworzec PKP jest położony na obrzeżach centrum Radomia, w bezpośrednim sąsiedztwie dworca autobusowego PKS. Linia kolejowa dzieli Radom na dwie części, ale nie stanowi poważnej bariery dla ruchu drogowego.

Droga krajowa S7 obchodzi Radom daleką obwodnicą od strony zachodniej, przez gminy Jedlińsk, Zakrzew i Wolanów. Jej północny węzeł znajduje się na północ od Jedlińska, zaś południowy – koło Orońska, już poza Partnerstwem. Dawny przebieg drogi krajowej 7 – przez Jedlińsk i zachodnią część Radomia – to obecnie droga wojewódzka 735. Poprzeczna droga krajowa 12 łączy Wolanów na zachodzie i Gózd na wschodzie; przez Radom biegnie po południowej stronie śródmieścia, a następnie obwodnicą wschodnią. Przy tejże obwodnicy znajduje się port lotniczy na Sadkowie. W ciągu drogi 12 dostępne jest też (zalecane dla ruchu ciężarowego) dogodniejsze obejście Radomia po stronie północnej. Nowa droga ekspresowa S12 – jako daleka południowa obwodnica Radomia – pozostaje na etapie projektowym. Droga krajowa 9 odchodzi od drogi 12 w rejonie lotniska, by podążyć na Skaryszew i Iłżę.

Promieniowy układ pięciu kierunków dróg krajowych wychodzących z rejonu Radomia uzupełniają trzy drogi wojewódzkie: na północny wschód 737 do Kozienic, na południe 744 przez Wierzbicę do Starachowic i na północny zachód 740 przez Przytyk do Potworowa (dalej jako DK 48 do Tomaszowa). W układ promieniowy wpisuje się ponadto trasa Radom–Dęblin, realizowana jako odejście od kozienickiej drogi 737 – przez drogi wojewódzkie 787 do Pionek i dalej 691 w kierunku Dębłina.

Wymieniona droga 787 kontynuuje bieg z Pionek do Zwolenia na drodze 12. Tym samym rozpoczyna listę dróg, które można zakwalifikować jako poprzeczne bądź quasi-obwodowe z punktu widzenia centralnego Radomia. Analogiczny do niej przebieg na bliższym Radomia kręgu ma droga wojewódzka 699, która łączy drogi 737 i 12 przez Jedlnię-Letnisko. Z drogą 12 łączy się ona na zachód od Gozdu. Z kolei na wschód od Gozdu od drogi 12 zaczyna się droga wojewódzka 733, okrążająca Radom od południowego wschodu. Przez Skaryszew (gdzie przecina DK 9) biegnie ona do drogi 744 na północ od Wierzbicy. Od Wierzbicy z kolei za jej kontynuację za zachód można uznać drogę 727 do Szydłowca. Ten quasi-obwodowy układ uzupełnia odosobniona od opisanych odcinków droga wojewódzka 732, która na północnym zachodzie łączy Przytyk – czyli drogę 740 – z drogą S7 między Jedlińskiem a Białobrzegami.

Najbardziej odrębnym od reszty Partnerstwa węzłem komunikacyjnym jest Iłża na południu. Od południkowej drogi krajowej nr 9 odchodzi tutaj na wschód droga wojewódzka 747 do Lipska i dalej do Lublina. Ponadto przez Iłżę ma biec projektowana linia kolejowa 84 Radom–Kunów.

Drogi Wojewódzkie (na ogół jednojezdniowe z nawierzchnią asfaltową o klasie GP, G, Z):

- Nr 691 relacji Pionki - Laski - Garbatka - Podlas - Bąkowiec – Opactwo.
- Nr 699 relacji Niemianowice - Gzowice - Piotrowice - Jedlnia Letnisko – Sicz.
- Nr 727 relacji Klwów - Przysucha - Szydłowiec – Wierzbica.
- Nr 732 relacji Stary Gózd - Stara Błotnica - Kaszów – Przytyk.
- Nr 733 relacji Zakrzew - Wolanów - Kowala - Skaryszew - Karszówka.
- Nr 735 relacji stacja kolejowa Ożarów - droga 2
- Nr 737 relacji Radom - Pionki – Kozienice.
- Nr 740 relacji Radom - Przytyk - Potworów (droga nr 48).
- Nr 744 relacji Radom – Wierzbica – granica województwa.
- Nr 747 relacji Iłża – Lipsko – Solec n. Wisłą – granica województwa (rz. Wisła).
- NR 787 relacji stacja kolejowa Pionki - Suskowola - Sucha - Zwoleń

Komunikacja publiczna.

Lokalny kolejowy ruch pasażerski na terenie Partnerstwa obsługują Koleje Mazowieckie. Pociągi kursują na kierunkach do:

- Warszawy (linia nr 8) – przystanki: Jastrzębia (Lesiów i Bartodzieje) oraz Jedlińsk (Wola Bierwiecka i Kruszyna);
- Demblina (linia nr 26) – przystanki: Jedlnia-Letnisko, Pionki;
- Skarżysko-Kamienna (linia nr 8) – stacje: Radom Południowy, Rożki – gmina Kowala; Ruda Wielka i Wola Lipieniecka – obie gmina Wierzbica;
- Przysucha (linia kolejowa nr 22) - stacje: Radom Potkanów, Kończyce Radomskie – gmina Kowala; Wolanów, Chronów, Podbór – gmina Wolanów).

Komunikacja miejska w Radomiu opiera się wyłącznie na transporcie autobusowym i obsługiwana jest przez Miejskie Przedsiębiorstwo Komunikacji w Radomiu (MPK) – spółkę Gminy Miasta Radomia oraz prywatnych przewoźników. Praca przewozowa MPK wykonywana jest na 29 liniach, w tym 3 nocnych z wykorzystaniem 185 autobusów. Rocznie z usług MPK korzysta ok. 30 mln pasażerów⁴⁹. Relatywnie niewielka liczba linii pozwala na większą częstotliwość-kursowania autobusów. Ich trasy łączą centrum miasta i dworzec kolejowy z czterema największymi osiedlami miasta (Michałów, Gołębiów, Ustronie i Południe). Dodatkowo funkcjonują linie obsługiwane przez prywatnych przewoźników. W Radomiu, ze względu na skomplikowany układ ulic, nie wykształciło się jedno miejsce pełniące funkcję węzła przesiadkowego.

Siatka połączeń między gminami Partnerstwa a jej rdzeniem ma charakter koncentryczny – brak jest międzygminnych połączeń obwodowych. Podmiejskie linie autobusowe są przede wszystkim obsługiwane przez prywatnych przewoźników. Należy jednak zauważyć, że systematycznie zwiększa się obszar obsługiwany przez MZDiK Radom. Obecnie najstabilniej skomunikowane z Radomiem są gminy Iłża i Jastrzębia.

Układ infrastruktury transportu lotniczego na obszarze Partnerstwa tworzą:

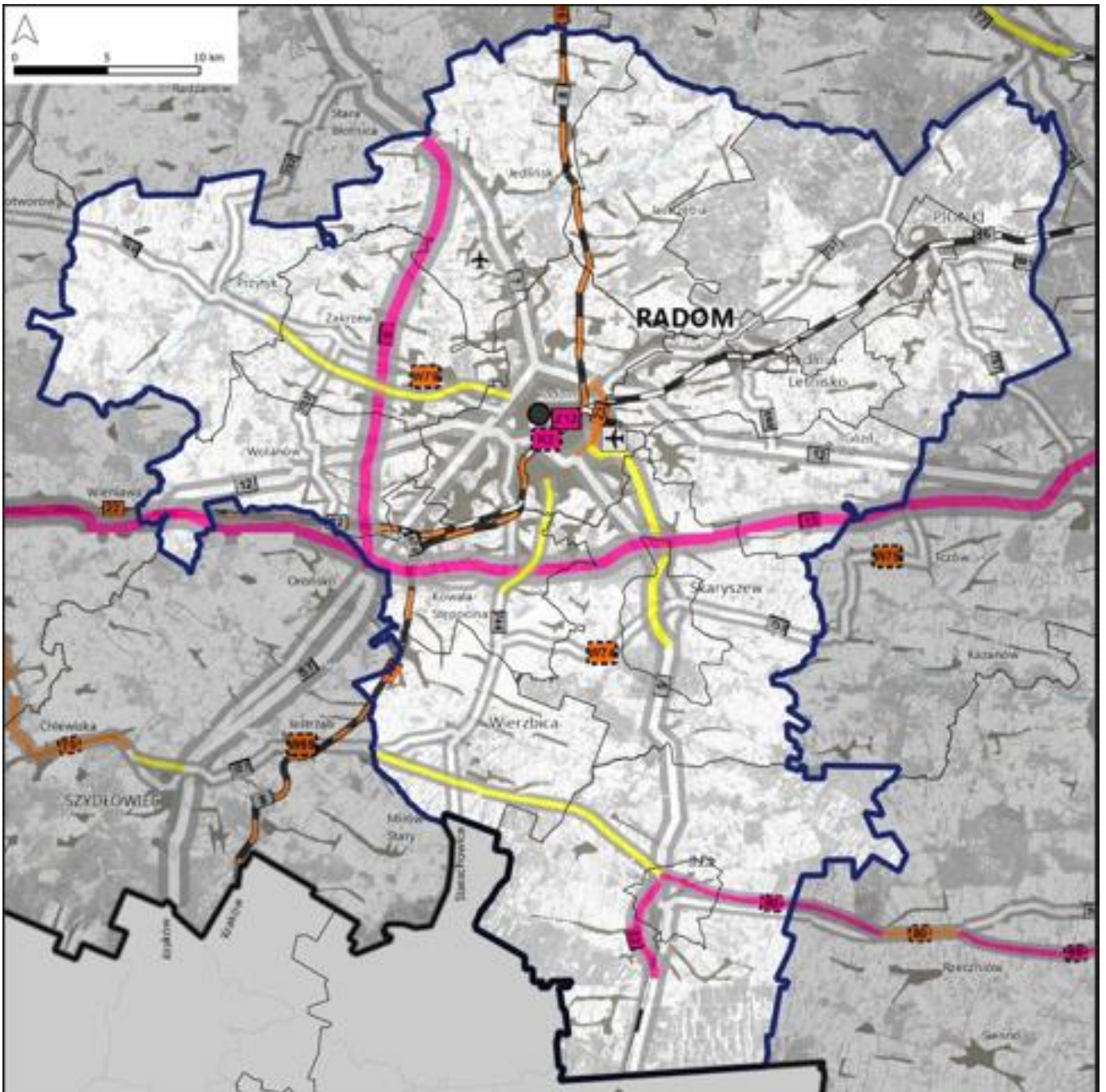
- międzynarodowy port lotniczy Radom im. Bohaterów Radomskiego Czerwca 1976 roku. Zadaniem lotniska w Radomiu jest przejęcie części ruchu z Lotniska Chopina w Warszawie w celu jego odciążenia. Lotnisko w Radomiu ma także razem z Lotniskiem Chopina wytworzyć maksymalnie duży potencjał tranzytowy, który w przyszłości może zostać przeniesiony do planowanego Centralnego Portu Komunikacyjnego;

---

⁴⁹ Źródło: www.mpk.radom.pl, dostęp w dniu 25.10.2022

- lotnisko użytku publicznego niepodlegające certyfikacji – Piastów koło Radomia, zarządzane przez Aeroklub Polski;
- lądowisko wpisane do ewidencji lądowisk – Radom – Szpital, śmigłowcowe (przyszpitalne) przy Wojewódzkim Szpitalu Specjalistycznym w Radomiu.

Ryc. 69. Partnerstwo Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego – Planowane inwestycje w zakresie infrastruktury transportowej

granica partnerstwa	INWESTYCJE CELU PUBLICZNEGO		postulaty
	przebudowa/ rozbudowa	budowa	
INFRASTRUKTURA ISTNIEJĄCA			
DROGI KRAJOWE			
klasa techniczna S			
klasa techniczna GP, G			
DROGI WOJEWÓDZKIE			
klasa techniczna GP, G i L			
klasa techniczna GP, G			
LINE KOLEJOWE			
normalnotorowe			
wąskotorowe			

LOTNISKA			
użytku pub. i wojskowe			
inne lotniska i lądowiska			
TRANSPORT ZBIOROWY, WĘZŁY I PUNKTY PRZESIADKOWE			
kluczowy			

<ul style="list-style-type: none"> numer sortacji infrastruktury istniejącej numer sortacji inwestycji cel publiczny (przebudowa/rozbudowa) numer sortacji inwestycji cel publiczny (budowa) numer sortacji inwestycji cel publiczny (budowa) numer sortacji inwestycji cel publiczny (budowa) numer sortacji inwestycji cel publiczny (budowa) 	<ul style="list-style-type: none"> numer sortacji inwestycji cel publiczny (budowa) numer sortacji inwestycji cel publiczny (budowa) numer sortacji inwestycji cel publiczny (budowa) numer sortacji inwestycji cel publiczny (budowa) numer sortacji inwestycji cel publiczny (budowa) numer sortacji inwestycji cel publiczny (budowa)
---	--

Źródło: opracowanie własne, wyciąg z Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego, grudzień 2018 r.

3.3.5. Zagospodarowanie przestrzenne

Obszar Partnerstwa należy do średnio zurbanizowanych. Na terenie powiatu radomskiego udział ludności miejskiej w 2021 r. wyniósł 17,4% i spadł od 2015 r. o 1 pkt proc. Gęstość zaludnienia w powiecie radomskim (99 os/km²) jest o 1/3 niższy niż w województwie mazowieckim (152 os/km²). Na wartości powyższych wskaźników ma wpływ zlokalizowanie miasta Radom, koncentrującego znaczny odsetek mieszkańców Partnerstwa. O ile gęstość zaludnienia w powiecie radomskim pozostaje na tym samym poziomie, o tyle na terenie Radomia zmniejsza się (z 1 933 w 2015 r. do 1 851 w 2021 r.)

Polityka przestrzenna gmin z terenu Partnerstwa prowadzona jest w oparciu o sporządzone studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego (SUIKZP) dla poszczególnych gmin. Gminy Partnerstwa posiadają uchwalone SUIKZP, natomiast pokrycie miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego (mpzp) jest zróżnicowane. W gminach o niskim (lub zerowym) pokryciu terenu mpzp inwestycje są realizowane na podstawie wydawanych warunków zabudowy. Najczęściej wydawane one były w Radomiu oraz w gminach Skaryszew, Zakrzew, Jedlnia-Letnisko oraz Jedlińsk.

Tabela 28. Udział powierzchni objętej obowiązującymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego w powierzchni ogółem

JST	2015	2018	2021
Gózd	1,6	1,6	1,6
Iłża	0,5	0,5	0,5
Jastrzębia	0,0	0,0	1,1
Jedlińsk	0,1	0,3	0,4
Jedlnia-Letnisko	0,7	0,7	0,7
Kowala	46,7	46,7	46,4
Pionki m.	100,0	100,0	100,0
Przytyk	0,3	4,2	5,7
Radom	12,7	15,6	18,8
Skaryszew	1,4	1,4	1,4
Wierzbica	24,6	8,7	36,4
Wolanów	1,4	1,4	1,4
Zakrzew	0,6	0,6	0,6
Pionki	0,0	0,0	6,6

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych GUS

3.3.6. Zabytki i krajobraz kulturowy

Region aglomeracji staropolskiej to pierwszy polski okręg przemysłowy. Ciągłość tej tradycji możemy wywodzić nawet z czasów prehistorycznych. W środkowym paleolicie w okolicach dzisiejszych Orońska i Wierzbicy wydobywany był krzemień czekoladowy (Rydno - największe znane skupisko produkcyjne epoki kamienia w skali światowej). W okresie rzymskim okolice Iłży stanowiły przyczółek wielkiego okręgu hutnictwa żelaza, rozciągającego się na północ od głównego pasma Gór Świętokrzyskich.

W samym Radomiu ciągłość osadnictwa udokumentowana jest od przełomu VIII/IX w. W X w. powstaje tu wielki gród obronny państwa pierwszych Piastów

kontrolujący ruski szlak handlowy. Kresowość okolic Radomia, ich częściowo wyżynny i puszczański charakter sprawiają, iż pozostają one domeną wielkiej własności książęcej bądź kościelnej (Puszcza Jedleńsko-Kozienicka). To właśnie w biskupim kluczu iłżeckim powstają pierwsze udokumentowane staropolskie kuźnie – zakłady wydobycia i przetopu rudy żelaza (późniejsze Zagłębie Staropolskie).

Książęcy Radom, biskupia Iłża, Wierzbica cystersów wąchockich i Skaryszów (ob. Skaryszew) bożogrobców miechowskich uzyskują prawa miejskie w II poł. XIII w., równocześnie z Krakowem. Późniejszy rodowód (XV-XVI w.) mają prawa miejskie Jedlińska i Przytyka.

W Rzeczypospolitej Obojga Narodów Radom jest głównym ośrodkiem dla północnej połowy Województwa Sandomierskiego, należącego do Małopolski. Na północy staropolski powiat radomski graniczy z Mazowszem czerskim. Na północnym zachodzie styka się przez Pilicę z wielkopolską Ziemią Łęczycko-Sieradzką. Położenie Radomia w pobliżu styku głównych prowincji Korony oraz na najkrótszej drodze między Krakowem a Wilnem – w okresie jagiellońskim czyni go jednym z krajowych centrów życia politycznego. Tu w 1401 r. zawarta zostaje unia radomsko-wileńska – pierwsza wiążąca Litwę i Polskę niezależnie od osób panujących, a w 1505 Sejm Walny uchwała konstytucję *Nihil novi*, czyniącą Polskę republiką parlamentarną. W wiekach XVII i XVIII Radom jest siedzibą Koronnego Trybunału Skarbowego, sądu najwyższego do spraw skarbowych i wojskowych.

W parze z wielką polityką idzie wysoka kultura. Tu tworzy Mikołaj z Radomia, pierwszy polski kompozytor klasy europejskiej, a na wyżyny europejskiej literatury wynosi polszczyznę Jan Kochanowski.

W XIX w. Ziemia Sandomierska zostaje przecięta granicą zaborów na Wiśle. Od czasu departamentu radomskiego w Księstwie Warszawskim aż do I wojny światowej administracyjny region posiada charakterystyczny kształt – wypełnia widły Wisły i Pilicy, przy zmiennej granicy południowej. Przez cały okres z Radomiem związana administracyjnie jest większość Zagłębia Staropolskiego oraz okręg Sandomierza.

W II RP Radom zostaje głównym ośrodkiem tzw. trójkąta bezpieczeństwa, to jest pierwszego polskiego okręgu przemysłu zbrojeniowego. W jego skład wchodzi również Kamienna, Wierzbnik i Zagożdżon (fabryki: broni, prochu, tworzyw sztucznych, etc). Zakłady „trójkąta” stają się kuźnią kadr i sercem późniejszego Centralnego Okręgu Przemysłowego.

Tradycje przemysłowe utrzymane zostają w okresie Polski Ludowej. W Wierzbicy w oparciu o miejscowe złoża wapienia powstaje cementownia „Przyjaźń”. W Pionkach Pronit, nie zrzucając wyrobu prochu strzelniczego, staje się największą w kraju

tłocznia winylowych płyt muzycznych. W regionie nadal dominuje przemysł metalowy. Radom jest siedzibą Zjednoczenia Przemysłu Odlewniczego. Działa tu też największa w Europie grabarnia skór miękkich. Telefony z RWT, maszyny do szycia i pisania z Łuczniaka, kuchenki gazowe z Polmetal, buty z Radoskóru i papierosy „Radomskie” znane są w całej Polsce.

Z kolei „wstępny”, to jest pierwszy poniedziałek Wielkiego Postu w Skaryszewie znaczą Wstępy – największe w Polsce targi końskie. Wreszcie Zmartwychwstanie Pańskie obwieszcza się w Łży całonocnym biciem w starodawny baraban.

Łża – dzięki zalegającym w lejach krasowych glinkom – była najstłynniejszym ośrodkiem garncarstwa przynajmniej w Małopolsce. Na przyrodniczych zasobach Przedgórze Łżeckiego opiera się też tradycyjne wiejskie budownictwo (białe budynki gospodarcze z jurajskiego wapienia). Łża stanowi cenny zespół urbanistyczno-krajobrazowy, wyróżniający się w skali nie tylko regionu. Miasto o zachowanym średniowiecznym układzie przestrzennym skupione jest nad Łżanką, w jej przetłomie przez pasmo wapiennych wzgórz. Ponad nim, na urwistym zboczu góruje zamek biskupów krakowskich, również wzniesiony z miejscowego białego kamienia.

Pobliski Skaryszew zachował układ urbanistyczny z niską zabudową pierzejową, z charakterystycznymi asymetrycznie umiejscowionymi sieniami przejazdowymi. Miejskie cechy przestrzenne z rynkami posiadają także (acz w różnym stopniu zachowania) Jedlińsk, Przytyk, Wierzbica i Wolanów.

Urbanistyka jest największą wartością zabytkową Radomia, który bywa wskazywany jako modelowy przykład rozwoju przestrzennego miast polskich. Wystąpiły tu wszystkie fazy rozwoju typowe dla miast polskich i wszystkie są czytelne w dzisiejszej strukturze przestrzennej miasta. Jako wyjątkowe w kraju założenie przestrzenne jawi się też powstałe w latach 70. XX w. osiedle Ustronie, pierwsza tak duża realizacja w technologii wielkiej płyty W-70. Wykorzystując rzeźbę terenu uzyskano tam pełne pionowe rozdzielanie ruchu pieszego i kołowego.

Z zabytków architektury z okresu gotyku zachował się zamek w Łży, kościoły w Odechowie koło Skaryszewa i Wrzosie koło Przytyka, zaś w Radomiu pozostałości murów obronnych i zamku oraz trzy obiekty sakralne. Wśród nich najcenniejszy zespół klasztorny bernardynów z unikatowym w skali kraju średniowiecznym budynkiem kuchni. Z okresu nowożytnego (ok. XVII w.) wyróżniają się kościoły w Łży, Jedlińsku i Skaryszewie. Z okresu klasycyzmu cenny jest gmach Komisji Województwa Sandomierskiego (A. Corazzi) w Radomiu oraz duży jednolity zespół zabudowy kamienicznej przy głównej ulicy miasta. W śródmieściu Radomia bogato reprezentowany jest też historyzm (m.in. J.P. Dziekoński, S. Szyller, A. Szyszko-Bohusz). Specjalnością XIX-wiecznej architektury Radomia jest prawdopodobnie

największy w skali kraju zasób konstrukcji żeliwnych – 180 zewidencjonowanych klatek schodowych i setki balkonów. Drewniane kościoły XX-wieczne zachowały się w Bardzicach koło Skaryszewa i w Jedlni-Letnisku; ponadto XVII-wieczny obiekt z Wolanowa znajduje się w Muzeum Wsi Radomskiej. Ze sztuki sepulkralnej największy zasób obiektów z szydłowieckiego piaskowca oraz z żeliwa z Zagłębia Staropolskiego cechuje radomski cmentarz przy ul. Limanowskiego.

Wśród szczególnie istotnych i znaczących obszarów i obiektów zabytkowych Partnerstw należy wymienić:

- Miasta historyczne:
  - ✓ Iłża, miasto i gmina Iłża, XIII w.
  - ✓ Odechów, miasto i gmina Skaryszew, XVI w.
  - ✓ Przytyk, miasto i gmina Przytyk, XV w.
  - ✓ Radom, Radom (miasto), XIII w.
  - ✓ Skaryszew, miasto i gmina Skaryszew, XIII w.
  - ✓ Wierzbica, gmina Wierzbica, XV w.
  - ✓ Wolanów, gmina Wolanów, XVIII w.
- Zachowane układy urbanistyczne proponowane do objęcia prawną ochroną:
  - ✓ Jedlińsk, gmina Jedlińsk,
  - ✓ Przytyk, miasto i gmina Przytyk,
- Najbardziej wartościowe układy ruralistyczne proponowane do objęcia prawną ochroną:
  - ✓ Krzyżanowice, miasto i gmina Iłża,
- Najcenniejsze krajobrazy kulturowe o znaczeniu:
  - ✓ krajowym:
    - Iłża – Sienno - fragment krajobrazu Doliny Kamiennej,
  - ✓ regionalnym:
    - Radom: Miasto Kazimierzowskie.
- Ośrodki tożsamości kulturowej regionu:
  - ✓ Iłżą (Iłżecko-Starachowicki region etnograficzny),
  - ✓ Radom.

Zasoby dziedzictwa kulturowego Partnerstwa obejmują ponadto liczne zabytki ruchome i nieruchome objęte formami ochrony prawnej oraz elementy dziedzictwa ujęte w gminnych ewidencjach zabytków.

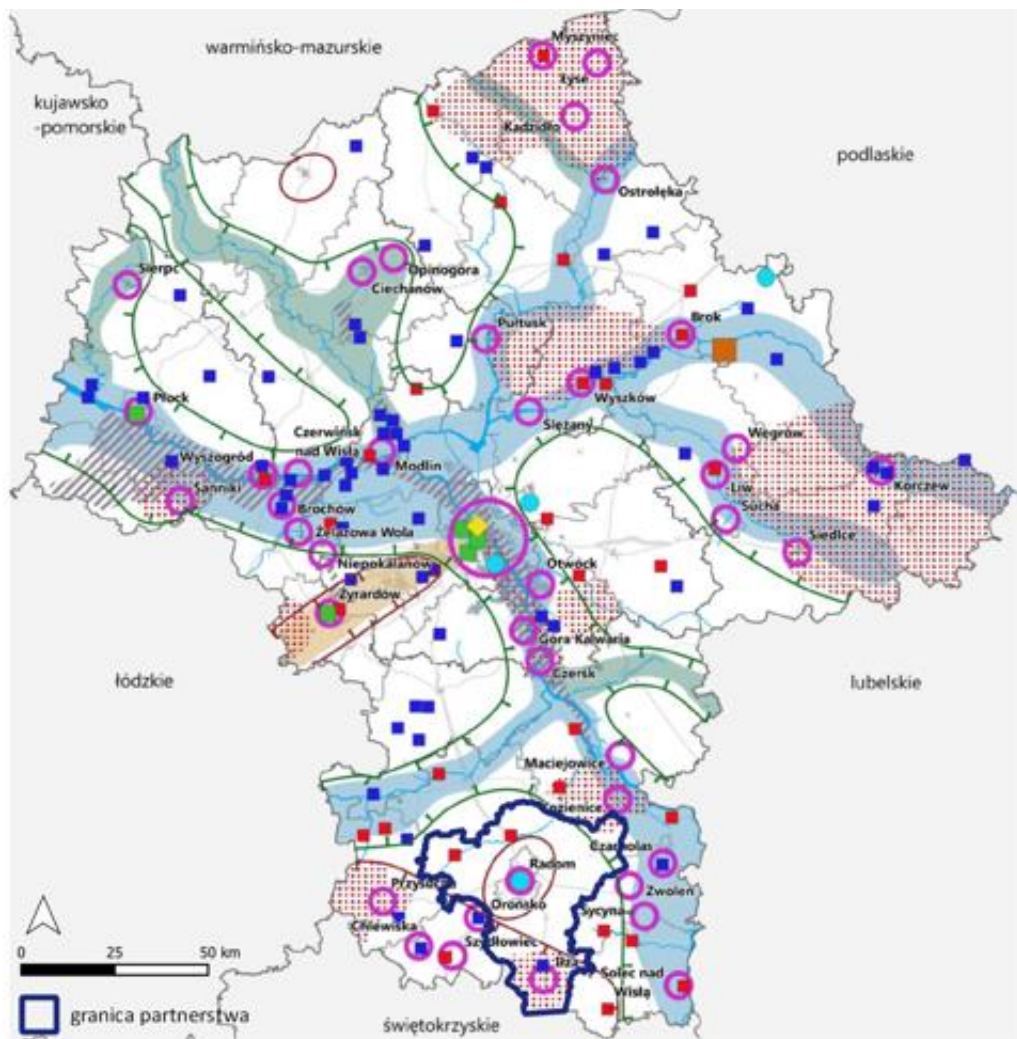
Na terenie każdej z gmin znajdują się budynki i budowle wpisane do Rejestru Zabytków⁵⁰. Należą do nich:

---

⁵⁰ Rejestr Zabytków z obszaru działania Delegatury w Radomiu.

- 2 układy architektoniczne (w Radomiu i Iłży);
- 2 obiekty związane z tradycją wiejską (teren Muzeum Wsi Radomskiej, zagroda w Chwałowicach);
- 40 obiektów kościelnych (kościół, cerkwie, kaplice, dzwonnice, kapliczki);
- 4 zespoły klasztorne
- 19 cmentarzy;
- 21 parków;
- 11 zespołów dworskich, pałacowych i parkowych;
- 169 obiektów o różnym przeznaczeniu (w tym Zespół Ratusza w Radomiu, dworzec kolejowy w Radomiu, szpitale, dawne hale targowe, kamienice i domy, dawne obiekty przemysłowe, ruiny zamków);
- 1 pomnik,
- 1 grodzisko wczesnośredniowieczne w Radomiu.

Ryc. 70. Opieka i ochrona dziedzictwa kulturowego w województwie mazowieckim

Źródło: MBPR w Warszawie na podstawie danych Narodowego Instytutu Dziedzictwa, stron internetowych Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Warszawie i JST, Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego, lipiec 2018

Poza obiektami objętymi szczególną ochroną kolejne są umieszczane w gminnych ewidencjach zabytków.

3.3.7. Gospodarka

Inwestycje w infrastrukturę biznesową są prowadzone w ograniczonym zakresie i koncentrują się głównie w Radomiu, wymienione uwarunkowania wskazywali przedsiębiorcy podczas spotkania konsultacyjnego 15.09.2022 r. Powierzchnia nowo oddanych powierzchni biurowych jest różna w różnych latach. Rekordowy był rok 2015, gdy oddano do użytku 11 tys. m². W sumie w latach 2015-2020 powierzchnia biurowa w Radomiu zwiększyła się o 25 tys. m².

Nieco inaczej wygląda aspekt nowowytbudowanych powierzchni handlowo-biurowych. Tego typu inwestycje były od 2015 r. prowadzone w gminach: Iłża (452 m²), Jedlińsk (130 m²), Przytyk (18 m²), Skaryszew (148 m²), Wierzbica (76 m²) oraz Zakrzew (380 m²) oraz miasto Radom (ponad 86 tys. m²). Przestrzeń o charakterze przemysłowym (w tym różnego rodzaju zbiorniki, silosy i budynki magazynowe) powstawały w 10 gminach (poza gminami Gózd, Jedlińsk, Jedlnia-Letnisko). Również pod tym względem (z powodu swojej wielkości - 206, 95 tys. mieszkańców) liderem był Radom, gdzie w latach 2015-2020 oddano niemal 117,5 tys. m², natomiast w pozostałych gminach Partnerstwa łącznie niewiele ponad 130 tys. m².

3.3.8. Wnioski

- W strukturze funkcjonalnej ośrodków **wyraźną dominację wykazuje Radom** – miasto średnie, pełniące rolę ośrodka subregionalnego, silnie wpływające na wysoki stopień urbanizacji obszaru (ponad 70% ludności to mieszkańcy miast). **Pozostałe miasta są małe i mają funkcję uzupełniającą**, jako lokalne

ośrodki obsługi dostarczające podstawowych usług dla otaczających obszarów wiejskich.

- Partnerstwo **położone jest pomiędzy stolicami 3 regionów**: Warszawą, Lublinem i Kielcami, co należy odczytywać jako atut w kontekście możliwości korzystania z różnych usług, ale i potencjalne zagrożenie odpływem mieszkańców. Ten drugi czynnik może być ograniczany upowszechnianiem się telepracy, przy zapewnieniu odpowiednich warunków technicznych (dostęp do Internetu) oraz bytowych (łatwiejszy dostęp do mieszkań, wysoki poziom podstawowych usług).
- **Miasto Radom jest ważnym węzłem komunikacyjnym**. Drogi krajowe, w znaczącej części w standardzie dróg ekspresowych, zapewniają dobrą dostępność zarówno stolicy podregionu, jak i pozostałych części Partnerstwa. Rozwinięta sieć dróg lokalnych zapewnia również **dobrą dostępność wewnętrzną** (z większości terenów Partnerstwa do Radomia można się dostać w przeciągu 30 min.). Niestety, jakość dróg nie przekłada się automatycznie na wskaźniki bezpieczeństwa na drodze. Sfera transportu, a głównie kwestia skomunikowania zewnętrznego i wewnętrznego dzięki transportowi zbiorowemu, oceniona została w badaniach mieszkańców jako obszar wymagający podjęcia intensywniejszych działań (choć z kolei duża część młodzieży zauważyła, że jest to czynnik, który zachęciłby do pozostania na Ziemi Radomskiej).
- 1/5 obszaru Partnerstwa objęta jest różnymi **formami ochrony przyrody**. Są one skoncentrowane w dwóch kompleksach: w części południowej (gminy Skaryszew, Iłża i Wierzbica) oraz północnej (miasto i gmina Pionki oraz okolice).
- Obszar Partnerstwa jest bardzo dobrze **wyposażony w infrastrukturę wodociągową**, nieco słabiej (ale na tle regionu bardzo korzystnie) w sieć kanalizacyjną. Odpowiednia gospodarka ściekowa jest warunkiem poprawy czystości wód (których ogólny stan oceniany jest na razie jako zły), ale również ochrony gleby.
- Statystyczny mieszkaniec Partnerstwa wytwarza **mniej śmieci** niż statystyczny mieszkaniec województwa mazowieckiego. Dodatkowo, **połowa wytwarzanych odpadów poddawana jest odzyskowi**. Może to świadczyć o dość wysokiej świadomości ekologicznej mieszkańców w zakresie gospodarowania odpadami.
- **Jakość powietrza** na terenie Partnerstwa, biorąc pod uwagę przekroczenia pyłu PM10 oraz benzo(a)pirenu wskazuje na istniejący problem niskiej emisji, którego źródłem w okresie zimowym jest w głównej mierze sektor gospodarstw domowych. Niestety, **trwający kryzys energetyczny będzie ogromnym wyzwaniem** zarówno w tej sferze (spalanie drewna oraz węgla

niskiej jakości, ograniczanie opalania domów gazem), jak i w sferze społecznej (możliwe zwiększanie się zasięgu ubóstwa energetycznego. Czynnikiem sprzyjającym czystości powietrza może być ograniczanie transportu prywatnego dzięki rozwijaniu systemów transportu zbiorowego oraz budowie sieci bezpiecznych dróg rowerowych.

- Niestety większość gmin **nie postrzega planowania miejscowego jako istotnego narzędzia zapewnienia ład przestrzennego**. Pod tym względem pozytywnie wyróżniają się: miasto Pionki (100 % pokrycia obszaru mpzp) oraz gminy Kowala i Wierzbica.
- Jakość i czystość środowiska naturalnego, jakość podstawowych usług komunalnych, bezpieczeństwo oraz estetyka otoczenia należą do najważniejszych atrybutów Partnerstwa. Potwierdzają to wyniki zarówno mieszkańców, jak i młodzieży.
- Mimo wielu wyzwań i problemów w ocenie większości mieszkańców (68% ankietowanych) oraz młodzieży (56% ankietowanych) obszar Partnerstwa jest dobrym miejscem do życia.

3.4. Wyniki badań mieszkańców i młodzieży

Uzupełnieniem danych statystycznych pochodzących z różnych źródeł są informacje pochodzące z przeprowadzonych badań społecznych. Przybrały one formę ankiet (dla młodzieży ostatnich klas szkół średnich oraz dla ogółu mieszkańców) oraz spotkania z przedsiębiorcami.

Badania młodzieży przeprowadzone były w terminie 31.05. – 10.06.2022 r. Kompletne ankiety wypełniły 873 osoby, 53% to mieszkańcy miast Partnerstwa. Wśród ankietowanych 63% stanowili uczniowie liceów, 31% uczniowie techników, a pozostałą część uczniowie szkół branżowych.

Badania mieszkańców prowadzone były w terminie 15.07. – 12.08.2022 r. Kompletne ankiety wypełniły 452 osoby, najwięcej z miasta Radom (19,5%). Większość ankietowanych (62%) stanowiły osoby w wieku produkcyjnym mobilnym (20-45 lat), 6% to seniorzy, a tylko 2,4% osoby młode (pon. 20 roku życia). 65% respondentów legitymowało się wyższym wykształceniem. Zdecydowaną większość stanowią pracownicy firm różnych wielkości (niemal 60%).

W dniu 5.09.2022r. odbyło się **spotkanie poświęcone omówieniu sytuacji przedsiębiorstw**. Uczestniczyło w nim 22 przedsiębiorców oraz 5 przedstawicieli JST, którzy w swoich jednostkach zajmują się przedsiębiorczością.

Wnioski płynące z powyższych badań jakościowych uzupełniły i wzbogaciły opis statystyczny (rozdz.3). Były również cennym wkładem do określenia potencjałów i barier rozwojowych Partnerstwa (rozdz.4).

3.5. Analiza powiązań funkcjonalnych na obszarze Partnerstwa oraz określenie wiodących funkcji na obszarze

3.5.1. Popyt na usługi (publiczne i rynkowe) oraz infrastrukturę techniczną i społeczną w kontekście zmian demograficznych

Analiza zapotrzebowania na usługi publiczne i rynkowe oraz infrastrukturę techniczną i społeczną w kontekście zmian demograficznych została dokonana na podstawie danych statystycznych, badań ankietowych (mieszkańców i młodzieży – raporty z badań w załączeniu do opracowania) oraz matrycy bilansu usług – zagregowane wyniki w tabeli poniżej.

Tabela 29. Zagregowane wyniki matrycy bilansu usług⁵¹

L.P.	Rodzaj usługi	Realizacja usługi na terenie Partnerstwa
1	Usługi bankowe i finansowe (pożyczki, kredyty, doradztwo)	96,64%
2	Usługi i doradztwo prawne (adwokat, notariusz komornik, radca)	80,36%
3	Usługi budowlane, remontowe	84,45%
4	Usługi serwisowe, naprawcze, informatyczne	83,77%
5	Usługi rolnicze i obsługi (dla) rolnictwa	83,73%
6	Zakupy w sieciach handlowych, większych sklepach, hurtowniach	88,95%
7	Zakupy podstawowe artykuły gosp. dom. i żywność	99,16%

⁵¹ Wartości na podstawie badań opinii członków Grupy Roboczej, mieszkańców i młodzieży

8	Zakupy artykułów przemysłowych, odzieży, AGD	94,95%
9	Zakupy na targowiskach	87,45%
10	Podstawowe opieka zdrowotna (przychodnia, lekarz, pielęgniarka, dentysta, apteka)	88,05%
11	<u>Usługi lekarza specjalisty oraz specjalistyczne zabiegi oraz szpitale</u>	<u>68,09%</u>
12	<u>Usługi rehabilitacyjno-opiekuńcze nad osobami starszymi i niepełnosprawnymi</u>	<u>79,05%</u>
13	Usługi typu "beauty" (fryzjer, kosmetyczka, solarium, spa)	83,82%
14	Edukacja podstawowa dzieci i opieka nad dzieckiem (przedszkole, żłobek)	88,27%
15	Edukacja: licea, technika, szkoły branżowe i zawodowe	87,09%
16	<u>Edukacja w szkołach wyższych</u>	<u>45,14%</u>
17	<u>Dokształcanie się, edukacja własna, kursy, szkolenia</u>	<u>63,52%</u>
18	<u>Doradztwo i pośrednictwo zawodowe, poszukiwanie pracy</u>	<u>78,65%</u>
19	Usługi otoczenia i wsparcia biznesu oraz przedsiębiorczości (księgowe, doradcze szkoleniowe)	81,05%
20	Usługi gastronomiczne reaturacje, sale bankietowe, catering itp	84,77%
21	Usługi i imprezy kultury popularnej i rozrywki	82,09%
22	<u>Usługi z zakresu kultury wysokiej: teatr, koncert, wystawy</u>	<u>77,86%</u>
23	Imprezy i wydarzenia sportowe, mecze, zawody, itp.	81,18%
24	<u>Wydarzenia o charakterze pop-kultury</u>	<u>61,45%</u>
25	Uprawianie sportu i rekreacji indywidualnej	86,18%
26	Komunikacja autobusowa	90,09%

27	Komunikacja kolejowa	83,68%
28	Zaopatrzenie w wodę	82,59%
29	<u>Odbiór i oczyszczanie ścieków - kanalizacja</u>	<u>63,14%</u>
30	<u>Zaopatrzenie w ciepło</u>	<u>39,64%</u>
31	<u>Sieć gazowa</u>	<u>44,27%</u>
32	Odbiór odpadów	89,82%

Źródło: opracowanie własne

Analiza możliwości zaspokojenia potrzeb mieszkańców Partnerstwa, wykazała, że większość usług niezbędnych do funkcjonowania gospodarstw domowych oraz przedsiębiorców jest zaspokajana na terenie Partnerstwa na poziomie powyżej 80%.

Należy jednocześnie zaznaczyć, że część usług (m.in. bankowość, doradztwo prawne, zakup i dostawa towarów itp.) może być obecnie realizowana w formule on-line i nie wymaga bezpośredniego kontaktu, co wpływa na wyższy poziom wartości w ww. zestawieniu.

Większość usług, których pewne deficyty występują w gminach wiejskich na terenie Partnerstwa (m.in. specjalistyczna opieka zdrowotna, kultura, szkolnictwo ponadpodstawowe, sport i rekreacja) zaspokajane są przede wszystkim w głównym ośrodku miejskim, stanowiącym centralny ośrodek społeczno-gospodarczy Partnerstwa w Radomiu oraz w pozostałych jednostkach o charakterze miejskim - mieście Pionki i gminach miejsko-wiejskich: Iłży, Jedlni-Letnisko, Przytyku i Skaryszewie. Powyższe uwarunkowania wpływają na wysokie, w większości analizowanych obszarów, wskaźniki w zestawieniu.

Usługami o niskim poziomie zaspokojenia na obszarze Partnerstwa (poniżej 60%) są usługi związane z kosztowną infrastrukturą sieciową: Zaopatrzenie w ciepło 39,64% i sieć gazowa 44,27%, w znacznym stopniu niezależne od samorządów oraz edukacja w szkołach wyższych, zaspokajana wyłącznie na terenie Radomia w istniejących 6 uczelni i szkół wyższych, o ograniczonej ilości kierunków i profili kształcenia.

Dane w zakresie możliwości kształcenia w szkołach wyższych znajdują potwierdzenia w badaniach młodzieży. Spośród osób, które zadeklarowały zamiar studiowania 90% planuje edukację wyższą w uczelniach znajdujących się na terenie miast wojewódzkich m.in. w Warszawie, Kielcach, Lublinie, Krakowie, Łodzi.

Usługami o średnim poziomie zaspokojenia na terenie Partnerstwa (od 60% do 80%) są usługi związane z:

- doksztalcaniem się, edukacją własną, kursami, szkoleniami (63,52 %) oraz doradztwem i pośrednictwem zawodowym (78,65%) istotne dla młodzieży i lokalnego rynku pracy i dotyczące procesu edukacyjnego,
- wydarzeniami kulturalnymi, zarówno dotyczącymi pop kultury (61,45%) jak i kultury wysokiej (77,86%),
- odbiorem i oczyszczaniem ścieków (63,14%), dotyczące infrastruktury kanalizacyjnej, leżącej w kompetencjach samorządów.

Usługi wyspecjalizowane, podobnie jak nauka w szkołach wyższych, w znacznej mierze zaspokajane są poza terenem Partnerstwa⁵² w miastach wojewódzkich m.in. w Warszawie, Kielcach, Lublinie, Krakowie. Dotyczy to w szczególności:

- specjalistycznej opieki zdrowotnej - 15%;
- usług kultury wysokiej (teatr, muzyka poważna, wystawy) - 15%;
- pracy zawodowej, poszukiwania pracy – 13%
- realizacji własnych pasji - 10,6%;
- imprez sportowych - 8,6%;
- usług kultury popularnej (kino, koncert) – 8%.

Usługi dotyczące infrastruktury kanalizacyjnej, należą do kompetencji samorządów i są sukcesywnie rozszerzane z wykurzaniem środków zewnętrznych m.in. UE lub środków własnych.

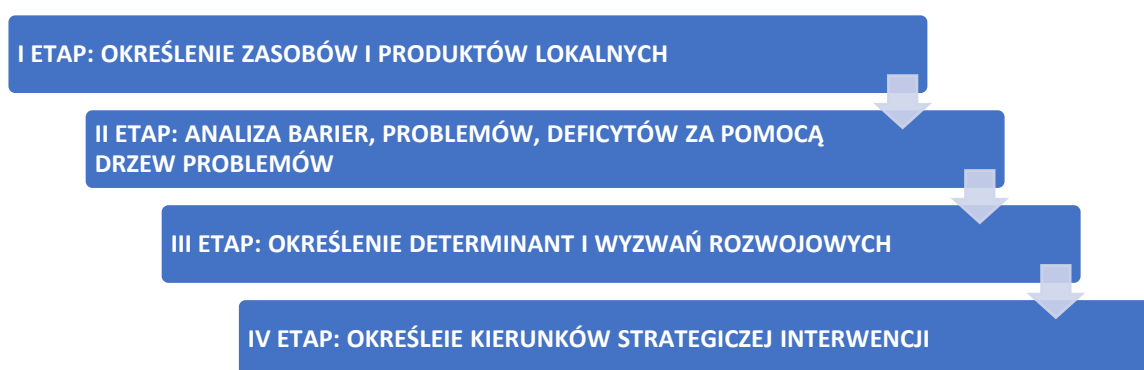
---

⁵² Na wyników podstawie badań mieszkańców

4. Analiza potencjałów, barier i potrzeb rozwojowych obszaru Partnerstwa

Analizę potencjałów, barier i potrzeb rozwojowych obszaru Partnerstwa przeprowadzono w pięciu etapach. W pierwszym etapie, na podstawie danych i informacji zawartych w dwóch poprzednich rozdziałach wstępnie określono obszary rozwojowe Partnerstwa. Następnie w drugim etapie, w celu uzyskania informacji na temat potencjałów Partnerstwa, czyli zasobów i produktów, posłużono się specjalnie zaprojektowaną matrycą, na której partnerzy wymieniali i oceniali posiadane zasoby i wytwarzane na ich podstawie produkty. Podobnie skonstruowana matryca diagnostyczna, posłużyła również w etapie trzecim do analizy barier i oszacowania istotności problemów i deficytów występujących na obszarze Partnerstwa oraz jednostek wchodzących w jego skład. Na podstawie pozyskanych danych zbudowano najważniejsze drzewa problemów prezentujących kluczowe problemy, z jakimi zmagają się Partnerstwo.-W kolejnym etapie – czwartym, określono główne determinanty rozwojowe Partnerstwa i odniesiono je do czterech wstępnie założonych w badaniu obszarów rozwojowych: społecznego, gospodarczego, środowiskowo-przestrzennego i instytucjonalnego. W ostatnim, piątym etapie, określono kierunki interwencji i współpracy Partnerstwa w korelacji do wyodrębnionych czterech sfer rozwojowych.

Rysunek 1. Proces diagnozy - metodyka

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Związku Miast Polskich

Rysunek 2. Obszary rozwojowe

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Związku Miast Polskich

4.1. Potencjał obszaru Partnerstwa

Zasoby i produkty lokalne stanowią potencjały rozwoju lokalnego. Istotne jest dostrzeżenie możliwości wykorzystania zasobów dla pobudzenia rozwoju gospodarczego.

Na potencjały obszaru Partnerstwa będą się składać przede wszystkim posiadane zasoby, oferowane produkty i usługi, które mogą przynieść wymierne korzyści bezpośrednio lub pośrednio poprzez wytworzenie wartości dodanej dla mieszkańców i interesariuszy Partnerstwa. Zasoby to wszystkie użyteczne elementy występujące na terenie Partnerstwa, generujące produkty lokalne. Są niezbędne do wytworzenia wyrobu, usługi, oferty definiujących funkcje obszaru Partnerstwa.

W celu zidentyfikowania zasobów lokalnych Partnerstwa posłużono się specjalnie skonstruowaną matrycą, w której przedstawiciele gmin mieli wymienić poszczególne zasoby oraz określić w skali od 0 do 10 możliwość wykorzystania zasobu dla generowania produktów lokalnych oraz unikatowość zasobów w dwóch perspektywach: lokalnej i partnerskiej. Im wyższa nadana ocena, tym wyższa możliwość generowania produktu i unikatowość zasobu.

Szczegółowe dane z matrycy, zagregowano w 6 głównych grup rodzajowych zasobów – wyniki przedstawia tabela poniżej.

Tabela 30 Główne grupy rodzajowe zasobów

L.p.	ZASOBY LOKALNE	POTENCJAŁ DO GENEROWANIA PRODUKTÓW I UNIKALNOŚĆ ZASOBÓW LOKALNIE	POTENCJAŁ DO GENEROWANIA PRODUKTÓW I UNIKALNOŚĆ ZASOBÓW DLA PARTNERSTWA	WYNIK UŚREDNIONY min. 5 pkt (50%)	WYNIK W RANKINGU
A.	B.	C.	D.	E.	F.
1.	istniejąca infrastruktura	7,36	7,18	7,27	1
2.	funkcjonujące instytucje	7,27	6,55	6,91	2
3.	środowisko naturalne i jego jakość (zasoby przyrodnicze - flora, fauna, krajobraz, położenie)	6,59	5,95	6,27	3
4.	dziedzictwo kulturowe, historyczne, folklor, tradycje, postacie	5,18	5,09	5,05	4
5.	kluczowi przedsiębiorcy ze względu na podaż pracy, potencjał B+R, specjalizacje regionalne itp.	5,45	4,64	5,05	5
6.	niewykorzystane, zapomniane obiekty/przestrzenie	5,36	4,73	5,05	6

Źródło: Opracowanie własne

Najwyżej ocenionym przez partnerów zasobem występującym na obszarze Partnerstwa jest istniejąca infrastruktura. Wśród wymienianych zasobów znalazły się m.in. infrastruktura drogowa, infrastruktura kolejowa, szkoły, domy kultury, boiska i obiekty sportowe. Na podstawie uzyskanego wyniku widać, nastawienie inwestycyjne Partnerstwa utożsamiające możliwość rozwoju i generowania produktów na bazie inwestycji infrastrukturalnych. Infrastruktura może stanowić wspólny mianownik dla realizacji celów Partnerstwa, jest on jednak bardzo kapitałochłonny i należałoby się zastanowić nad wykorzystaniem także innych mniej kosztowych ścieżek rozwoju.

Drugie miejsce w rankingu zajmują funkcjonujące instytucje, do których zaliczono Urzędy Gmin, Domy Kultury, Biblioteki, Gminne Ośrodki Pomocy Społecznej, kluby i hale sportowe, Domy Pomocy Społecznej, Ośrodki Zdrowia. Wszystkie te instytucje są niezbędne dla funkcjonowania społeczności lokalnej i zaspakajania potrzeb swoich mieszkańców oraz osób z zewnątrz przebywających na terenie Partnerstwa, wpływając bezpośrednio na warunki życia i wizerunek danego obszaru.

Trzecie najwyżej oceniane miejsce zajmuje zasób dotyczący środowiska naturalnego i jego bogactwa. Zdaniem 47% mieszkańców jakość i czystość środowiska naturalnego (powietrza, wody, zieleni) stanowi duży atut gminy. Atrakcyjność turystyczna: przyrodnicza i kulturowa, zabytki są również uznawane za mocną stronę przez ponad 40% mieszkańców. Dane statystyczne wskazują na wysoki ponad 21% udział obszarów przyrodniczych prawnie chronionych na terenie powiatu radomskiego. Na terenie Partnerstwa znajdują się obszary prawnie chronione, do których zalicza się m.in.: Obszar Chronionego Krajobrazu Iłża-Makowiec oraz Kozienicki Park Krajobrazowy z występującymi tu rezerwatami oraz obszarami NATURA 2000. Partnerzy wskazywali na takie zasoby, jak: gleby, stawy, rzeki, zbiorniki wodne, pomniki przyrody. Jest to cenny zasób Partnerstwa o ~~dużym~~ potencjale rozwojowym, ale mało wykorzystany. Jednym z kierunków wyzwań strategicznych jest rozwój turystyki zwiększający jakość życia na obszarze Partnerstwa, co może wpłynąć pozytywnie na rozpoznawalność Partnerstwa.

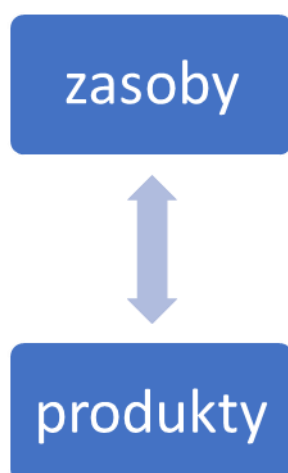
Czwartym zasobem w zestawieniu jest wspólna historia i dziedzictwo kulturowe oraz tradycja i ważne postacie. To kolejny równie istotny zasób Partnerstwa, który w przyszłości może generować wiele produktów, w tym produkty turystyczne. Mieszkańcy wysoko oceniają dziedzictwo i historię, ponad 54% z nich uważa ten czynnik za ważny atut Partnerstwa. Przedstawiciele gmin wymieniali najważniejsze fakty historyczne, które mają przede wszystkim wymiar lokalny. Dla mieszkańców ważne są miejsca i związane z nimi symbole kulturowe, a także lokalne święta i tradycje.

Piątym wskazanym w rankingu zasobem Partnerstwa są kluczowi przedsiębiorcy, głównie ze względu na generowanie podaży pracy i wpływ na rozwój gospodarczy. Wśród dominujących sektorów przedsiębiorstw na terenie Partnerstwa znajdują się usługi handlowe, budowlane, transportowe, a także rolnicze. Pozycja tego zasobu świadczy o istotnej roli sfery gospodarczej w rozwoju lokalnym gminy i Partnerstwa. Kluczowi przedsiębiorcy przede wszystkim generują nowe miejsca pracy, ale i stanowią mocny filar gospodarki lokalnej. Z przeprowadzonego badania ankietowego z młodzieżą wynika, iż młodzież zostałaaby na miejscu, pod warunkiem możliwości znalezienia atrakcyjnego zatrudnienia, Młodzież chciałaby się rozwijać i budować swoje doświadczenie zawodowe na takich polach, jak nauka, technika, kultura i rozrywka, czy IT. Zdecydowana większość młodzieży uważa, iż należy wypracować bardziej intensywne wsparcie dla samozatrudnienia, przedsiębiorczości. Zarówno oferty pracy, jak i wysokość zarobków zniechęcają do pozostania w gminie, zdaniem blisko 70% młodzieży oraz ponad 74% mieszkańców. Opinia młodych ludzi jest istotna, gdyż to oni są siłą napędową każdej gospodarki, a jak pokazują trendy demograficzne mamy do czynienia z procesem ubytku zasobów siły roboczej na terenie Partnerstwa.

Szósty zasób stanowią niewykorzystane, zapomniane miejsca i obiekty. To szczególny zasób posiadający dużą unikalność i potencjał, wymagający często rewitalizacji, w celu przywrócenia lub nadania im nowych funkcji społeczno-gospodarczych. Są to szczególne miejsca i obiekty o potencjale przyrodniczym (np. ukształtowanie terenu, rzeki i zbiorniki wodne) oraz kulturowo-historycznym, zawierające elementy wzmacniające poczucie tożsamości lokalnej (m.in. dwory i posiadłości). Miejsca te posiadają duży potencjał społeczno-kulturowo-historyczny, ale wymagają ponownego zagospodarowania i rewitalizacji.

Wykorzystując potencjał endogeniczny gminy, produkty lokalne są wytwarzane z występujących na danym obszarze zasobów. Produkty stanowią wartość dodaną dla obszaru, interesariuszy, a przede wszystkim mieszkańców. Z jednej strony zaspakajają ich potrzeby, a z drugiej generują możliwości sprzedaży na zewnątrz oraz przyciągają zewnętrznych klientów.

Rysunek 3. Relacja między zasobami lokalnymi a produktami lokalnymi

Źródło: Opracowanie własne

Do zdiagnozowania produktów lokalnych Partnerstwa również wykorzystano matrycę, w której przedstawiciele gmin wymieniali produkty wytworzone na zasobach i oceniali je w skali od 0 do 10 punktów pod względem wartości dodanej wymienionego produktu oraz jego możliwości rozwoju w wymiarze lokalnym i dla Partnerstwa. Im wyższa nadana ocena, tym wyższa wartość i potencjał produktu. Jako grupy produktów posiadające istotny potencjał do rozwoju Partnerstwa przyjęto te, które zdobyły powyżej 5 pkt w wyniku uśrednionym, dane w tabeli poniżej.

Tabela 31 Główne grupy rodzajowe produktów

L.p.	PRODUKTY LOKALNE POWSTAJĄCE NA NST. ZASOBACH:	WARTOŚĆ DODANA I POTENCJAŁ PRODUKTÓW - POZIOM LOKALNY	WARTOŚĆ DODANA I POTENCJAŁ PRODUKTÓW - POZIOM PARTERSTWA	WYNIK UŚREDNIONY min. 5 pkt (50%)	WYNIK W RANKINGU
A.	B.	C.	D.	E.	F.
1.	funkcjonujące instytucje	6,91	5,95	6,43	1
2.	istniejąca infrastruktura	6,36	5,91	6,14	2

3.	środowisko naturalne i jego jakość (zasoby przyrodnicze - flora, fauna, krajobraz, położenie)	6,18	5,64	5,91	3
4.	kluczowi przedsiębiorcy ze względu na podaż pracy, potencjał B+R, specjalizacje regionalne itp.	6,41	5,23	5,82	4

Źródło: opracowanie własne

Na pierwszym miejscu w rankingu znalazły się produkty generowane przez funkcjonujące instytucje, pełniące istotne funkcje społeczno-kulturowe, które zaspakajają niezbędne potrzeby społeczności lokalnej i osób przebywających czasowo na terenie Partnerstwa. Wśród tych potrzeb prezentowano rozwój kultury lokalnej, edukacji, resocjalizacji i wyrównywania szans społecznych, usługi senioralne, które są niezwykle potrzebne w obliczu obecnych tendencji demograficznych.

Na drugim miejscu znalazły się produkty związane z istniejącą infrastrukturą, generowane przez zasoby infrastruktury komunikacyjnej (m.in. lotnisko, kolej, drogi), czy wodno-kanalizacyjnej. Wymieniane produkty, takie jak bezpieczeństwo na ulicach, dostęp do wody pitnej, aktywność fizyczna mieszkańców ma niebagatelne znaczenie dla prawidłowego funkcjonowania społeczeństwa. Drugie miejsce produktów związanych z istniejącą infrastrukturą potwierdza przywiązanie mieszkańców i osób zarządzających rozwojem lokalnym, do postrzegania jako głównego czynnika rozwoju zasobów infrastrukturalnych.

Na trzecim miejscu znalazły się produkty generowane na bazie środowiska naturalnego i zasobów przyrodniczych, związane z wypoczynkiem, rekreacją, sportem i turystyką, wpisujące się w tzw. przemysł czasu wolnego.

Czwarte miejsce, a zarazem ostatnie w zestawieniu zawierającym produkty z punktacją pow. 50 % uśrednionej liczby punktów, zajęły produkty generowane przez kluczowych przedsiębiorców, bardzo ważne dla społeczności lokalnych, ponieważ funkcjonujące na danym terenie firmy znajdujące zbyt na swoje produkty,

są istotnymi podmiotami generującymi miejsca pracy i wpływającymi na rozwój lokalnej gospodarki.

Wszystkie wyżej wymienione produkty stanowią bardzo ważny czynnik rozwoju, gdyż generują one bezpośrednio lub pośrednio nowe miejsca pracy oraz wpływają na rozwój społeczno-gospodarczy i jakość życia mieszkańców. Mogą zachęcać młodych ludzi do pozostania na obszarze Partnerstwa, rozwijać lokalne firmy oraz przyciągać zewnętrznych inwestorów i tym samym wpływać na rozwój lokalnych i ponadlokalnych specjalizacji. Celem powinno być kreowanie wysokiej jakości produktów terytorialnych, zarówno materialnych, jak i niematerialnych, przez co możliwe będzie budowanie silnej marki miejsca. Pozwala ona na zapewnienie w postrzeganiu potencjalnego klienta wysokiej pozycji Partnerstwa.

Produkty generowane przez kluczowych przedsiębiorców zamknęły ranking produktów, które zdobyły min 50% uśrednione punktacji.

4.2. Bariery, problemy, deficyty obszaru Partnerstwa

Drzewo problemów to metoda, która może być zastosowana do porządkowania występujących w jednostkach samorządu terytorialnego barier/problemów rozwoju. Prezentuje przyczyny, które warunkują pojawienie się problemu oraz konsekwencje bliższe i dalsze jego występowania. Na potrzeby analizy skonstruowano matrycę, która zidentyfikowała problemy/ bariery, oraz określiła ich natężenie i istotność dla rozwoju poszczególnych JST i całego Partnerstwa. W oparciu o analizę danych statystycznych, ankietowych oraz pozyskanych z matrycy, poniżej zaprezentowano kluczowe problemy, które obrazują specyfikę Partnerstwa.

Matryca zawierała 12 obszarów funkcjonowania Partnerstwa, które zostały poddane analizie przez przedstawicieli Partnerstwa. W skali od 0 do 10, oceniali oni istotność oraz natężenie występowania danego problemu dla rozwoju gminy oraz całego Partnerstwa. Im wyższa ocena, tym większe natężenie i istotność problemu dla rozwoju gminy/Partnerstwa, a więc generującego większe bariery rozwojowe. Ocenie poddano następujące obszary:

1. Środowisko naturalne
2. Kultura, zabytki, sztuka, usługi czasu wolnego, gastronomia, rozrywka
3. Turystyka, agroturystyka, turystyka biznesowa
4. Infrastruktura transportowa, dostępność komunikacyjna
5. Gospodarka, przedsiębiorczość
6. Rynek pracy, kadry gospodarki

7. Szkolnictwo, wykształcenie, doksztalcanie
8. Dostęp do usług cyfrowych
9. Administracja, obsługa administracyjna
10. Stan zdrowia mieszkańców i opieka zdrowotna
11. Wykluczenie społeczne
12. Tożsamość lokalna

Zagregowane wyniki przedstawiają poniższa tabela. Wyróżniono sześć głównych obszarów problemowych/deficytowych, w przypadku których osiągnięto średni poziom natężenia i istotności na poziomie przynajmniej 5 punktów (50%).

Tabela 32 Najistotniejsze obszary problemowe/deficytowe

L.p.	PROBLEMY/DEFICYTY W DANYM OBSZARZE	ŚREDNIA NATĘŻENIA I ISTOTNOŚCI DLA ROZWOJU LOKALNEGO (0-10)	ŚREDNIA NATĘŻENIA I ISTOTNOŚCI DLA ROZWOJU PARTNERSTWA (0-10)	ŚREDNIA LOKALNIE I PARTNERSTWO (C+D)/2	POZYCJA W RANKINGU WG ŚREDNIEJ (E)
A.	B.	C.	D.	E.	F.
1.	Infrastruktura transportowa dostępność komunikacyjna, w tym transport publiczny, zbiorowy	8,00	7,55	7,77	1
2	Gospodarka, przedsiębiorczość - obsługa instytucjonalna, doradztwo, usługi dla biznesu, nowoczesne sektory gospodarki, obsługa MŚP, struktura gospodarki/przedsiębiorstw	6,41	6,32	6,36	2
3.	Szkolnictwo, wykształcenie, doksztalcanie w tym zawodowe, kursy, szkolenia, infrastruktura, dostępność usług	5,82	5,50	5,66	3

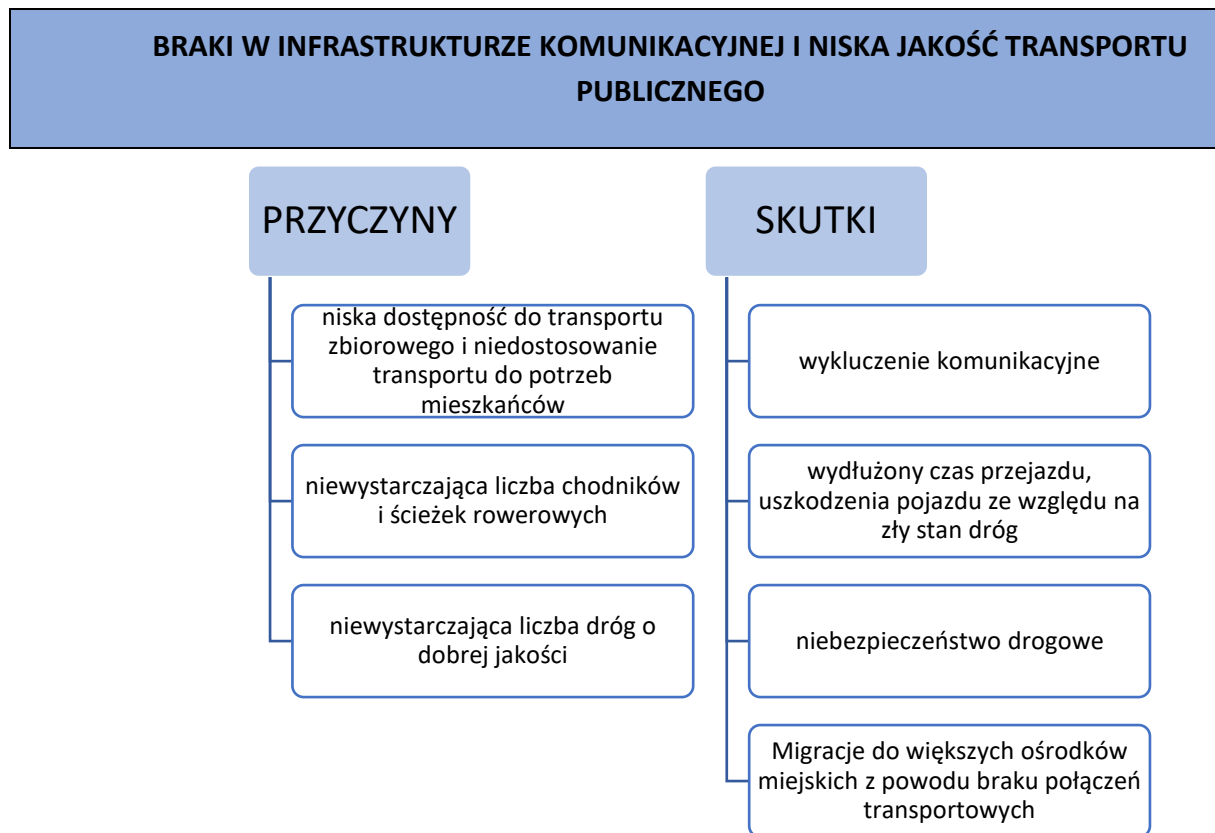
4.	Kultura, zabytki, sztuka, usługi czasu wolnego, gastronomia, rozrywka - infrastruktura/dostępność do usług	5,91	5,36	5,64	4
5.	Środowisko naturalne - zasoby, jakość, dostępność, infrastruktura, ochrona środowiska (kanalizacja, oczyszczalnie ścieków) itd.	5,74	5,26	5,50	5
6.	Turystyka, agroturystyka, turystyka biznesowa infrastruktura/dostępność usług	5,59	5,00	5,30	6

Źródło: Opracowanie własne

Drzewo problemów nr 1 - Infrastruktura transportowa, dostępność komunikacyjna, w tym transport publiczny, zbiorowy

Najwyżej punktowanym obszarem deficytowym była infrastruktura i dostępność komunikacyjna. Generalnie, Partnerstwo uznaje się za obszar dobrze skomunikowany. Przez teren przebiegają szlaki komunikacji samochodowej i kolejowej o znaczeniu krajowym. Problem, na jaki wskazali partnerzy, związany jest z niską dostępnością komunikacyjną. W tym kontekście wymieniano niską dostępność do transportu zbiorowego, spowodowaną głównie niewystarczającą liczbą przystanków i niskim dostępem do kolei. Prowadzi to do wykluczenia komunikacyjnego znacznej części mieszkańców obszaru Partnerstwa, w szczególności nieposiadających własnych środków transportu. Wskazywano również na niewystarczającą infrastrukturę okołodrogową, czyli brak profesjonalnych ścieżek rowerowych czy niewystarczającą liczbę chodników. Są to istotne kwestie, gdyż od tych elementów zależy bezpieczeństwo na drodze każdego uczestnika ruchu drogowego. Wśród problemów akcentowano również niewystarczającą liczbę dróg o twardej nawierzchni, co jest związane z brakiem funduszy zarówno gminy, jak i zewnętrznych na modernizację i przebudowę dróg.

Rysunek 4 Drzewo problemów nr 1 - Infrastruktura transportowa, dostępność komunikacyjna, w tym transport publiczny, zbiorowy

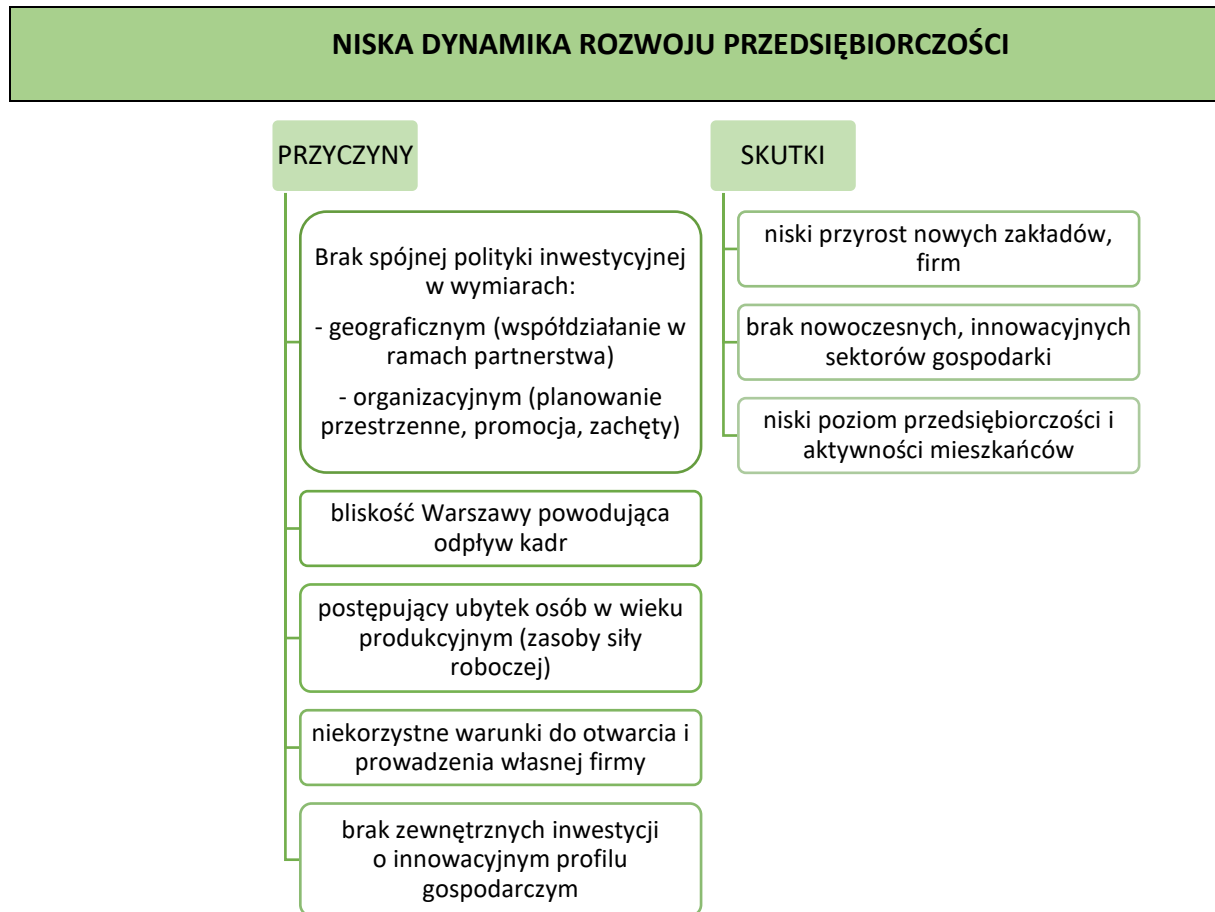
Źródło: Opracowanie własne

Drzewo problemów nr 2 Gospodarka, przedsiębiorczość - obsługa instytucjonalna, doradztwo, usługi dla biznesu, nowoczesne sektory gospodarki, obsługa MŚP, struktura gospodarki/przedsiębiorstw

Wysoko notowany był również obszar dotyczący gospodarki, przedsiębiorczości i związanych z nimi usług dla biznesu, obsługi instytucjonalnej, doradztwa, nowoczesnych sektorów gospodarki, obsługi MŚP, struktury gospodarki i przedsiębiorstw. Najczęściej wskazywanymi problemami były te świadczące o stagnacji gospodarczej i braku wsparcia dla rozwoju przedsiębiorczości. Pod względem natężenia występowania problemu lokalnie i na terenie Partnerstwa, obszar ten uzyskał 6,36/10 punktów. Zdaniem przedstawicieli gmin wypełniających matrycę, obszar ten jest niezwykle istotny dla rozwoju Partnerstwa (6,33/10

punktów). Rozwój przedsiębiorczości lokalnej jest silną stymulantą rozwoju lokalnego. Dlatego szczególnie ważne jest stworzenie odpowiednich warunków dla rozwoju przedsiębiorczości zwłaszcza wśród młodych ludzi, gdyż większość z nich uznała prowadzenie własnej działalności gospodarczej za atrakcyjną formę pracy. Tymczasem, respondenci z obszaru Partnerstwa często wskazywali, iż obecne, złe warunki do otwarcia i prowadzenia działalności gospodarczej zachęcają do opuszczenia zamieszkaney gminy. Najwyższy odsetek ankietowanych jako najbardziej potrzebną inwestycję na terenie Partnerstwa podał więcej miejsc dobrej pracy. Co istotne, połowa osób zaapelowała o dobre warunki i wsparcie dla rozwoju przedsiębiorczości, zakładania własnych firm, samozatrudnienia. Stworzenie określonego otoczenia dla pobudzenia przedsiębiorczości jest o tyle istotne, gdyż jak pokazały wyniki badania ankietowego, większość respondentów uznała prowadzenie własnej działalności gospodarczej czy pracę w rodzinnej firmie za niezwykle atrakcyjną formę pracy. Na obszarze Partnerstwa brakuje doradztwa/ szkoleń, instytucji podnoszących kwalifikacje kadr i instytucjonalnego wsparcia w zakresie pozyskiwania funduszy na wsparcia na otworzenie działalności gospodarczej. Ze względu na strukturę podmiotów gospodarczych obserwuje się niską dywersyfikację. Dodatkowo, na rozwój gospodarczy ma wpływ postępujący ubytek zasobów sił roboczych. Prognoza statystyczna wskazuje na zmniejszającą się liczbę osób w wieku produkcyjnym.

Rysunek 5 Drzewo problemów nr 2 - Gospodarka, przedsiębiorczość - obsługa instytucjonalna, doradztwo, usługi dla biznesu, nowoczesne sektory gospodarki, obsługa MŚP, struktura gospodarki/przedsiębiorstw

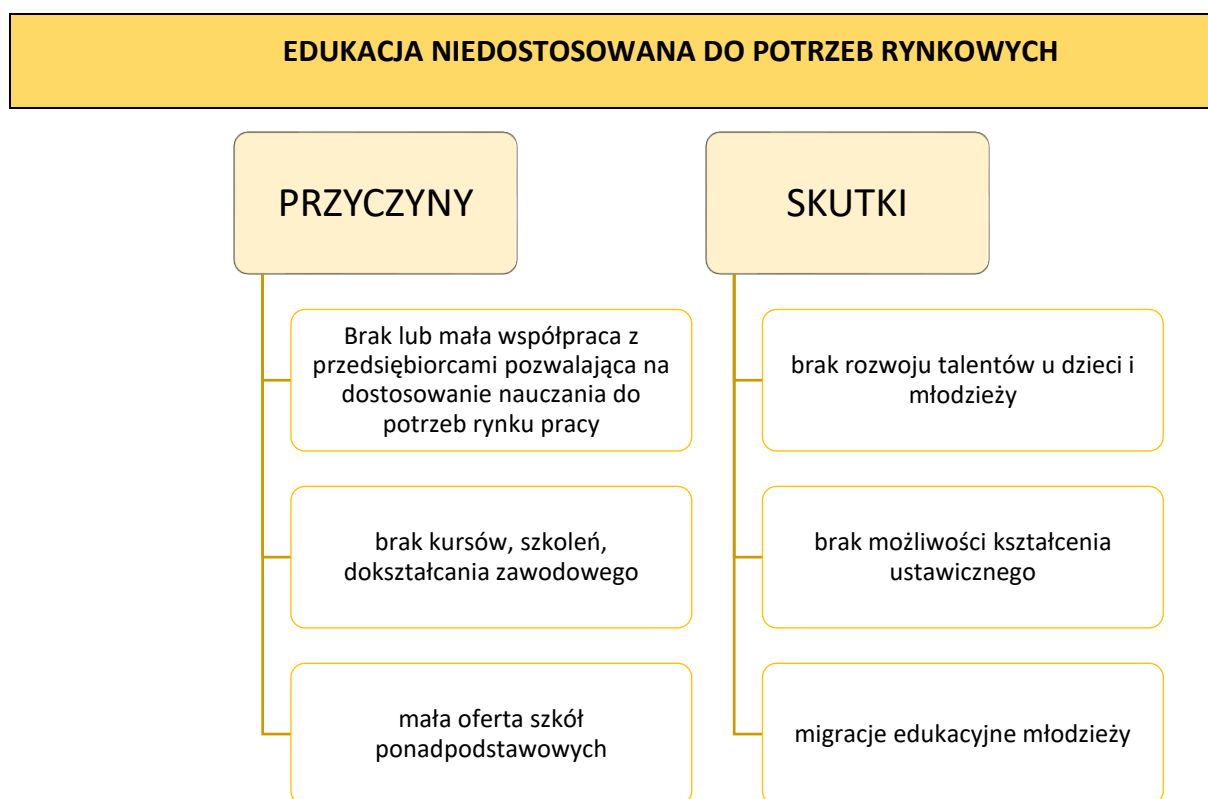
Źródło: opracowanie własne

Drzewo problemów nr 3 - Szkolnictwo, wykształcenie, doksztalcanie w tym zawodowe, kursy, szkolenia, infrastruktura, dostępność usług

Kolejnym wyznaczonym problemem jest brak usług i dostęp do wyspecjalizowanych usług edukacyjnych. Na terenie partnerstwa usługi edukacyjne są realizowane w na poziomie przedszkolnym, podstawowym, ponadpodstawowym oraz wyższym (jedynie w Radomiu). Edukacja ponadpodstawowa (licea, technika, szkoły branżowe i zawodowe) jest realizowana w ośrodkach miejskich Radom, m. Pionki, Iłża, jednak oferta jest ograniczona i nie odpowiada w pełni oczekiwaniom młodzieży. Powyższe wnioski pokrywają się z uzyskanymi odpowiedziami z przeprowadzonego badania ankietowego z mieszkańcami i młodzieżą. Większość młodzieży kształci się w szkołach wyższych w miejscowościach poza obszarem partnerstwa. Doradztwo i pośrednictwo zawodowe, poszukiwanie pracy, ale również doksztalcanie,

podnoszenie kwalifikacji odbywa się również w znacznym stopniu poza obszarem partnerstwa. Należy zapewnić wysoki poziom kształcenia i ukształtować kierunek rozwoju systemu kształcenia zgodnie z zapotrzebowaniem oraz dla pozyskania nowych mieszkańców zwiększyć jakość i dostępność usług edukacyjnych. W kontekście zwiększenia usług edukacyjnych dla dzieci należałoby również przemyśleć kwestię transportu autobusowego do szkół, a także sprawny transport z innymi dużymi ośrodkami miejskimi umożliwiający podróżowanie z i do miejsca pracy z miejscem zamieszkania na terenie Partnerstwa.

Rysunek 6 Drzewo problemów nr 3 - Szkolnictwo, wykształcenie, doksztalcenie w tym zawodowe, kursy, szkolenia, infrastruktura, dostępność usług

Źródło: Opracowanie własne

Drzewo problemów nr 4 - Kultura, zabytki, sztuka, usługi czasu wolnego, gastronomia, rozrywka - infrastruktura/dostępność do usług

Kolejnym obszarem problemowym (5), który uzyskał 5,64/10 punktów, jest kultura, zabytki, sztuka, usługi czasu wolnego, gastronomia, rozrywka - infrastruktura/dostępność do usług. W kontekście występujących problemów najczęściej wskazywano na brak usług, a także niską dostępność do sektora kultury i rozrywki. Analiza danych statystycznych oraz ankietowych wskazuje na istniejącą,

ale ograniczoną i niezróżnicowaną ofertę kulturalną, zwłaszcza w zakresie kultury wysokiej. Instytucje kulturalne działające na terenie Partnerstwa: pełnią funkcję rozwoju i krzewienia kultury poprzez organizację festynów, pikników, konkursów, dożynek, prowadzenie działań informacyjnych, edukacyjnych, oświatowych, w celu propagowania dziedzictwa kulturowego. Usługi z zakresu kultury wysokiej, takie jak teatr, koncert, wystawy są zaspakajane na w głównym ośrodku miejskim Partnerstwa – Radomiu, ale oferta ta jest ograniczona, co wynika m.in. z bliskiej dostępności ośrodka stołecznego. Dodatkowo, brakuje infrastruktury rozrywkowej, czyli miejsc świadczących usługi gastronomiczne czy dające możliwość spędzenia wolnego czasu. Obszar ten bezpośrednio oddziałuje także na sferę związaną z turystyką.

Rysunek 7 Drzewo problemów nr 4 - Kultura, zabytki, sztuka, usługi czasu wolnego, gastronomia, rozrywka - infrastruktura/dostępność do usług

Źródło: Opracowanie własne

Drzewo problemów nr 5 - Środowisko naturalne - zasoby, jakość, dostępność, infrastruktura, ochrona środowiska (kanalizacja, oczyszczalnie ścieków) itd.

W obszarze związanym ze środowiskiem naturalnym, jego zasobami, ochroną, dostępnością i infrastrukturą, najczęściej wskazywano na niską jakość i ochronę środowiska naturalnego. Przedstawiciele gmin dostrzegali wysokie natężenie i istotność problemu w granicach swoich gmin, a mniejsze na terenie partnerstwa. Wśród najczęściej wskazywanych problemów był niewystarczający poziom skanalizowania JST, szczególnie na obszarach wiejskich. Z analizy danych wynika natomiast, że dostępu do sieci wodociągowej nie ma tylko niespełna 6% mieszkańców. Zwracano również uwagę na niewystarczające przepustowości oczyszczalni ścieków zlokalizowanych na terenie Partnerstwa. Kompleksowa analiza statystyczna pozwala stwierdzić, iż nie zmniejszyła się emisja zanieczyszczeń pyłowych na przestrzeni lat. Jest to nie tylko konsekwencja funkcjonowania zakładów przemysłowych na terenie Partnerstwa, ale również stosowania lokalnych kotłowni i pieców węglowych w indywidualnych gospodarstwach domowych. Wynika to z braku funduszy, ale również braku świadomości ekologicznej mieszkańców. Badani wskazywali także na skomplikowaną procedurę pozyskiwania funduszy zewnętrznych na ochronę środowiska naturalnego, która uniemożliwia im wnioskowanie o realizację projektów. Jest to tym bardziej znaczące, gdyż wydatki gmin na gospodarkę komunalną i ochronę środowiska są niewystarczające. Wszystkie ww. przyczyny skutkują utrzymującą się emisją zanieczyszczeń pyłowych oraz niezadowalającą dostępnością mieszkańców do systemu kanalizacji zbiorczej.

Rysunek 8 Drzewo problemów nr 5 - Środowisko naturalne - zasoby, jakość, dostępność, infrastruktura, ochrona środowiska (kanalizacja, oczyszczalnie ścieków) itd.

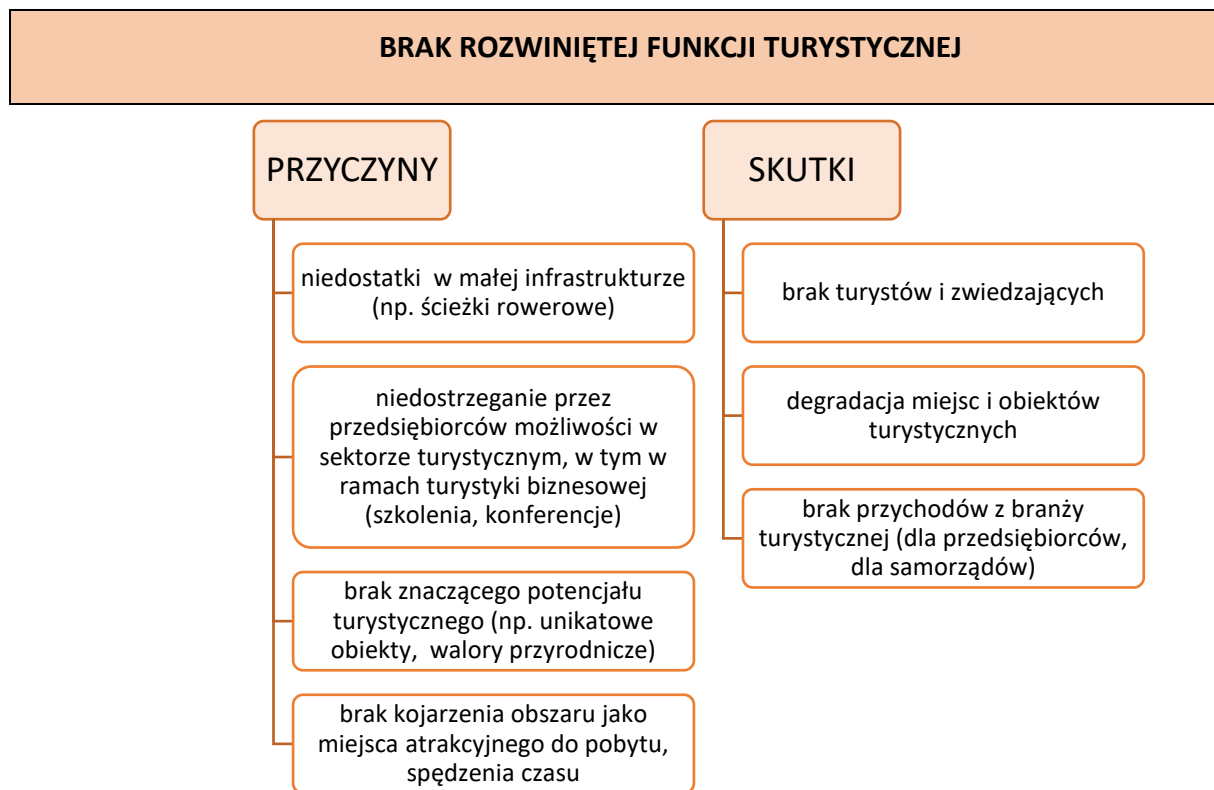

Źródło: Opracowanie własne

Drzewo problemów nr 6 -Turystyka, agroturystyka, turystyka biznesowa infrastruktura/dostępność usług

Problemem/deficytem, który znalazł się na 6 miejscu jest niewystarczająca infrastruktura i dostępność usług turystycznych. Analiza danych z matryc zasobów i produktów wykazała, iż na terenie Partnerstwa występuje potencjał turystyczny o charakterze zarówno przyrodniczym, jak i historyczno-kulturowym. Partnerzy wskazywali, iż jest on niewykorzystany, co skutkuje brakiem turystów i zwiedzających, brakiem generowania i promowania produktów turystycznych. Na terenie Partnerstwa-brakuje odpowiedniej infrastruktury turystycznej, jak hoteli i hosteli o odpowiednim standardzie, ścieżek rowerowych, pól biwakowych, a ponadto hotelowej infrastruktury biznesowej o wysokim standardzie. Ważne jest opracowanie wspólnego programu/strategii promocji Partnerstwa i konsekwentnie prowadzenie inwestycji w zakresie infrastruktury turystycznej, a także kampanii promocyjnej i zachęcającej do odwiedzenia gmin, także w kontekście turystyki biznesowej.

Rysunek 9 Drzewo problemów nr 6 - Turystyka, agroturystyka, turystyka biznesowa infrastruktura / dostępność usług

Źródło: Opracowanie własne

4.3. Determinanty potrzeb rozwojowych obszaru Partnerstwa

Rozwój lokalny jest procesem złożonym, na którego wpływ ma wiele zjawisk, procesów, jak i podmiotów biorących w nim udział. Powinien on uwzględniać potrzeby mieszkańców, zasoby lokalne (które są postrzegane jako warunki wewnętrzne rozwoju lokalnego), środowisko naturalne, przyrodnicze, infrastrukturalne, zdolności gospodarcze, naukowe, techniczne. Zespół najważniejszych czynników, powiązanych z występującymi na terenie Partnerstwa zasobami i produktami oraz deficytami i barierami, mogący zarówno zwiększać, jak i osłabiać potencjały Partnerstwa, a także pogłębiać lub eliminować problemy stanowią determinanty potrzeb rozwojowych Partnerstwa.

Na potrzeby analizy wykorzystano specjalną matrycę diagnozującą szczegółowe determinanty potrzeb rozwojowych i ich istotność dla rozwoju lokalnego oraz Partnerstwa. Partnerzy oceniali determinanty potrzeb na skali od 0 do 10. Im wyższa

ocena, tym czynnik istotniejszy dla rozwoju. W matrycy wskazano ponad 25 determinant rozwoju dotyczących zarówno mierzalnych obszarów życia społeczno-gospodarczego (np. dostępność komunikacyjna, dostępność określonych usług), jak i trudno mierzalnych (np. współpraca, wspólna wizja), w katalogu znalazły się m.in.:

1. angażowanie mieszkańców we współpracę na rzecz rozwoju;
2. współpraca;
3. informacja - promocja - marka;
4. integracja działań;
5. dostępność komunikacyjna;
6. edukacja;
7. rozwój usług;
8. jakość życia na obszarze;
9. dostępność usług publicznych;
10. dostępność dobrze płatnych miejsc pracy;
11. dostępność kadr pracowniczych;
12. klimat dla przedsiębiorczości;
13. jakość środowiska;
14. walory przyrodniczo-krajobrazowe;
15. walory kulturowe i turystyczne.

Uzyskane szczegółowe wyniki pogrupowano w 10 głównych kategoriach determinant zgodnie z tabelą poniżej, uszeregowaną wg uśrednionych istotności obliczonych na podstawie szczegółowych danych dotyczących danej grupy.

Tabela 33 Główne determinanty potrzeb rozwojowych Partnerstwa

L.p	Determinanty potrzeb rozwojowych	Istotność determinanty dla rozwoju lokalnego	Istotność determinanty dla rozwoju Partnerstwa	ŚREDNIA (C+D)/2	Miejsce ŚREDNIEJ w rankingu
A.	B.	C.	D.	E.	F.
1	Poprawa dostępności komunikacyjnej, wykorzystanie połączenia geograficznego	8,05	8,09	8,07	1

2	Poprawa warunków do rozwoju gosp., w tym prowadzenia działaln. gosp., dostępności atrakcyjnych miejsc pracy, kadr gosp., terenów inwestycyjnych	7,76	8,00	7,88	2
3	Poprawa jakości i warunków życia w celu spowolnienia niekorzystnych trendów demograficznych	7,29	7,49	7,39	3
4	Zwiększenie infrastruktury oraz dostępności, zakresu i jakości usług publicznych, w tym bezpieczeństwa, edukacyjnych, zdrowotnych	7,27	7,45	7,36	4
5	Poprawa jakości, ochrony i dostępności środowiska naturalnego	7,18	7,36	7,27	5
6	Poprawa infrastruktury i usług turystycznych, wykorzystujących potencjały przyrodnicze i kulturowe Partnerstwa	7,00	7,45	7,23	6
7	Wzrost współpracy, zaangażowania mieszkańców i podmiotów społeczno - gospodarczych na obszarze Partnerstwa	7,02	7,18	7,10	7
8	Poprawa sprawności zarządzania, potencjału admin, promocji, wpływu na decyzje wyższego szczebla	6,41	6,61	6,51	8

9	Zwiększenie dostępności, zakresu i jakości usług rynkowych m.in. bankowych, prawnych, telekomunikacyjnych, gastronomicznych	6,27	6,27	6,27	9
10	Poprawa dostępności i wykorzystania dziedzictwa kulturowego i historycznego, tradycji, folkloru itp.	5,52	5,76	5,64	10

Źródło: Opracowanie własne

Następnie główne determinanty zostały odniesione do wstępnie określonych obszarów rozwojowych:

- a) gospodarczego,
- b) społecznego,
- c) środowiskowo – przestrzennego,
- d) instytucjonalnego,

w celu weryfikacji korespondencji tych obszarów (określony wstępnie na początku badania) z uzyskanymi wynikami badań i analiz przeprowadzonych na podstawie otrzymanych danych i informacji.

Tabela 34 Korespondencja głównych determinant z obszarami rozwojowymi

L.p.	DETERMINANTY POTRZEB ROZWOJOWYCH	ŚREDNIA ISTOTNOŚĆ DETERMINANTY DLA ROZWOJU LOKALNEGO I PARTNERSTWA	OBSZAR ROZWOJOWY			
			GOSPODARCZY	SPOŁECZNY	ŚRODOWISKOWO PRZESTRZENNY	INSTYTUCJONALNY
-	-	-	a	b	c	d

1	Poprawa dostępności komunikacyjnej, wykorzystanie połączenia geograficznego	8,07	x	x	xx	x
2	Poprawa warunków do rozwoju gosp., w tym prowadzenia działaln. gosp., dostępności atrakcyjnych miejsc pracy, kadr gosp., terenów inwestycyjnych	7,88	xx	xx	x	xx
3	Poprawa jakości i warunków życia w celu spowolnienia niekorzystnych trendów demograficznych	7,39	xx	xx	x	x
4	Zwiększenie infrastruktury oraz dostępności, zakresu i jakości usług publicznych, w tym bezpieczeństwa, edukacyjnych, zdrowotnych.	7,36	x	xx	xx	x
5	Poprawa jakości, ochrony i dostępności środowiska naturalnego	7,27	x	x	xx	xx
6	Poprawa infrastruktury i usług turystycznych, wykorzystujących potencjały przyrodnicze i kulturowe Partnerstwa	7,23	xx	xx	xx	x
7	Wzrost współpracy, zaangażowania mieszkańców i podmiotów społeczno - gospodarczych na obszarze Partnerstwa	7,10	x	xx	x	xx

8	Poprawa sprawności zarządzania, potencjału admin, promocji, wpływu na decyzje wyższego szczebla	6,51	xx	x	x	xx
9	Zwiększenie dostępności, zakresu i jakości usług rynkowych m.in. bankowych, prawnych, telekomunikacyjnych, gastronomicznych	6,27	xx	xx	x	xx
10	Poprawa dostępności i wykorzystania dziedzictwa kulturowego i historycznego, tradycji, folkloru itp.	5,64	x	xx	xx	x

x – podstawowa zależność

xx – silna zależność

Źródło: Opracowanie własne

Powyższe zestawienie potwierdza korespondencję przewidywanych 4 sfer rozwojowych z głównymi determinantami określonymi na podstawie analizy szczegółowych danych i informacji.

4.4. Kluczowe wyzwania, kierunki strategicznej interwencji i współpracy

Wskazane główne determinanty potrzeb rozwojowych, z największym wpływem na zmianę sytuacji na obszarze Partnerstwa, wyznaczają same w sobie wyzwania kluczowe dla partnerów bądź składają się z szeregu wyzwań i działań kluczowych wchodzących w skład danej determinanty.

W procesie definiowania wyzwań i działań kluczowych wzięto pod uwagę priorytetowe czynniki w głównym stopniu determinujące rozwój obszaru Partnerstwa m.in.:

- niekorzystną sytuację demograficzną (m.in. spadek liczby ludności, niekorzystna struktura wiekowa, malejące zasoby siły roboczej)

- niewystarczającą infrastrukturę oraz dostęp do usług publicznych przede wszystkim zdrowotnych i opiekuńczych,
- niewystarczającą dostępność transportową, w szczególności w zakresie transportu zbiorowego,
- niewystarczający poziom ochrony środowiska i infrastruktury z tym związanej, przede wszystkim, z niewystarczającym poziomem skanalizowania gmin,
- niewystarczające wykorzystanie potencjałów dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego,
- niewystarczająca infrastruktura oraz dostęp do usług turystycznych,
- niewystarczające warunki do rozwoju przedsiębiorczości, m.in. w zakresie samozatrudnienia,
- brak średnich i dużych przedsiębiorców, generujących atrakcyjne miejsca pracy,
- niezadawalający poziom zarobków w stosunku do średniej z województwa mazowieckiego,
- poziom usług administracyjnych, warunkujący poza obsługą administracyjną mieszkańców, sprawne zarządzanie skomplikowanymi procesami – w tym realizacją projektów partnerskich, aplikowanie o środki zewnętrzne.

Na podstawie przeprowadzonej analizy określono następujące wyzwania i działania kluczowe i odniesiono je do determinant rozwojowych:

- a) Wzrost innowacyjności i kreatywności
- b) Poprawa środowiska dla rozwoju przedsiębiorczości
- c) Poprawa kapitału ludzkiego i rynku pracy
- d) Rozwój kapitału społecznego i społeczeństwa obywatelskiego
- e) Podwyższenie standardu i dostępu do usług publicznych
- f) Włączenie społeczne grup zagrożonych lub wykluczonych społecznie
- g) Dobra jakość i dostępność infrastruktury transportowej i technicznej
- h) Wysoka jakość i bezpieczeństwo zasobów przyrodniczych i antropogenicznych
- i) Zrównoważony system osadniczy
- j) Sprawne i skuteczne zarządzanie w administracji z wykorzystaniem technologii informacyjno-komunikacyjnych

Tabela 35 Główne determinanty rozwojowe - wyzwania kluczowe

L.p.	Determinanty potrzeb rozwojowych	Wzrost innowacyjności i kreatywności	Poprawa środowiska dla rozwoju przedsiębiorczości	Poprawa kapitału ludzkiego i rynku pracy	Rozwój kapitału społecznego i społeczeństwa obywatelskiego	Podwyższenie standardu i dostępu do usług publicznych	Włączenie społeczne grup zagrożonych lub wykluczonych społecznie	Dobra jakość i dostępność infrastruktury transportowej i	Wysoka jakość i bezpieczeństwo zasobów przyrodniczych i	Zrównoważony system osadniczy	Sprawne i skuteczne zarządzanie w administracji z wykorzystaniem technologii ICT
		a	b	c	d	e	f	g	h	i	j
	Wyzwania rozwojowe										
1	Poprawa dostępności komunikacyjnej, wykorzystanie położenia geograficznego		X					X			X
2	Poprawa warunków do rozwoju gosp., w tym prowadzenia działaln. gosp., dostępności atrakcyjnych miejsc pracy, kadr gosp., terenów inwestycyjnych	X	X	X		X		X	X	X	X
3	Poprawa jakości i warunków życia w celu spowolnienia niekorzystnych trendów demograficznych		X	X		X	X	X	X	X	X
4	Zwiększenie infrastruktury oraz dostępności, zakresu i jakości usług					X	X		X		X

	publicznych, w tym bezpieczeństwa, edukacyjnych, zdrowotnych										
5	Poprawa jakości, ochrony i dostępności środowiska naturalnego							X	X	X	
6	Poprawa infrastruktury i usług turystycznych, wykorzystujących potencjały przyrodnicze i kulturowe Partnerstwa		X					X	X		X
7	Wzrost współpracy, zaangażowania mieszkańców i podmiotów społeczno gospodarczych na obszarze Partnerstwa		X	X			X				X
8	Poprawa sprawności zarządzania, potencjału admin, promocji, wpływu na decyzje wyższego szczebla										X
9	Zwiększenie dostępności, zakresu i jakości usług rynkowych m.in. bankowych, prawnych, telekomunikacyjnych, gastronomicznych		X					X			X

10	Poprawa dostępności i wykorzystania dziedzictwa kulturowego i historycznego, tradycji, folkloru itp.				X					X	X	X
----	--	--	--	--	---	--	--	--	--	---	---	---

Źródło: Opracowanie własne

Wyznaczenie kluczowych wyzwań i działań w ramach determinant rozwojowych pozwoliło na określenie strategicznych kierunków interwencji.

W ramach sfery gospodarczej jest to rozwój lokalnej i ponadlokalnej gospodarki Partnerstwa poprzez efektywne wykorzystanie i rozszerzenie zasobów i produktów, wsparcie środowiska przedsiębiorczości, opracowanie wspólnej oferty inwestycyjnej Partnerstwa, doskonalenie zasobów rynku pracy oraz rozwój kreatywności i innowacyjności, zapewniające satysfakcjonujący poziom dochodów i warunków pracy.

W sferze społecznej jest to: poprawa dostępności i jakości usług publicznych, wzrost aktywności i zaangażowania mieszkańców w rozwój lokalny, sprzyjające integracji i włączeniu grup wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem, w szczególności osób starszych.

W ramach **sfery funkcjonalno-przestrzennej** jest poprawa dostępności i jakości infrastruktury transportowej i technicznej, wzrost jakości i bezpieczeństwa zasobów przyrodniczych i antropogenicznych, zapewniający zrównoważony system osadniczy i rozwój lokalny oraz koordynacja polityk przestrzennych w ramach Partnerstwa.

W **sferze instytucjonalnej** jest to sprawne i skuteczne zarządzanie rozwojem obszaru Partnerstwa, oparte na współpracy i zaufaniu, umożliwiające efektywne wykorzystywanie zasobów i wspólną realizację przedsięwzięć we wszystkich sferach życia społeczno-gospodarczego.

Strategiczne kierunki interwencji, wynikające z badań i analiz przeprowadzonych podczas opracowywania Raportu diagnostycznego, będą pomocne w wyznaczaniu celów Partnerstwa oraz określaniu ich priorytetów i struktury w ramach dalszych prac nad Strategią terytorialną.

5. Wykazy i spisy

A. Spis rycin i wykresów

Ryc. 1. Położenie obszaru Partnerstwa	17
Ryc. 2. Klasy pokrycia terenu obszaru Partnerstwa	18
Ryc. 3. Ogólny wskaźnik rozwoju Partnerstwa Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego - wymiar społeczny.....	22
Ryc. 4. Wskaźnik wymiaru społecznego wg gmin	23
Ryc. 5. Ogólny wskaźnik rozwoju członków Partnerstwa Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego - wymiar społeczny	24
Ryc. 6. Dynamika zmian liczby ludności w latach 2010-2021	27
Ryc. 7. Prognoza liczby ludności ogółem do 2030 r.	28
Ryc. 8. Liczba mieszkańców wg grup wiekowych w wybranych latach	30
Ryc. 9. Dynamika zmian liczby ludności w wieku poprodukcyjnym.....	30
Ryc. 10. Prognoza demograficzna GUS 2030 – udział osób w wieku pow. 65 lat.....	31
Ryc. 11. Dynamika zmian wskaźnika Liczba mieszkańców w wieku 25-34 lata na 1 tys. mieszkańców	32
Ryc. 12. Udział ludności w wieku poprodukcyjnym w liczbie ludności ogółem w 2021r.....	33
Ryc. 13. Ludność z wieku poprodukcyjnym na 100 osób w wieku przedprodukcyjnym w wybranych latach	34
Ryc. 14. Przyrost naturalny na 1 tys. ludności	35
Ryc. 15. Przyrost naturalny na terenie ROF oraz w woj. mazowieckim	36
Ryc. 16. Dynamika zmian wskaźnika Liczba kobiet w wieku prokreacyjnym na 1 tys. mieszkańców	37
Ryc. 17. Saldo migracji na pobyt stały na 1 tys. mieszkańców	38
Ryc. 18. Saldo migracji oraz saldo migracji osób młodych na 1 tys. mieszkańców	40
Ryc. 19. Liczba absolwentów na 1 tys. osób w wieku produkcyjnym	44
Ryc. 20. Wyniki zdawalności matur w liceach ogólnokształcących.....	45
Ryc. 21. Wyniki zdawalności matur w ponadgimnazjalnych szkołach zawodowych.....	45

Ryc. 22. Dzieci w placówkach wychowania przedszkolnego na 1 tys. dzieci w wieku 3-5 lat w wybranych latach	48
Ryc. 23. Uczestnicy zajęć centrów, domów kultury na 1 tys. mieszkańców	50
Ryc. 24. Liczba udzielonych porad lekarskich ogółem	54
Ryc. 25. Frekwencja wyborcza podczas ostatnich wyborów wszystkich szczebli	57
Ryc. 26. Liczba organizacji społecznych na 1 tys. mieszkańców	58
Ryc. 27. Średnia wielkość mieszkań - powierzchnia użytkowa na mieszkanie w 2020 r..	60
Ryc. 28. Przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkań na 1 mieszkańca w 2020 r.....	61
Ryc. 29. Odsetek ludności korzystającej z sieci wodociągowej w 2020 r.....	63
Ryc. 30. Odsetek ludności korzystającej z sieci kanalizacyjnej w 2020 r.....	64
Ryc. 31. Mieszkańcy korzystający z urządzeń sieciowych w 2020 r.....	65
Ryc. 32. Ogólny wskaźnik rozwoju Partnerstwa – wymiar gospodarczy.....	70
Ryc. 33. Wskaźnik wymiaru gospodarczego wg gmin	71
Ryc. 34. Ogólny wskaźnik rozwoju członków Partnerstwa – wymiar gospodarczy	72
Ryc. 35. Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto	73
Ryc. 36. Dynamika zmian liczby przedsiębiorstw zarejestrowanych w rejestrze REGON	77
Ryc. 37. Liczba firm nowo zarejestrowanych oraz wyrejestrowanych z rejestru REGON	79
Ryc. 38. Porównanie dochodów otrzymywanych przez gminy Partnerstwa z tytułu udziału w podatku PIT i CIT oraz podatku od nieruchomości i podatku rolnego	83
Ryc. 39. Struktura pracujących wg grup sekcji PKD	85
Ryc. 40. Dojazdy do pracy do ośrodka centralnego (liczba dojeżdżających na 100 osób w wieku produkcyjnym) w 2016 r.....	86
Ryc. 41. Różnica liczby mieszkańców w wieku 20-24 i 60-64 lata	88
Ryc. 42. Udział zarejestrowanych bezrobotnych przypadający na 1 tys. mieszkańców w wieku produkcyjnym	89
Ryc. 43. Wskaźnik waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej (WWRPP)	91
Ryc. 44. Gospodarstwa rolne wg grup obszarowych użytków rolnych w 2020 r.....	92
Ryc. 45. Pozycja powiatów wg syntetycznego wskaźnika rozwoju funkcji turystycznej (2019)	94

Ryc. 46. Stopień wykorzystania miejsc noclegowych	95
Ryc. 47. Wskaźnik syntetyczny dla obszaru - stan finansów lokalnych	96
Ryc. 48. Rozkład wartości dla podobszarów w ramach wskaźnika syntetycznego dla obszaru Stan finansów lokalnych.....	97
Ryc. 49. Udział dochodów własnych w dochodach ogółem w gminach Partnerstwa	100
Ryc. 50. Dochody własne na 1 mieszkańca w gminach Partnerstwa	101
Ryc. 51. Kwota wydatków majątkowych przypadających na 1 mieszkańca w gminach Partnerstwa	103
Ryc. 52. Suma zobowiązań do spłaty przypadająca na 1 mieszkańca	104
Ryc. 53. Ogólny wskaźnik rozwoju partnerstwa – wymiar środowiskowo-przestrzenny	109
Ryc. 54. Ogólny wskaźnik rozwoju członków Partnerstwa – wymiar środowiskowy	110
Ryc. 55. Sieć miast w otoczeniu Partnerstwa wg liczby ludności	111
Ryc. 56. Rozkład wielkościowy miast w Partnerstwie i w otoczeniu.....	116
Ryc. 57. Czas przejazdu samochodem osobowym pomiędzy Radomiem a wybranymi większymi miastami	118
Ryc. 58. Dostępność czasowa Radomia i wybranych miast w otoczeniu Partnerstwa ..	119
Ryc. 59. Partnerstwo Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego – Stan i kierunki rozwoju struktury funkcjonalno-przestrzennej - wg PZPWM z 2014 r.....	121
Ryc. 60. Partnerstwo Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego – Ochrona przyrody i dziedzictwa kulturowego	126
Ryc. 61. Formy ochrony przyrody.....	127
Ryc. 62. Obszar przekroczeń poziomu dopuszczalnego PM10 – 24h w 2018 roku	128
Ryc. 63. Obszary przekroczeń benzo(a)pirenu w pyłe PM10 w woj. mazowieckim w 2018 roku pod względem poziomu docelowego (1ng/m ³)	129
Ryc. 64. Ilość zmieszanych odpadów komunalnych zebranych w ciągu roku przypadająca na 1 mieszkańca	131
Ryc. 65. System elektroenergetyczny najwyższych napięć w województwie mazowieckim	135
Ryc. 66 System gazowy wysokiego ciśnienia w województwie mazowieckim	136
Ryc. 67 Potencjał energetyki odnawialnej w województwie mazowieckim	137
Ryc. 68. Sieć transportowa na terenie Partnerstwa	138
Ryc. 69. Partnerstwo Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego – Planowane inwestycje w zakresie infrastruktury transportowej	143

B. Spis tabel

Tabela 1. Partnerstwo Radomskiego Obszaru Funkcjonalnego.....	14
Tabela 2. Zmiany liczby ludności w gminach Partnerstwa w latach 2010-2021.....	26
Tabela 3. Mediana wieku ludności.....	29
Tabela 4. Wskaźniki obciążenia demograficznego w wybranych latach.....	33
Tabela 5. Saldo migracji międzypowiatowych.....	38
Tabela 6. Saldo migracji ogółem na 1 tys. ludności.....	39
Tabela 7. Podstawowe dane dotyczące edukacji na terenie Partnerstwa na tle województwa mazowieckiego w latach 2015 i 2020.....	42
Tabela 8. Pozycje szkół ponadpodstawowych w rankingach pisma Perspektywy.....	46
Tabela 9. Uczestnicy zajęć centrów, domów kultury na 1 tys. mieszkańców.....	50
Tabela 10. Liczba przychodni ogółem.....	53
Tabela 11 Liczba lekarzy oraz pielęgniarek i położnych pracujący wg podstawowego miejsca pracy na 10 tys. mieszkańców w wybranych latach.....	54
Tabela 12. Wskaźniki dotyczące wypadków drogowych w wybranych latach.....	59
Tabela 13 Wyposażenie mieszkań w instalacje (w % ogółu mieszkań) w 2020 r.	61
Tabela 14 Średnie wynagrodzenie na terenie Partnerstwa w relacji do średniej wojewódzkiej oraz średniej krajowej w wybranych latach.....	73
Tabela 15. Dochody budżetów gmin z tytułu udziału w PIT na 1 mieszkańca (zł).....	75
Tabela 16. Liczba podmiotów wpisanych do rejestru REGON.....	76
Tabela 17. Liczba podmiotów wpisanych do rejestru REGON na 1 tys. ludności.....	78
Tabela 18. Liczba podmiotów gospodarczych nowo zarejestrowanych na 1 tys. mieszkańców w wieku produkcyjnym.....	80
Tabela 19 Liczba podmiotów gospodarczych wg klas wielkości (JST z terenu powiatu radomskiego).....	81
Tabela 20. Struktura podmiotów wg sekcji PKD (sekcje o udziałach powyżej 4%).....	82
Tabela 21. Wybrane dane dotyczące bezrobocia.....	89
Tabela 22. Udzielone noclegi na 1 tys. ludności.....	93

Tabela 23 Nadwyżka operacyjna netto (w tys. zł)	98
Tabela 24. Dochody ogółem (w mln zł)	99
Tabela 25. Udział wydatków majątkowych w wydatkach ogółem (w%)	102
Tabela 26 Kategoryzacja ośrodków osadniczych w Partnerstwie i otoczeniu	112
Tabela 27. Udział ludności korzystającej z wodociągu oraz kanalizacji (w%)	130
Tabela 28. Udział powierzchni objętej obowiązującymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego w powierzchni ogółem	145
Tabela 29. Zagregowane wyniki matrycy bilansu usług	153
Tabela 30 Główne grupy rodzajowe zasobów	159
Tabela 31 Główne grupy rodzajowe produktów	162
Tabela 32 Najistotniejsze obszary problemowe/deficytowe	165
Tabela 33 Główne determinanty potrzeb rozwojowych Partnerstwa	175
Tabela 34 Korespondencja głównych determinant z obszarami rozwojowymi	177
Tabela 35 Główne determinanty rozwojowe - wyzwania kluczowe	181

C. Spis rysunków

Rysunek 1. Proces diagnozy - metodyka	157
Rysunek 2. Obszary rozwojowe	158
Rysunek 3. Relacja między zasobami lokalnymi a produktami lokalnymi	162
Rysunek 4 Drzewo problemów nr 1 - Infrastruktura transportowa, dostępność komunikacyjna, w tym transport publiczny, zbiorowy	167
Rysunek 5 Drzewo problemów nr 2 - Gospodarka, przedsiębiorczość - obsługa instytucjonalna, doradztwo, usługi dla biznesu, nowoczesne sektory gospodarki, obsługa MŚP, struktura gospodarki/przedsiębiorstw	169
Rysunek 6 Drzewo problemów nr 3 - Szkolnictwo, wykształcenie, dokończanie w tym zawodowe, kursy, szkolenia, infrastruktura, dostępność usług	170
Rysunek 7 Drzewo problemów nr 4 - Kultura, zabytki, sztuka, usługi czasu wolnego, gastronomia, rozrywka - infrastruktura/dostępność do usług	171
Rysunek 8 Drzewo problemów nr 5 - Środowisko naturalne - zasoby, jakość, dostępność, infrastruktura, ochrona środowiska (kanalizacja, oczyszczalnie ścieków) itd. .	173

Rysunek 9 Drzewo problemów nr 6 - Turystyka, agroturystyka, turystyka biznesowa
infrastruktura / dostępność usług 174

6. Załączniki

Załącznik 1 Wyniki badania młodzieży

Załącznik 2 Wyniki badania mieszkańców

Załącznik 3 Diagnoza porównawcza

